

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÂŞIK PAŞA’NIN GARÎB-NÂME’SİNDE
RIZIK KAVRAMI

Nur SERTÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Emine YENİTERZİ

İSTANBUL 2023

TEZ KABUL FORMU

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
1.BÖLÜM.....	1
ÂŞIK PAŞA, HAYATI VE ESERLERİ.....	1
1.1. Âşık Paşa'nın Hayatı, İlmî ve Edebî Kişiliği.....	1
1.2. Eserleri.....	4
1.2.2. Garîb-nâme.....	5
1.2.2. Fakr-nâme.....	18
1.2.3. Vâsf-ı Hâl.....	18
1.2.4. Hikâye.....	19
1.2.5. Kîmyâ Risâlesi.....	20
1.2.6. Risâle fî Beyânî's-Semâ.....	20
2. BÖLÜM.....	21
RIZIK KAVRAMININ TANIMI VE KAPSAMI.....	21
2.1. Rızık Kavramının Lugat ve İstılâh Anlamları.....	21
2.2. Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîflerde Rızık Kavramı.....	22
2.2.1. Rezzâkiyet ve Rızıklandırma.....	24
2.2.2. Rızkın Çeşitleri.....	27
2.2.2.1. Maddî Rızık.....	28
2.2.2.2. Mânevî Rızık.....	30
2.2.3. Rızkın Dar ve Bol Olması.....	31
2.2.4. Rızık Garantisi ve Endişesi.....	34
2.2.5. Rızkın Kazanılması ve Kullanılması.....	35
2.2.6. Rızık ve İnfakı.....	37
2.3. Tasavvuf Kaynaklarında Rızık.....	38
2.3.1. Tevekkül.....	41

2.3.2. Fakr.....	42
2.3.3. Kanaat.....	43
2.3.4. Rıza.....	44
2.3.5. Havf ve Reca.....	45
3.BÖLÜM.....	47
GARÎB-NÂME’DE RIZIK KAVRAMI	47
3.1. Garîb-nâme’de Tanrı, İnsan ve Âlem İlişkisi.....	47
3.2. Rızık.....	55
3.2.1. Rızık Veren Allah’tır.....	55
3.2.2. Rızıkın Devamlılığı.....	56
3.2.3. Buğday İnsan ırkına Verilen İlk Rızıktır.....	56
3.2.4. Allah Dilediğine Hesapsız Rızık Verir.....	57
3.2.5. İnsana Verilen Ömür Bir Rızıktır.....	58
3.2.5.1. Çocukluk Dönemi.....	59
3.2.5.2. Gençlik Dönemi.....	60
3.2.5.3. Yaşlılık Dönemi.....	61
3.2.5.4. Ölüm.....	62
3.2.6. Can’ın Gıdası.....	63
3.2.7. Rızık Göktedir.....	63
3.2.8. Rızık Çeşitleri (Bitki ve Hayvanlar).....	64
3.3. Şükür.....	65
3.3.1. Şükretmek Kulluk Vazifesidir	65
3.3.2. Şükür Nimeti Artırır.....	66
3.3.3. Şükür İnsanı Allah’a Yaklaştırır.....	69
3.3.4. Şükretmemek Şeytanî Bir Özelliiktir.....	70
3.3.5. Varlığına Şükredilecek Dostlar.....	71
3.3.5.1. Allah.....	71
3.3.5.2. Hz. Muhammed (s.a.v).....	73
3.3.5.3 Dört Büyük İmam.....	74
3.3.5.4. Veliler.....	76
3.3.5.5. Âlimler.....	78
3.3.5.6. Mürşid / Şeyh.....	80

3.3.5.7. Sırdaş	82
3.3.5.8. Anne ve Baba.....	83
3.3.5.9. Usta.....	85
3.3.5.10. Adil Padişah.....	86
3.4. Nimet.....	88
3.4.1. Kur'ân-ı Kerîm Sofrası.....	89
3.4.2. Allâhu Teâlâ'nın Nimetleri Dünya ile Sınırlı Değildir.....	89
3.4.3. Kendini Bilmek Bir Nimettir.....	91
3.4.4. Vücuttaki Organların Nimetleri.....	91
3.4.5. İnsandaki Bazı Haller Nimettir.....	93
3.4.5.1 Terbiye Edilmiş Nefis.....	94
3.4.5.2 Nefsinden Geçen Kimse.....	94
3.4.5.3 Güzel Ahlâk.....	95
3.4.6. İnsana Verilen Bazı Nimetler İmtihandır.....	97
3.4.7. İnsanın Vücudu Kendisine Verilmiş Bir Nimettir.....	98
3.4.7.1. Ateşin Vazifesi.....	99
3.4.7.2. Havanın Vazifesi.....	99
3.4.7.3. Suyun Vazifesi.....	100
3.4.7.4. Toprağın Vazifesi.....	101
3.4.8. Kur'ân-ı Kerîm Nimettir.....	103
3.4.9. Kur'ân-ı Kerîm Rahmet Sofrasıdır.....	104
3.4.10. Kur'ân-ı Kerîm Ezelin Tohumudur.....	105
3.4.11. Ahiret Nimetleri.....	105
3.4.12. Kur'ân-ı Kerîm Tohum Gibidir.....	106
3.4.13. İnsanın Beş Duyusu Nimettir.....	107
3.4.14. Dünya Nimetlerinin Perde Olması.....	108
3.4.14.1. Maden.....	109
3.4.14.2. Bitkiler.....	110
3.4.14.3. Hayvanlar.....	111
3.4.14.4. İnsan (Kadın ve Erkek Hizmetçiler).....	111
3.4.14.5. Aile.....	112
3.4.14.6. Çocuklar.....	112

3.4.14.7. Diğer.....	113
3.4.14.8. Perdelerden Kurtulabilmenin Yolu	113
3.4.15. Alçakgönüllü Olmak Nimete Kavuşturur.....	114
3.4.16. Allah'ın Nimetlerine Muhtaçlık.....	115
3.4.16.1. Anne Sütü.....	116
3.4.16.2. Anne ve Baba.....	116
3.4.16.3. Gözler ve Eller.....	116
3.4.16.4. Ayaklar.....	117
3.4.16.5. Yüz ve Dil.....	117
3.4.16.6. Kulak ve Diğerleri.....	117
3.4.17. Bedava Nimetler.....	118
3.4.17.1. Nefes.....	118
3.4.17.2. Güneş.....	119
3.4.17.3. Âlemi Seyretmek.....	120
3.4.17.4. Hayal Etmek.....	122
3.4.17.5. Rüya.....	122
3.4.17.6. İsimler.....	123
3.4.17.7. Allah Sevgisi.....	124
3.4.17.8. Bedava Nimetlere Şükür.....	126
3.4.18. Ahiret Nimetleri.....	127
3.4.19. Aşk Can için Nimettir.....	128
3.4.20. İnsan Olmak Nimettir.....	128
3.4.21. Peygamber Sevgisi Nimeti Bollaştırır.....	129
3.4.22. İnsandaki Bazı Nimetler ve İmtihanları.....	130
3.4.22.1. Akıl ve Allah Korkusu.....	130
3.4.22.2. Fazilet ve İlim.....	132
3.4.22.3. Kuvvet ve Allah Korkusu.....	133
3.4.22.4. Saltanat ve Merhamet.....	135
3.4.22.5. Soybağı ve Edep.....	136
3.4.22.6. Sevinç ve Güven.....	138
3.4.22.7. Zenginlik ve Cömertlik.....	139
3.4.22.8. Fakirlik ve Kanaat.....	141

3.4.22.9. Beylik ve Alçakgönüllülük.....	142
3.4.22.10. Allah'ın Yardımı ve Gayret.....	143
3.4.23. Allah'ın Sevmediği Kötü Huylar ve Nimet İlişkisi.....	145
3.4.23.1. Zenginlik ve Cimrilik.....	145
3.4.23.2. Açgözlülük.....	146
3.4.23.3. Kibir.....	147
3.4.23.4. Riyâ.....	147
3.4.24. İhlas ve Nimet İlişkisi.....	148
3.4.25. Hak İlmini Okumak Ruh için Gıdadır.....	149
3.4.25.1. Kulaklar.....	150
3.4.25.2. Gözler.....	151
3.4.25.3. Burun.....	152
3.4.25.4. Ağız.....	153
3.4.25.5. Eller.....	154
3.4.25.6. Ayaklar.....	155
3.4.25.7. Nefis.....	156
3.4.25.8. Akıl.....	157
3.4.25.9. Gönül.....	159
3.4.25.10. Aşk.....	160
3.4.26. Batını ve Zahiri Nimet.....	161
3.4.27. Anne Şefkati Nimettir.....	162
3.4.28. İnsan Ömrü Nimettir.....	162
3.5. Zenginlik.....	163
3.5.1. Allah'tan Başka Herkes Yoksuldur.....	163
3.5.2. Herkes Allâhu Teâlâ'ya Muhtaçtır.....	164
3.5.3. Manevi Zenginlik.....	164
3.5.4. En Büyük Zenginlik Allah Aşkıdır.....	165
3.5.5. Hayırlı Amel Sahibi Kimse Zengindir.....	165
3.5.6. Cimrilik ve Açgözlülük.....	166
3.5.7. Sekiz Çeşit Zenginlik.....	167
3.5.7.1. Uzun Ömürlü İnsanlar.....	168
3.5.7.2. Dünya Malı Gönünde Yer Etmeyen Zengin.....	169

3.5.7.3. Akıllı İnsan.....	171
3.5.7.4. Temiz Bir Soybağı Olan Kimse.....	172
3.5.7.5. Alim Kimseler.....	173
3.5.7.6. Alçakgönüllü İnsan.....	174
3.5.7.7. Kanaatkâr İnsan.....	175
3.5.7.8. Güzel Ahlâk Sahibi İnsan.....	177
3.5.8. İnsan ve Para İlişkisi.....	179
3.5.9. İnsanın Gönünde Dünya Malının Yeretmesi.....	180
3.5.10. Bağış ve İhsan.....	181
3.5.11. Allah Cömertler Cömerdidir.....	183
3.5.12. İlim Maldan Üstündür.....	183
3.5.12.1. İlimi Peygamberlere Allah Vermiştir.....	185
3.5.12.2. İlim Sahibini Korur.....	186
3.5.12.3. İlim Harcandıkça Çoğalır.....	186
3.5.12.4. İlim Çalınamaz.....	186
3.5.12.5. İlim Ölümden Sonra Fayda Sağlar.....	187
3.5.12.6. İlim İle Dünya ve Ahiret Kazanılır.....	187
3.5.12.7. İlim Endişelerden Uzaklaştırır.....	188
3.5.12.8. Alim Ahirette Şefaattir.....	188
3.5.12.9. İlim Sahibini Göğe Çıkarır.....	188
3.5.12.10. İlim Sahibi Yolunu Şaşırmaz.....	189
3.5.13. Malın İbadeti.....	190
3.6. Kanaat.....	191
3.6.1. Kanaat Tükenmez Hazinedir.....	191
3.6.2. Kanaat Etmek Allah'ın Rızasını Kazandırır.....	191
3.6.3. Kanaat İki Türldür.....	192
3.6.3.1. Allah Rızasına Vesile Olan Kanaat.....	192
3.6.3.2. Allah Rızasından Uzaklaştıran Kanaat.....	193
3.6.4. Kanaat Alimlerin Vasfıdır.....	194
3.7. Gelecek Kaygısı.....	195
3.7.1. Gelecek Kaygısı Gönül Hastalığıdır.....	195
3.7.2. Tevekkül İnsanın Zırhıdır.....	197

3.7.3. Rıza.....	198
SONUÇ.....	206
KAYNAKLAR.....	212
ÖZGEÇMİŞ.....	215
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	216

ÖZET

SERTÇELİK, Nur, Yüksek Lisans, İstanbul, 2023

Âşık Paşa'nın Garîb-nâme'sinde Rızık Kavramı

İnsan sahip olduğu üstün vasıflara rağmen Allâhu Teâlâ'nın kendisine vereceği her türlü rızka muhtaçtır. Âlemde yegâne rızık veren Allâhu Teâlâ'dır. Bu yönüyle rızık vermek Allâhu Teâlâ'nın kudretinin, kendisinden başka tapınılacak bir ilâh olmadığı ve âlemde işleyen mükemmel sistemin delili olmaktadır. Dolayısıyla, rızık insanın dünya serüveninde kilit bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, Kur'ân-ı Kerîm, hadîs ve İslâm tasavvufu içerisinde rızık kavramının ele alınışından hareketle on dördüncü yüz yıl mutasavvıflarından Âşık Paşa'nın Garîb-nâme adlı mesnevisinde rızka dair temel kavramların tespit edilmesi ve akabinde müellifin konu ile ilgili görüşlerinin ortaya konulmasını ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler

Tasavvuf, Âşık Paşa, Garîb-nâme, rızık, nimet

ABSTRACT

SERTÇELİK, Nur, MA, İstanbul, 2023

The Concept of “Rızq” in Âşık Paşa’s Garîb-nâme

Despite his superior qualities, humankind is in need of all kinds of Rızq that Allâhu Teâlâ will give him. Allah is the only one who provides the Rızq in the world. In this respect, giving Rızq would be the one of the strongest evidence of the power of Allah, that there is no god to be worshiped other than Him, and the perfect system operating in the world.. Therefore, the subject of Rızq emerges as a key concept in humanbeing's world adventure.

This study will determine the basic concepts of Rızq in the masnavi named Garîb-nâme of Âşık Pasha, one of the fourteenth century sufi, based on the handling of the concept of Rızq in the Qur'an, hadith and sufism and then reveal the author's views on the subject.”

Keywords

Sufism, Âşık Pasha, Garîb-nâme rızq, grace

ÖNSÖZ

Âşık Paşa (1272-1332) 14. yüzyılın ilk yarısında vefat etmiş bir mutasavvıf, müellif ve devlet adamıdır. Anadolu Selçuklu devletinin son yılları ve kısmen Osmanlı devletinin kuruluş yıllarına tanıklık etmiştir. Doğup büyüdüğü Kırşehir ilinin Osmanlı topraklarına katılmasında emeği çoktur.

Âşık Paşa, bilhassa Garîb-nâme isimli eseriyle gerek yaşadığı dönem gerekse kendisinden sonra gelenleri etkilemiş bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki, Âşık Paşa öncelikle gerek dînî bilgilere olan hakimiyeti gerekse mutasavvıf ve devlet adamlığı vasıflarıyla içinde yaşadığı toplumun mânevî büyüklerinden birisi olarak kabul edilir. Müellif veçhesiyle de kendisinden sonra gelecek olan Yazıcıoğlu Mehmed, Kaygusuz Abdâl, Eşrefoğlu Rûmî gibi Türk edebiyatının önemli isimlerini etkilemiş bir isim olmuştur.

Âşık Paşa'nın en bilinen eseri Garîb-nâme'dir. Garîb-nâme, muhteviyâtındaki dînî, tasavvufî ve ahlâkî öğelerle Türk ve tasavvuf edebiyatının temel eserleri arasındaki yerini çoktan almıştır. Garîb-nâme'yi kıymetli kılan bir diğer özellik ise Anadolu Türkçesi ile yazılmış ilk edebî eser olarak kabul edilmesinden ileri gelmektedir. (Yavuz 2000:34-38)

On sekizinci yüzyıl ile başlayan sanayi devrimiyle birlikte klasik dönemden modern çağa evrilen dünyada maddiyat toplumsal değerler içerisinde ve dolayısıyla insan hayatında her zamankinden daha anlamlı ve önemli bir yere konmuştur. Bu yeni yaşam şekli, sınırlı dünya kaynaklarının sınırsız insan ihtiyaçlarına bölüşümü fikri etrafında şekillenen düşünce yapısıyla maddî rızık ve ona ulaşma yollarını belki de tarihte hiç olmadığı kadar önemli hale getirmiştir. (Orman 2020;17-30)

İnsan merkezli olduğunu iddia eden bu yeni sistemde insan bireyselleşmiş, rûhânî tarafı yok sayılmış veya reddedilmiş ve sadece insanın maddî ihtiyaçlarının giderilmesine odaklanılmıştır. Tüm gayretini maddî ihtiyaçlarının temini için harcayan modern insanın ilâhî, rûhânî, mânevî yönüyle irtibatı zayıflamış ve

maddiyat ekseninde bozulan dengenin yol açtığı kaos baş edilemez hale doğru evrilmiştir. (Gu  non, 2019, 32-42)

  şık Paşa yüzlerce yıl öncesinden gönül hastalığı olarak tarif ettiğı bu durumun çaresinin madde ve m  n  dan meydana gelen insanın her iki yönünü dengeli bir biçimde beslemesiyle mümkün olacağını ifade etmiştir. Bu suretle, m  n   maddeye hükmedecek ve maddeyi adeta bir binek gibi kullanır hale gelecektir.

Gar  b-n  me günümüz harflerine ve günümüz Türkçesine Prof. Dr. Kemal Yavuz tarafından çevrilmiştir. Tezimizin temel kaynağı olan bu çalışma dört cilt olarak Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından basılarak okuyucusuna armağan edilmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, sahip olduğı özelliklere rağımen Gar  b-n  me üzerine ülkemizde yapılan akademik çalışmalar halen sınırlı sayıdadır Taramalar esnasında, tezimizin konusu olan rızık kavramının Gar  b-n  me’de nasıl ele alındığıyla ilgili daha evvel yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Tezimizin birinci bölümde,   şık Paşa’nın fikir dünyasının in  şasında önemli tesirleri olduğunu d    nd  ğ  m  z yaşadığı dönem, ailesi ve eserlerine yer verdik.   şık Paşa hakkında günümüze ulaşan bilgiler genellikle oğılu Elvan   elebi’den nakledilen bilgilere dayanmaktadır. Bu nedenle bu bölümde ağırlıklı olarak Elvan   elebi’nin *Men  k  b  ’l-Kudsiyye*’si temel alınarak hazırlanan Diyanet İslam Ansiklopedisinin ilgili maddesinden yararlandık.

İkinci bölümde rızık kavramının tanımı ve kapsamını incelemeyi uygun bulduk.   şık Paşa’nın eserde sık sık ayet ve hadislerle yer vermesi bizi rızık kavramını öncelikle d  n   bir kavram olarak anlamamız gerektiğini d    nd  rd  . Dolayısıyla bu bölümde kelimenin l  gat ve ıstılah m  n  ları verildikten sonra İsl  m’ın temel kaynaklarından olan Kur’  n-ı Ker  m ve had  s-i   er  flerde rızık kavramının nasıl ele alındığını anlamaya çalıştık.

Müellifimiz, gerek d  n   ilimlere olan hakimiyeti gerekse tasavvufi kimliği sebebiyle eserde kullandığı ayet ve hadisleri zahir   ve b  tin   anlamlarıyla birlikte ustalıkla

açıklamıştır. Bu nedenle, yine aynı bölüm içerisinde rızık kavramının İslâm tasavvufu içerisinde hangi kavramlarla ve nasıl ele alındığını anlamaya çalıştık.

Tezimizin üçüncü ve son bölümü, çalışmamızın ana konusu olan Garîb-nâme’de rızık kavramının tespit ve tahliline ayrıldı ve elde edilen veriler ışığında Âşık Paşa’nın rızık kavramına yaklaşımı özetlenerek çalışma tamamlandı.

Âşık Paşa, on dördüncü yüzyılda te’lif ettiği Garîb-nâme isimli eseriyle kendisinden sonra gelenlere yol gösterici bir isim olmuştur. Bu vesileyle, Anadolu tasavvuf edebiyatının bu kıymetli ismini tanımış olmak büyük bir nimet ve tarifsiz bir zevk olmuştur. Çalışmada konunun belirlenmesinden, eser tespitinin yapılmasına ve son okumaların yapılarak sunum aşamasına gelmesine kadar yardım ve desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Emine Yeniterzi’ye şükranlarımı arz ediyorum.

Nur SERTÇELİK
İstanbul 2023

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
ay.	: Aynı yer
bk.	: Bakınız
ev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
nu.	: Numara
s.	: Sayfa
sav.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
t.y.	: Târih yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerkleri
vs.	: Ve sâire
yay.	: Yayınevi, Yayınları

1. BÖLÜM

ÂŞIK PAŞA, HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Âşık Paşa'nın Hayatı, İlmî ve Edebî Kişiliği

Âşık Paşa (ö.733/1332) on üçüncü yüzyılda yaşamış Türk mutasavvıf ve müelliftir. Anadolu Selçuklu Devletinin son yılları ve Osmanlı Devletinin kuruluşuna tanıklık etmiş, hayatı Anadolu'nun en çalkantılı dönemlerinden birisinde geçmiştir. Şöyleki o dönemde Türkler, Malazgirt ve Miryakefalon savaşları ile Anadolu'da hâkimiyetlerini sağlamlaştırmışlarsa da ilk olarak Haçlı Seferleri sonrasında Moğol istilas ve Babaîler isyanı ile devam eden süreçte Anadolu siyasî ve sosyal hayat açısından önemli derecede tahribe uğramıştır. Büyük Selçuklu Devleti ile başlayan Anadolu'nun Türkleşmesi süreci Anadolu Selçuklu Devletinin kuruluşu ve Türk beyliklerinin doğuşuna doğru yön değiştirmiştir. (Sevgi 1986: 283-295)

Âşık Paşa, XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya göç etmiş mutasavvıf bir aileye mensuptur. Babası Muhlis Paşa, dedesi Ebü'l-Bekâ Şeyh Baba İlyas b. Ali'dir. Elvan Çelebi'den (ö. 760/1358-59'dan sonra) nakledildiğine göre Baba İlyas, Vefâî tarikatının kurucusu olan Tâcu'l-Ârifin Seyyid Ebu'l-Vefâ Bağdâdî'nin halifelerinden ve kendisi de bir Vefâî şeyhi olan Dede Garkın'ın torunudur. Döneminin etkili bir şahsiyetidir. (Ocak 2020: 132-134) Baba İlyas XI. yüzyıl Anadolu'sunun önemli bir figürüdür. Zira Anadolu Selçuklu Devletinin çöküşüne götüren olaylardan birisi olan, Babaî isyanı olarak isimlendirilen siyasî ve sosyal nitelikte bir halk hareketinin baş ismi olarak kabul edilir. “Babaî” lakabının ne olduğu ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bunların bir kısmı lakabın isyana katılan kimselere verilen isim olduğunu diğer bir kısım ise lakabın tarikat üyelerine verilen isim olduğunu ileri sürmektedirler. Nihayetinde isyan ismini “Babaî” lakabından almıştır. (Ocak 2020: 177) Baba İlyas'ın onayı olmadığı halde, halifelerinden olan Baba İshak tarafından başlatılan isyan kısa zamanda büyüyerek etkisini artırmıştır. Baba İshak, hakikatte Müslüman olmayıp Rumlar hesabına çalışan ve halkı fitneye sevk eden bir isimdir. Fakat, Baba İlyas'ın müridi gibi davranarak taraftarını artırmış ve Hasan Sabbah'ın (ö. 518/1124) bâtinî inanç öğretileriyle etrafındakileri

etkisi altına almıştır. Diğer taraftan devlet içindeki güçlü bağlantıları sayesinde kendisini engellemeye çalışanları etkisiz hale getirmeyi de başarmıştır. Baba İlyas isyan hareketine karşı çıksa da sözünü geçirememiş ve tutuklanarak şehit edilmiştir. Bu olaydan sonra Anadolu Selçuklu Devleti çöküş dönemine girmiş ve saltanat içinde mücadele yılları başlamıştır. (Yavuz 2000: 1, 8-28)

Muhlis Paşa (ö. 672/1274), Baba İlyas'ın dört oğlunun en küçüğüdür. Babaî isyanı döneminde henüz yeni doğmuş bir bebektir. İsyandan Şerafettin isimli bir şahıs tarafından kaçırılarak kurtarılmıştır. Yedi yaşına geldiğinde yedi yıl kalacağı Mısır'a götürülmüş, ilmî eğitimini tamamladıktan sonra ülkesine geri dönmüştür. Anadolu'da aile geçmişinin de etkisiyle mücadelelerle geçen hayatı 672/1274'te sona ermiştir. (Kut 1991: 4, 1-3)

İşte Âşık Paşa böyle bir sosyal ve kültürel çevrede devrinin ilim ve kültür merkezi olan Kırşehir'de dünyaya gelmiştir. Asıl ismi Ali'dir. Âşık ise mahlasıdır. Paşa lakabı babasının ilk oğlu olmasına binâen verilmiştir. Kendisi ve ailesi hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Mevcut bilgiler oğlu Elvan Çelebi'nin *Menâkıbü'l-kudsiyye fî Menâsıbi'l-ünsiyye* adlı eserine dayanır. (Kut 1991: 4, 1-3)

Âşık Paşa, içine doğduğu aile vesilesiyle küçük yaşlardan itibaren dinî ve tasavvufî terbiyeyle yetiştirilmiştir. Âşık Paşa'nın eğitim hayatı ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Bilindiği kadarıyla Süleymân-ı Kırşehrî ve Şeyh Osman'ın talebesidir. (Kut 1991: 4, 1-3) Âşık Paşa, zahirî ilimlerde olduğu kadar bâtinî ilimlere vâkıf bir şahsiyettir. Onun ilm-i ledün sahibi olduğu, ilm-i ledün bilgisini ve Âşık mahlasını "Şeyhim" dediği Hızır (a.s.)'dan aldığını Garîb-nâme'nin sekizinci bölümünde kendi ifâdelerinden öğrenmekteyiz:

Şeyhüm oldur şeyhüm oldur şeyhüm ol
Andan açıldı baña bu dogru yol

Derdüme çün ol-durur her dem devâ
Bes anı aîmak baña oldu revâ

Uşbu ‘ilm andan-durur üstâdum ol
‘İlm içinde dâdum ol istâdum ol

İsteyüp kanda bulaydum ben anı
Mürvetinden ol kabûl itdi beni

Sırr içinde bir sebak virdi baña
Cümle ‘ilmüm ol-durur öñden soña

Ol kığırdı baña ‘Âşık adını
Ol bırakdı cânuma ‘ışk dadını

Anı sevmekden degindüm devlete
Ol bırakdı bini uşbu hikmete (6172-6178)

Çeşitli kaynaklarda, Âşık Paşa’nın içine doğduğu ilmî ve tasavvufî çevrenin yanında kendisinden önce yaşamış veya çağdaşı olan diğer mutasavvıflardan etkilendiğinden bahsedilmektedir. Bunlardan ilk akla gelenler Hacı Bektaş-ı Veli, Âhi Evran, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sultan Veled ve Yûnus Emre gibi devirlerinin önemli isimleridir. (Ocak 1991: 4, 3)

Âşık Paşa mutasavvıf kişiliğinin yanısıra devlet kademelerinde de görev almış bir devlet adamıdır. O dönemin Anadolu valisi olan Timurtaş Paşa’nın vezirliğine kadar yükseldiği bilinmektedir. Vefatına yakın bir dönemde siyasî olaylara karıştığı iddiasıyla bir süre Mısır’da yaşamak zorunda kalmıştır. Mısır’dan Anadolu’ya dönerken Kırşehir’de hastalanarak vefat etmiştir. (733/1332) Türbesi Kırşehir’de bulunmaktadır. (Kut 1991: 4, 1-3)

Âşık Paşa’nın ilmi kişiliğiyle ilgili en çok tartışılan konulardan birisi de kendisinin sünnî akideye bağlı olup olmadığıdır. Bunun nedeniyse, Âşık Paşa’nın dedesi olan Baba İlyas’ın “heterodoks” yani Türklerin İslâm öncesi inançlarını içerisinde

barındıran bir İslâm anlayışına sahip olduğunu ileri süren bazı görüşlerin varlığıdır. (Ocak 2020: 152-170). Biz çalışmamızda, Garîb-nâme'den hareketle Âşık Paşa'nın sünnî yolu takip etmiş olduğunu kabul etmekteyiz. Çünkü Garîb-nâme'de yer alan hikâye içeriklerinin yaklaşık olarak beşte biri doğrudan bir ayetten alınırken yine yaklaşık olarak beş hikâye hadis kullanılarak oluşturulmuştur. Bunlara ilave olarak eserde üç yüzden fazla ayet ve elliden fazla hadis kullanılmıştır. Kullanılan ayet ve hadisler zahirî ve işârî yorumlarla ustalıkla açıklanmış ve kendisinin sünnî akideye bağlı olduğuna işarete etmektedir. Ayrıca hikâyelerde Hz. Muhammed başta olmak üzere dört halifeden, sahâbeden, aşere-i mübeşşereden ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. (Doruk 2012: 27-28). Âşık Paşa'nın Peygamber'e olan sevgi ve saygısını anlattığı beyitler şu şekildedir:

'Âşık'a pes farz u vâcib ol-durur
Mustafâ şer'î ki dogru yol-durur
Duta ol dogru yolu dogru gide
Ne ki yâd endîşe varsa terk ide (202-203)
*Ve enne hâzâ sırâtî müstakîmen fettebi 'ûhu*¹

Âşık Paşa'nın hayatı ve ilmî kişiliğiyle ilgili bilgilerden sonra çalışmamızın konusu olan Garîb-nâme ve müellifin diğer eserleri hakkında bilgi vermeye başlayabiliriz.

1.2. Eserleri

Farklı kaynaklarda belirtildiğine göre Âşık Paşa'nın günümüze ulaşan sekiz eseri bulunmaktadır. Bunlardan en bilineni birçok akademik çalışmaya kaynak olmuş ve bizim de çalışmamızda kullanacağımız *Garîb-nâme* isimli eseridir. Diğerleri ise sırasıyla *Fakr-nâme*, *Vasf-ı Hâl*, *Hikâye*, *Kîmyâ Risâlesi*, *Risâle fî Beyânî's-Semâ*,

¹ Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun; (başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır. (En'âm 6/153)

Şiirler ve Risâle-i Âşık Paşa'dır. Tezde *Garîb-nâme* ayrıntılı olarak ele alınırken, Âşık Paşa'nın diğer eserleri kısaca tanıtılmaktadır.

1.2.1. Garîb-nâme

Garîb-nâme (730/1330) tarihinde mesnevi tarzında te'lif edilmiştir. On bölüm ve her bölümde yer alan on kıssadan oluşur:

Bu kitâbuñ hatmı uş oldı tamâm
Toptolu yüz dâsitân geldi tamâm

Yidi yüz otuz yılında hicretüñ
Sözi irdi hatmine bu fikretüñ (10580-10581)

Bölümlerde yer alan kıssalar her bir bölümün rakamsal karşılığıyla ilişkilidir. Şöyleki, birinci bölümde birlik fikri on kıssa ile anlatılırken, ikinci bölümde ikiler yine on kıssa ile anlatılmıştır. Hikâyeler adeta gülün yaprakları gibi açılarak diğer bölümlere doğru ilerler. Örnek vermek gerekirse, ikinci bölümde Allah'ın bir ve tek olduğunun anlatıldığı birinci bölümden sonra dünya-âhiret, yer-gök gibi yaratılmış olanların çift olarak yaratılmasını ve bunun hikmetleri anlatılır.

Birdür ol birliğine şek yok-durur
Andan ayru dünyada tek yok-durur

Her ne kim yaratdısa çift eyledi
Her birin bir maksûda kıft eyledi

Her birinüñ ma'nisi var örtülü
Anı görüp añlayandur bahtulu

İmdi bir gör âhiretle dünyayı
Cân göziyle okıgıl bu ma'nayı

Gör bu ma‘nide neler gizlü-durur

Anı bu sûret gözi kanda görür (670-675)

Garîb-nâme’de yer alan hikâyeler Âşık Paşa’nın ilmî kişiliğinin ve hayat tecrübesinin adeta bir ifadesidir. Kıssalarda gümlük hayattan toplumsal ve dînî hayata, ontolojiden kozmolojiye ve tasavvufa kadar birçok konuya temas etmektedir. Ayrıca, eserde kullanılan deliller ve müellifin halkı ikna edici üslubu onu devrin diğer önemli düşünürlerine kıyasla halk üzerinde daha etkili bir konuma getirmiştir. (Kaplan 2017: 180)

Bununla birlikte içeriğindeki dinî-tasavvufî öğeler nedeniyle Türk tasavvuf tarihi ve edebiyatı bakımından da müstesna bir eserdir. (Yavuz 2000:1, 32-34) Eserde sıklıkla, ayet ve hadislerle yer verilmesinin yanı sıra, tasavvuf ehlinin sahih kabul ettiği ve tasavvuf ilminin varlığına ilişkin delil gösterdiği *Kendini bilen Rabbini bilir ve Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* hadislerinin kullanılması fikrimizi destekleyen delillerdendir. İlâveten eserde ele alınan insanın âlemdeki yeri, Tanrısı ile olan ilişkisi ve bu ilişkinin tasavvufî bir bakış açısıyla *aşk* kavramı üzerine oturtulması vb. ele aldığı tasavvufî öğeler Garîb-nâme’nin tasavvufî yönünü destekleyen işaretlerdir.

Her kim anuñ döstünü döst bilmedi

Haşm içinde kaldı rahmet bulmadı

Mustafâ döstlüğüñ oldu cihân

Ne ki varsa âşikârâ vü nihân (200)

Levlâke lemâ halaktu’l-eflâke²

Uşbu sözden sen seni añlayasın

‘Ârif iseñ bilesin kim sen nesin

² *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.* (Hadîs-i Kudsi)

Sen seni bildüñ-ise bildüñ Hakı
'İlmüñ aslı sendedür cehd it okı (941)

Men 'arefe nefsehû fe-kad 'arefe rabbehû ³

Âşık Paşa, yaşadığı zamanın Anadolu'da Moğol baskısının arttığı, sosyal ve siyasî yönden kargaşanın yoğun olduğu bir döneme denk gelmesine rağmen, hayatı boyunca halka zor zamanlarında destek veren ve yol gösteren bir figür olmuştur. Garîb-nâme bu amaçla, Türkçeden başka dil bilmeyen Türklere hakikat bilgisinin öğretilmesi gayesi ile döneminin Anadolu Türkçe telif edilmiştir. (Yavuz 2000:1, X)

Ve şimdi şöyle bil kim bizüm zamânumuzda halkuñ çokı idrâk-i ma'ânî niçe kim gerekdür idemez ve besâtîn-i ma'rifetden bir gül direbilmez ve bülbül âvâzın gülistân içinde işidemez. Zarûret iktizâ itdi kim bir kitâb Türk dilinçe tertîb ola ve bir lafz-ı manzûm ol tertîb üzre tâ nef'i 'âmm u hâssa irişe. (Yavuz 2000: 18-19)

Eserin telif edildiği on dördüncü yüzyıl Anadolu'da Türkçenin yazım dili olarak henüz rağbet görmediği hatta küçümsendiği bir dönemdir. Arap ve Fars dillerine hâkimiyeti aşıkâr olan bir müellifin, Türkçenin yazım dili olarak kabul edilmediği bir dönemde kaleme aldığı eserde Türkçeyi kullanmış olması dikkat çeken şuurlu bir tavırdır:

Türk diline kimsene bakmaz-ıdı
Türklere hergiz gönül akmaz-ıdı

Türk dahı bilmez-idi ol dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri

Bu Garîb-nâme anın geldi dile
Kim bu dil ehli dahı ma'nî bile

3 Kendini bilen Rabbini bilir. (Hadîs-i Kudsî)

Türk dilinde ya‘ni ma‘nî bulalar
Türk ü Tâcîk cümle yoldaş olalar. (10562-10564)

Âşık Paşa dönemin genel kanaatinin aksine Türkçenin yazım dili olarak kullanılmasında bir mahsur olmadığını savunur. Çünkü, O diller farklı olsa dahi hakikat birdir inancından hareketle yazımda hangi dil kullanılırsa kullanılsın hakikatin mânâsına zarar vermeyeceği kanaatindedir:

Ma‘niyi bir dilde sanmañ siz hemân
Cümle diller anı söyler bî-gümân

Cümle dilde söylenen ol söz-durur
Cümle gözlerden gören ol göz-durur

Cümle cânlar sevdüğü bir nesnedür
İlla bilmez kimsene kim ol nedür

Baglanupdur her biri bir sûrete
Lîki maksûd oldu geldi sûrete

Ol suratda nesne vardur cân görür
Anuñ-ıçun anuñ üzre cân virür (10575-10579)

Garîb-nâme’nin Türkçe telif edilmesi Türkçeye olan katkısı yanında Türklerin dinî düşünce oluşumlarının desteklenmesi açısından önem arzeder. Şöyleki Garîb-nâme’nin bir çok yerinde Allah kelimesiyle birlikte Türklerin Allah kelimesinin karşılığı olarak yani yaratıcısını tanımlamak için kullandıkları Tanrı, Pâdişâh, Çalab, Hüdâ, Hak gibi ibareler Türklerin dinî düşünce sistemine girmeye başlamıştır:

Gör Çalabuñ kudretin kim n’eyledi
Niçe dürlü nakş u bünyâd eyledi (695)

Mustafâ ol meclisüñ serdîhidür
Pâdişâh ol meclisüñ yârdehidür (813)

Hôş Hudâyî meclis anda kurulup
Hem safâdan bâdiyeler urılup (815)

Virdise ger göz kulak Taîrî saña
Bir sa‘at dut göz kulak bendin yaña (845)

Geh yönin ‘akla dutar tâ‘at kopar
Cümle a‘zâ kul olur Hakk’a tapar (1005)

Eserin yazılış hikâyesini yine müellifin kendisinden öğreniyoruz. Şöyle ki Âşık Paşa, eserin yazımına başlamadan evvel kendisine gelen mânevî bir işaret üzerine daha evvel yaşamış olan velilerin, nasıl hayatlar yaşadıklarını, vefatlarından sonra kendilerinden geriye ne bıraktıklarını incelemeye başlamış, bu inceleme sonunda velilerin dünya mülkünü terk etmeden bir eser bıraktıklarını ve bu sayede vücutları ölse de bu şahısların isimlerinin unutulmadığını görmüştür:

Çün meded irdi Çalap’dan yiltedi
Cân içinden hâl diliyle gel didi

Ol erenler soyını soyla didi
İşin işle sözini söyle didi

Soyladum gördüm bular n’itdüğini
Añladum bildüm niçe gitdüğini

Dünya mülkin terk idüp gitmiş bular
İlla komış her biri bir yâdigâr

Kim anuñla añılupdur her biri
Sûreti öldi velî adı diri (10450-10454)

İslâm inancına göre bu dünya geçicidir, kimseye kalmamıştır. Bu dünya için zamanı tüketmek ve gönül vermek insana fayda getirmez. İnsanın ebedî saadeti elde etmesi ancak Allah'ın emirlerine uygun bir hayat geçirerek ve O'na layık ameller yaparak mümkündür:

İy yaranlar uşbu işe cehd idüñ
İş içinde pâdişehle 'ahd idüñ

Eyle işleñ kim geçiçek rûzigâr
Kala sizden dünyada bir yâdigâr

Anı gören aña sizi dem-be-dem
Eydeler kim zîhi yol zîhî kadem

Eyle etmeñ kim görenler kakıya
Arduñuzça kamu la'net okıya

Uşbu dünya bâkî kalmaz kimseye
Cân gönül harc eylemeñ bu dünyeye

Dünyadan hiç kimsene almadı dad
Devlet anuñ kim koya bir eyü ad (2390-2396)

Âşık Paşa, sâlih amel düşüncesinden hareketle, ölümüne yakın bir zamanda “yâdigâr” olarak kendisinden sonra okunmak üzere bu eseri kaleme almıştır. Günümüzde benzer yaş grubundaki yetişkinlerin ölümü bekledikleri yaşamın bu son dönemlerinde, yâdigâr bir eser bırakma fikri sûfiyâne yaşam tarzının insan hayatına katkısını anlamak cihetinden önemlidir. Her insan bir gün bu dünyadan gideceğinin bilincinde olmalıdır. Vefatından sonra isminin yaşamasını isteyen

herkes kabiliyetine uygun olarak dünyada bir eser bırakmak amacıyla çaba sarfetmelidir:

Çünkü gördüm gidiserven ben dahı
Aç gözün kalmayırsın sen dahı

Diledüm benden dahı bir yâdigâr
Kala göre anı cümle ihtiyâr

Añalar ben miskini anuñ-ıla
Añılasın sen dahı aduñ-ıla (10455-10457)

Bütün âlemler ibretle, insanoğlu ise türlü hikmet ve gizliliklerle doludur. Garîb-nâme bütün bu ibretlerin, hikmet ve gizliliklerin anlatıldığı bir eserdir. On bölüm ve her bölümde anlatılan on hikâyeden meydana gelir:

Gördüm uşbu ‘âlemi ‘ibret tolu
‘Âlem içre âdemî hikmet tolu

‘Âlem içre gördüğüm ‘ibretleri
Âdemîde buldugum hikmetleri

Bir yire dirşürdüm oldı bir kitâb
Oldı bünyâdı anuñ on dürlü bâb

Degme bâbda geldi on destân dile
Şerh ü takrîr ü beyân kıldan kıla (10460-10463)

Âşık Paşa, eserin birçok kişiye garip gelen üslubunu yani neden onlu sistemle, on bölüm ve her bölümde yer alan on hikâyeden oluştuğunu Kur’ân-ı Kerîm ile ilişkilendirmektedir. Şöyleki;

a) Kur'ân-ı Kerîm'de Allâhu Teâlâ sevdiklerini, methettiklerini ve yerdiklerini onar kez ifâde etmiştir:

Niçün ondur bu kitâbuñ tertibi
Niçün on üzre urıldı terkibi

Niçün oldı uşbu iş eydem saña
Dut kulaguñ bir dem uht bendin yaña

Gördüm ol Kur'ân'da Allâh söylemiş
On kez añmış döstların medheylemiş

Yine on kez döstların ögmiş-durur
On dahı düşmanları sögmiş-durur

İşid ol döst medhini niçe'ydügin
Kim bilesin bu hikâyet ne'ydügin (10465-10469)

b) Allâhu Teâlâ Musa Peygamber ile otuz gün oruç tutması üzerine anlaştıktan sonra ondan ilave on gün daha oruç tutmasını emretmiştir:

Mûsa birle va'de kıldı ol hakîm
Kim otuz gün oruç ola ol Kelîm

Ve vâ'adnâ Mûsâ selâsîne leyleten ⁴

Dutdı otuz gün velîkin olmadı
Anuñ-ıla va'de yirne gelmedi

⁴ Bana ibadet etmesi için) Musa'ya otuz gece vade verdik. (A'râf 7/142)

Hak buyurdi on dahı dut kim ola
Cümle eksük bitile yirne gele
*Ve etmemnâhâ bi- 'aşrin fetemme mîkâtü rabbihi erba 'îne leyleten*⁵

On dahı dutdı ol iş oldu tamâm
'Ahd ü va'de yirine geldi tamâm

On-ıla yitildi ol 'ahd eksügi
Mûsa birle söyleşüp hak eytdügi (10506-10510)

c) Allâhu Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de zengin veya fakir, seçkin veya alt tabakadan her kim bir iyilik yaparsa on katı ile mükafatlandıracağını bildirmiştir:

Hak yine eytdi bu cümle kullara
Hâsa 'âma baylara yohsullara

Kim gelürse hayr-ıla bendin yaña
Döndürem ben birine on hayr aña
*Men câ'e bi'l-haseneti felehu 'aşru emsâlihâ*⁶

Birine on, ona yüz, yüze biñin
Biñinüñ Allâhu Teâlâ bilür mislindekin

Âyet-ile aňladuk biz bu işi
On dahı bir gör ne vardur iy kişi (10511-10514)

d) Yerden bitki olarak kuru veya yaş ne biterse bunun onda biri fakirlere verilmelidir ki kalan onda dokuzu temizlensin ve sahibine helâl olsun. Yani, verdiğinden onda birini kendine ister aldığından da on katı fazlasını iade eder.

⁵ *Ve ona on gece daha ilâve ettik; böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu.* (A'râf 7/142)

⁶ *Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.* (En'âm 6/160)

Yine eytdi her ne kim yirden biter
Ya‘ni ne gelse nebâtdan huşk u ter

Onda birsin sayuban virgil baña
Tokuzın algıl halâl olsun saña

Degdügi gün ya‘ni kim ‘öşrini vir
Ol halâl lokma yiyenler böyle yir
Ve âtû hakkahu yevme hasâdihi ⁷

Añla imdi sen bu sözüñ hikmetin
Gr Hakuñ cômardlığın u rahmetin

Virdüğinden onda bir kendü diler
Ya‘ni kim ol tokuzuñ çirkin siler

Aldugından birine on döndürür
Ya‘ni sini togru yola göndürür (10515-10520)

e) Kur‘ân-ı Kerîm’deki her on ayet bir aşır olarak isimlendirilir. Görünüşte her on ayetin bir ismi olsa da her bir ayetin bin tadı vardır.

Âyetüñ onında bir had kodılar
Bir ‘aşır dip onına ad kodılar

Ma‘nide bir âyetüñ biñ dadı var
Sûretâ on âyetüñ bir adı var (10523-10524)

⁷ Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O’dur. Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yeyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez. (En’âm 6/141)

f) On kemal sayısıdır. Hz. Muhammed'e biat eden on kişidir. Kur'ân-ı Kerîm'de cennetle müjdelenen on sahabe vardır. Bunlar, Allâhu Teâlâ'nın övgüsüne ve rahmetine nail olmuşlardır:

Kanda kim on nesne ya'nî cem' ola
Rahmeti ol cem' içinde şem' ola

Hak ona gör ne didi Kur'ân-ıla
On-ıçun gelmiş-idi ol kâmile
*Tilke 'aşeretün kâmile*⁸

Kanda kim on var-ısa oldu kemâl
Nitekim ol on kişi buldı kemâl

Yarlıgandı onı bir kezde tamâm
Bilür âhir anı cümle hâs u 'âm

Hoş beşâret geldi Hakdan bunlara
Rûzı kılsun anı cümle kullara

Çün bular yüz urdı bu girçek dine
Onı dirneşdi bir ağaç dibine

*Lekad razıyallâhu 'ani 'l-mü'minîne iz yübâyi 'ûneke tahte 'ş-şecereti*⁹

Tutdılar kutlu elin Peygâamberüñ
'Ahdine bil bağlayup ol serverüñ

⁸ Hepsi tam on gündür. (Bakara 2/196)

⁹ O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o müminlerden Allah razı olmuştur; gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven vermiş, pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri birçok ganimetle de kendilerini ödüllendirmiştir. (Fetih 48/18)

Tañrı'nuñ birligine inandılar
Hak diyüp Peygâmbere yönendiler

Eytdiler girçekleyin geldük yola
Mâl u baş u cân u ogul kız bile

Biz bu yoldan dönmeyevüz tâ ebed
Üstümüzde tanug olsun ol Ahad

Ev ü barh esbâb u mülk ü mâlumuz
Senden ayru olmaya her hâlumuz

Çün bu 'ahdi eyledi ol on kişi
Ne'yledi hak bunlara gör iy kişi

Bunlara indürdi rahmet âyetin
Âyetinden bilesin söz gâyetin (10525-10537)

İnne 'llezîne yübâyi 'ûneke innemâ yubâyi 'ûna 'llâhe ¹⁰

g) Allâhu Teâlâ dünyayı yarattıktan sonra yeryüzündeki her şeyi bizler için yarattı. Yaratılan her şeyin bir değeri vardır ve bu değer üzerinden alınıp satılır. Bu hesap sistemi on üzerine kuruludur. Mesela, yüz bin rakamının aslı, aslında ondur. Sayılar ne kadar büyürse büyüsün aslında temeli birdir, içinde bir sayısını ihtiva eder ve sınırı ise ondur.

Hak ta'âla çün yaratdı dünyeyi
Dünyada virdi bize her nesneyi

¹⁰ Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah'a vermiş oluyorlar, Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. Bu sebeple kim Allah'a verdiği ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur, Allah'a verdiği sözün gereğini yerine getirene ise Allah yakında büyük ödül verecektir. (Fetih 48/10)

*Hüve'llezî halaka leküm mâ fi'l-arzı cemî'an*¹¹

Her ne kim varsa cihânda adı var
Ad içinde gizlenü bir dadı var

Her birinüñ dadı birle adını
Ma'lum itdi adı birle dadını

Virdi kıymet üstine urdı hisâb
Dirlik eyler anuñ-ıla şeyh u şâb

Cümle kıymet ol hisâbla bilinür
Anuñ-ıla satılur u alınur

Ol hisâbuñ aslın on üzre kodı
Aslı ondur yüz biñ olursa adı

Diñle imdi niçedür sen ol onı
Kim saña yüz göstere ma'nî yöni

Biri bir bir saysañ on kez on olur
Yüz olur ol on kim on kez on olur

Yüzi yüz kez saysañ on kez oldı biñ
Çünkü bir yüz on yüz oldı toldı biñ

On biñ olur saysañ on kez ol biñi
Yüz biñ olur saysañ on kez on biñi

¹¹ Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O'dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir.(Bakara2/29)

Yüz biñi on kez sayamaz kimsene
Ko anı sayma girü gel ol ona

Bu hisâbuñ aslı birdür haddi on
Ger göge çıkdıysa boyı kaddi on (10539-10550)

1.2.2. Fakr-nâme

Âşık Paşa'nın dinî ve tasavvufî nitelikteki mesnevi tarzında kaleme alınmış bir diğer eseri 161 beyitten oluşan Fakr-nâme'dir. Fakr-nâme'nin müellifimize ait bir eser olduğu ancak son yıllarda yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır. (Kut 1991: 4,1-3) Eser ismini rengarenk bir kuş olan “Fakr” dan almaktadır. Hikâyeye göre Cenab-ı Hak yeri göğü yarattıktan sonra güzel bir kuş hâline koyduğu Fakr'a konacak bir yer bulmak üzere uçmasını emreder. Fakr; arş ve kürsiyi, cenneti, güneşi dolaşır, sırasıyla Âdem, Nûh, İbrâhîm, Mûsâ ve Îsâ peygamberlere uğrar fakat hiçbirinde eğlenmez, Hz. Muhammed'de karar kılar. Zira o zengin iken kendisine “fakr”ı seçmiş ve bununla iftihar etmiştir. Eserde dünyadaki kimi fakrı benimseyen kimisi zenginliği tercih eden farklı insan tipleri renkli tasvirlerle gözler önüne serilir, dünyada en kıymetli şeyin fakr olduğu vurgulanır, genel olarak nefis mücadelesi, Hakk'a yönelme gibi konulara ağırlık verilir. (Doruk 2012:16; Köksal 2021a: TEES)

Fakr-nâme ilk defa -*Vasf-ı Hâl*'le birlikte- Ettore Rossi tarafından tanıtılmış (1949), Agâh Sırrı Levend de bir dil incelemesiyle birlikte bu eseri ve şairin Roma nüshasında bulunan diğer kısa mesnevisi *Vasf-ı Hâl*'i 1954'te bir makale ile yayımlamıştır. (Köksal 2021a: TEES).

1.2.3. Vasf-ı Hâl

Vasf-ı Hâl, 39 beyitten oluşan tasavvufî bir mesnevidir. Eserin başlığı tam olarak “Dâstân-ı Vasf-ı Hâl-i Her Kesî”dir. Eserde Âşık Paşa'nın isminin yer almaması nedeniyle Âşık Paşa'ya ait olduğu şüphelidir. Fakat, eserde yer alan beyitlerin

Garîb-nâme'nin son bölümünde yer alması nedeniyle Vâsıf-ı Hâl'in de Âşık Paşa'ya ait bir eser olduğu kabul edilir. (Kut 1991: 4, 1-3) Eserin içeriğinde zaman kavramı ele alınır. Zaman; geçmiş, şimdi ve gelecek zaman olarak üç kategoride incelenebilir. Eserde yer alan teoriye göre geçmişini değiştirmek mümkün değildir, gelecek ise bilinmezliklerle doludur. Dolayısıyla yapılması gereken en mantıklı şey içinde yaşanılan anı /hâli doğru bir şekilde değerlendirmek olmalıdır. Akıllı insan yolunu doğru yürümesini bilir, âşık da aşkı için can verir. Dünyanın üç “bahş”ından (mâzî, hâl, istikbâl) en değerlisi “hâl”dir. İnsanlara hâl önem vermek suretiyle yaşamayı tavsiye eden Âşık Paşa eserini “Dem bu demdür dem bu demdür dem bu dem” mısraıyla bitirir. *Vâsıf-ı Hâl*, Ağâh Sırrı Levend tarafından şairin diğer eseri *Fakr-nâme* ile 1954'te yayımlanmıştır. (Topçu 2019: 9; Köksal 2021e: TEES)

1.2.4. Hikâye

Âşık Paşa'nın 59 beyitten oluşan mesnevi tarzındaki bu eseri üç kişinin birlikte çıktıkları yolculukta canlarının helva yemek istemeleriyle başlayan olayı anlatmaktadır. Hikâyede; bir Müslüman, bir Hristiyan ve bir Yahudi yol arkadaşlığı yaparlar. Konaklayacak bir yer bulamayınca harap bir mescide giderler. Canları helva çeker ve birer akçe vererek helva alırlar ama helva çok azdır. Yahudi uyanıklık yaparak şu teklifte bulunur: “Üçümüz de uyuyalım. Rüyamızda ne görürsek sabah uyanınca gördüğümüz rüyayı anlatalım. En güzel rüyayı gören helvayı yesin” der. Diğerleri de teklifi kabul eder ve yatarlar. Bir müddet sonra Müslüman kalkar, bütün helvayı yer ve mutlu bir şekilde yatağına yatar, uyur. Sabah kalkınca sırayla rüyalarını anlatırlar. Yahudi, rüyasında Hz. Mûsâ'nın kendisini Tur Dağı'na götürdüğünü, orada Kelîm'le Allah'ın aracısız konuştuklarına şahit olduğunu hatta kendisinin dahi konuştuğunu söyler ve bundan daha güzel bir rüya görülemeyeceğini söyler. Hristiyan da “Mûsâ seni Tur'a çıkardı, ama İsâ da beni Beyt-i Ma'mûr'a götürdü. Orada meleklerle dolaştım, Allah'la tanıştım. Helva benim hakkımdır.” der. Müslüman'a “Sen ne gördün?” derler. Müslüman, “Bana da Hz. Muhammed geldi. ‘Ümmetim, ümmetim, kalk! Ne yatıyorsun? Mûsa Yahudi'yi Tûr'a, İsâ da Hristiyan'ı Beyt-i Ma'mûr'a götürdü. Sen de kalk ve helvayı ye’ dedi. Yattığınız yere baktım, yoktunuz. Ben de helvayı

yedim” der. Mesnevi, Agâh Sırrı Levend tarafından 1955’te makale hâlinde yayımlanmıştır. (Kut 1991: 4, 1-3; Köksal 2021b: TEES)

1.2.5. Kîmyâ Risâlesi

Âşık Paşa’ya ait olduğu söylenilen bir diğer eser Kîmyâ Risâlesi’dir. Ancak eserde mahlas bulunmaması ve vezin problemleri olması güçlü bir şair olan Âşık Paşa’nın tarzına uymadığı için ona aidiyeti şüphelidir. Diğer yandan bu metinde kullanılan ekler ve kelime kadrosu, eserin 16. yüzyıldan da sonra yazıldığı izlenimini vermektedir. Ayrıca bu mesnevinin yer aldığı mecmuadaki diğer metinlerin 17. yüzyıla ait olması gibi nedenlerle bu risâlenin Âşık Paşa’ya aidiyeti uzak bir ihtimal olarak görünmektedir. (Köksal 2021c: TEES)

1.2.6. Risâle fî Beyâni’s-Semâ‘

İslâm âleminde asırlardır bir tartışma konusu olan semâ‘ın haram, helâl veya mubah yönünden değerlendirildiği, yer yer manzum parçalarla kaleme alınmış mensur bir eserdir.

Eserde Allah’ın “kûn” (ol) emriyle birlikte “ilâhî bir nagamât” (ezgi) koptuğu, ondan sonra bütün kâinatın “cûşa geldiği”, o ilâhî nağmelerden “on iki perde”nin, on iki perdeden de “dört oyunun” doğduğu ifade edilir. Bu dört oyun; çarh, raks, muallak ve pertâvdir. Âşık Paşa, *Garîb-nâme*’de olduğu gibi *Semâ’ Risâlesi*’nde de insan ömrünü bir yılın dört mevsimine benzetmiş, insanda bulunan dört unsurdan/anâsır-ı erba’adan söz etmiştir. Âşık Paşa, ayet ve hadislerle desteklediği eserde kâinatta her şeyin bir dönüş ve hareket yani semâ‘ hâlinde olduğunu, insanın da bu dönüşe ayak uydurarak semâ‘ etmesinin normal, hatta gerekli olduğu neticesine varmaktadır. Bu metnin, sonradan çokça tartışılan semâ‘ konusunda yazılan ilk Türkçe eser olmak gibi bir özelliği de vardır. Tenkitli metni 2013’te Fatih Mehmet Köksal tarafından yayımlanmıştır. (Köksal 2021d: TEES)

2. BÖLÜM

RIZIK KAVRAMININ TANIMI VE KAPSAMI

2.1. Rızık Kavramının Lugat ve İstılâh Anlamları

Arapça bir kelime olan *rızık* / *rızık* yiyecek vermek, rızıklandırmak anlamındaki (رزق) rızık kökünden türemiştir. (Gölcük 2008:73-74) Sözlüklerde; azık, yiyecek içecek, giyilecek şeyler ve Allâhu Teâlâ'nın faydalanılması için verdiği her türlü nimet (Devellioğlu 2008: 891); bağış, kısmet, pay; kendisiyle beslenen şeyler; mal, makam, ilim, belirli dönemlerde verilen maaş (Râgıb el-İsfahânî 2010: 425-426); lutuf, iyilik (Mutralı 2005: 319) gibi anlamları vardır.

Rızık, ıstılah olarak Allâhu Teâlâ'nın tüm yaratılmışlara beslenme ve diğer konularda faydalanması için verdiği her şeyi ifâde eder. (Gölcük 2008: 35, 73-74) Bu durumda, mülkiyet söz konusu olmaksızın yeme, içme, barınma gibi maddî şeyler rızıkla konu olabileceği gibi çocuk, eş, ilim, sevmek gibi mânevî şeyler de rızıkın kapsamı dahilindedir. Bir nimetin rızık olabilmesi, kişinin ondan nasibi ölçüsünde faydalanmasıyla mümkündür. (Yazır 2021: 1, 180)

Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde rızık konusunun nasıl ele alındığına geçmeden evvel, rızık ile birinci derecede bağlantılı olan nimet, nasip, kısmet kavramlarına kısa da olsa değinmek yerinde olacaktır. Nimet kelimesi sözlükte isim ve masdar olarak yer alır. İsim olarak “maddî ve mânevî imkânlar”, masdar olarak da “bolluk ve iyi hâl içinde olmak” anlamlarında kullanılır. (Bayram 2020: 256) Nimet kavramı maddî ve mânevî olarak iki başlık altında incelenebilir. Dünya hayatının devamlılığı maddî nimetlerle mümkündür. Maddî nimetler; yiyecek, içecek, giyecek, barınma gibi ihtiyaçları karşılamak üzere verilmiştir. Mânevî nimetler ise maddî olarak kabul edilenlerin dışında kalan ahiret nimetleri, hidayet, iman gibi unsurları ifade eder. (Günaydın 2007: 33, 129)

Arapça bir kelime olan *naşîb* ise sözlükte pay, hisse, kader, elde edilebilen şeyler, kişiye Allah tarafından kısmet edilen şeyler anlamına gelirken *kısmet* kelimesi

sözlükte bölmek anlamına karşılık gelir ve nasip ile aynı anlamda kullanılır. (Devellioğlu 2008: 516:808).

Konuya bu şekilde kısa bir giriş yaptıktan sonra bir sonraki bölüme geçerek Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde rızık kavramının nasıl ele alındığını incelemeye başlayabiliriz.

2.2. Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîflerde Rızık Kavramı

Kur'ân-ı Kerîm'de 123 ayette rızık masdarından türetilen kelime bulunmaktadır. Bu sayıya nasip, nimet gibi rızık ile ilgili diğer kavramlar da eklendiğinde kapsam genişler. Kavrama Kur'ân-ı Kerîm'de bu kadar sıkça yer verilmiş olması konunun ehemmiyetine dikkat çekmesi bakımından önemlidir. (Gölcük 2008: 35, 73-74)

Diğer taraftan yine Kur'ân-ı Kerîm'den anlaşıldığı üzere, ayetlerde sıkça yer verilmiş olmasına rağmen rızık konusu insanın dünyadaki esas gayesi olarak değil asıl hedefine ulaşabilmesi için gerekli yardımcı unsurlardan birisi olarak görülmüştür. Rızık konusu ancak rızkı veren cihetinden, Allâhu Teâlâ'nın kudretinin, ilahlılığının ve tek oluşunun en önemli delillerinden birisi olarak ele alındığında bir anlam ve önem kazanır. (Coşkun 1986:10) Şöyleki, Allâhu Teâlâ insanı en mükemmel biçimde ve halifesi olarak yaratmış, insana kendi ruhundan üfleyerek bütün isimlerini öğretmiştir. Dağların, yerin ve göğün yüklenemediği emanet insana teslim edilmiştir. Âlemdaki herşey insana hizmet etmek amacıyla yaratılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan bu ifadeler Allâhu Teâlâ'nın nazarında insana verilen öneme ve değere işaret etmesi bakımından önemlidir.

Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır. (Tîn 95/4)

Hani rabbın meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti.

(Bakara 2/30)

Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. (Bakara 2/31)

"Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın." (Hicr 15/29)

Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan O'dur. (Bakara 2/29)

Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir. (Ahzâb 33/72)

Üstün özelliklerine rağmen, yeryüzündeki diğer tüm canlılar gibi insan da dünya hayatının devamlılığı için rızka muhtaçtır. Rızkı veren ise sadece Allâhu Teâlâ'dır. İnsan yeme, içme, giyinme barınma gibi temel ihtiyaçlarından başlayarak maddî ve manevî tüm ihtiyaçlarını Allâhu Teâlâ'nın kendisine vereceği rızık ile karşılayabilir:

Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O'ndan ister (O'na muhtaçtır). O her an yaratma halindedir. (Rahmân 56/29)

Yeryüzünde kımlıdayan hiçbir canlı yoktur ki rızkı Allah'ın üzerine olmasın. (Hûd 11/6)

De ki: "Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir?" De ki: "Allah'tır. O halde biz veya siz, iki taraftan biri ya doğru yoldadır yahut açık bir sapkınlık içindedir." (Sebe 34/24)

Buna karşılık insandan beklenen şey onun yaratıcısına kulluk etmesidir. Allâhu Teâlâ'nın kullarından başka bir beklentisi yoktur. Onlardan ne rızık ne de kendisini doyurmalarını ister. Yegâne rızık verici olan Allâhu Teâlâ'dır:

Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım. Onlardan bir rızık istemiyorum, beni doyurmalarını da istiyorum değilim. Şüphesiz rızık veren, sarsılmaz gücün sahibi olan yalnızca Allah'tır. (Zâriyât 51/56-58)

Buraya kadar anlaşılaçağı üzere, rızık kavramı muhtevası itibariyle hayatın her alanını ihtiva edecek kadar geniş bir konudur. Bu kadar kapsamlı bir konunun çalışmamızda tüm detaylarıyla incelenerek analiz edilmesinin zorluklarının farkındayız. Çalışmanın belirli bir düzen içerisinde ilerleyebilmesi adına biz çalışmamızda rızık konusunu rezzâkiyet, rızıklandırma, rızık çeşitleri, rızkın kazanılması, rızık endişesi gibi ana başlıklar altında tasnif ederek incelemeye çalışacağız.

2.2.1. Rezzâkiyet ve Rızıklandırma

Allâhu Teâlâ'nın isimlerinden (Esmâ-i Hüsnâ) birisi olan *er-Rezzâk*, rzk kökünden türemiştir. Allâhu Teâlâ'ya nispetle bütün yaratılmışların ve ruhların gıdasını yaratıp veren mânâsına gelir. (Topaloğlu 2008: 47-48)

Kur'ân-ı Kerîm'de tüm yaratılmışlara her durumda rızık verenin, rezzâk olanın sadece Allâhu Teâlâ olduğu ve O'ndan başka rızık yaratan ve veren olmadığı belirtilir. Yaratılmışların tüm ihtiyaçlarını gidermek için ihtiyaçların bilinmesi ve ihtiyaçları giderebilme gücü ve kudreti gerekir. Bu özelliğiyle rızık vermek, Allâhu Teâlâ'nın kudretinin, kendisinden başka tapınılacak bir tanrı olmadığına yani tek oluşunun en önemli delillerindendir.

Şüphesiz rızık veren, sarsılmaz gücün sahibi olan yalnızca Allah'tır. (Zâriyât 51/58)

Nice canlı var ki rızıkını sırtında taşıyor; onları da sizi de besleyip barındıran Allah'tır. O her şeyi iştir, her şeyi bilir. (Ankebût 29-60)

Yeryüzünde kımıldayan hiçbir canlı yoktur ki rızık Allah'ın üzerine olmasın. Allah onların halen bulunduğu yeri de emanet olarak konulacağı yeri de bilir; hepsi apaçık kitapta vardır. (Hûd 11/6)

Yahut Allah lutfettiği rızık kesiverse size rızık verebilecek olan kim? Hayır! (Mülk 67/21)

Size hem gökten hem yerden rızık veren kim? Allah'tan başka bir tanrı mı? (Neml 27/64)

İslâm inancına göre âlem mükemmel bir şekilde yaratılmıştır ve âlemde mükemmel biçimde işleyen bir sistem vardır. Rızık vermek, Allâhu Teâlâ'nın kudretini ve tek oluşunun göstermesi yanında âlemde işleyen mükemmel sistemin varlığına delil olması bakımından önemlidir. Şöyleki, yeryüzündeki tüm canlıların ihtiyaçlarının hiç aksamadan düzenli olarak giderilmesi için öncelikle ihtiyaçları bilen, gören ve duyan bir varlık olmalıdır. Sonrasında da ihtiyaçların hiç aksamadan giderilmesini sağlayan bir sistem ve bu sistemin muazzam bir biçimde işlemesini sağlayan bir düzenleyici olmalıdır. Bu haliyle rızık vermek Allâhu Teâlâ'nın varlığının ve kendisinden başka tapılacak başka bir ilah olmadığına bir göstergesi konumundadır.

Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan O'dur. Rahmânın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü tekrar tekrar çevir de bak; (kusur arayan) göz aradığını bulamadan bitkin olarak sana dönecektir. (Mülk 67/3-4)

Rabbiniz ki, sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır; gökten su indirmiş, bununla sizin için rızık olarak çeşitli ürünler çıkarmıştır; artık siz de bile bile O'na eş ve ortaklar koşmayın. (Bakara2/22)

Onlar için ölü toprak açık bir kanıttır. Ona can verdik ve ondan taneler çıkardık; işte bundan (yaptıkları yiyecekleri) yiyorlar. Orada nice hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik, içinde gözelerden su fışkırttık. (Yâ-Sîn 36/33-34)

Allâhu Teâlâ, *el-Vehhâb* isminin gereği çokça bağışlayan ve verendir. O verdiklerini karşılıksız verir ve verdiklerinin hesabını sormaz. Kulları arasında inanan veya inanmayan gibi ayırmalarda yapmaz:

Onlardan bir rızık istemiyorum, beni doyurmalarını da istiyor değilim. Şüphesiz rızık veren, sarsılmaz gücün sahibi olan yalnızca Allah'tır. (Zâriyât 51/57-58)

Senden rızık istemiyoruz; asıl biz seni rızıklandırıyoruz. (Tâ-Hâ 20/132)

Yeryüzünde kımlıdayan hiçbir canlı yoktur ki rızık Allah'ın üzerine olmasın. (Hûd 11/6)

Canlılar için rızık; doğum, ölüm ve tekrar diriliş kadar önemlidir. Çünkü beden devamlılığı doğru şekilde beslenebilmesiyle mümkündür. Bedenin sağlığı ve devamlılığı kulluk vazifelerinin yerine getirilebilmesi için gereklidir. Bu nedenle rızık vermek sadece Allâhu Teâlâ'ya nispet edilir. Yaratılmışlara hayat veren O'dur. Rızık garantisini bizzat kendisi vermiştir. Karşılıksız vermesi, verdiği hesabını sormaması, rızık verirken inanan veya inanmayan ayırımı yapmaması gibi üstün özellikleri nedeniyle Allâhu Teâlâ bâtil tanrılardan ayrılmaktadır.

Sizi yaratan, sonra size rızık veren, sonra hayatınızı sona erdirecek ve nihayet size tekrar can verecek olan, Allah'tır. Peki sizin o ortak koştuklarınız arasında bunlardan herhangi birini yapabilecek olan var mı? Allah onların ortak koştuklarından tamamen münezzehtir, yüceler yücesidir. (Rûm 30/40)

Bu noktada, insanın rızkının bizzat Allâhu Teâlâ tarafından garanti edilmiş olmasının insanın kişisel sorumluluğuyla olan ilişkisine deınmek isteriz. Zira kavram doğru anlaşılmadığı takdirde kişiyi yanlış bir kader, şükür, tevekkül anlayışına veya tembelliğe yönlendirebilir. Rızkı garanti edilmişse de insanın vazifesi, öncelikle Allâhu Teâlâ'nın rızkı garanti eden taahhüdüne tevekkül etmek ve sonrasında rızkını karada ve denizde aramak olmalıdır. Yani potansiyel olarak rızık garanti edilmişse de onun elde edilebilmesi için aktif bir çaba ve gayret gereklidir. Tevekkül bahsini çalışmamızın üçüncü bölümde daha detaylı inceleyeceğimiz için şimdilik burada sonlandırıyoruz.

İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. (Necm 53/39)

Namaz kılındı mı artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lutfundan nasip arayın.

(Cum'a 62/10)

Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık. (Nebe' 78/11)

Yeryüzünü sizin için kullanışlı hale getiren O'dur. Üzerinde dolaşın ve Allah'ın rızkından yiyip için; (ama unutmayın ki) dönüş yalnız Allah'adır.

(Mülk 67/15)

Rızkınız ve size vaad edilenler göktedir. (Zâriyât 51/22)

Hız. Peygamber insanın kendi emeğiyle kazandığını yemesinden daha hayırlı başka bir şey yiyemeyeceğini belirtip çalışarak rızkını aramanın ehemmiyetine vurgu yapmıştır. (Ebû Tâlib el-Mekkî 2004: 4, 272) *Bağla, sonra tevekkül et* hadisiyle de tevekkül etmenin insanın sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağına işaret etmiştir.

Allâhu Teâlâ'nın rızıklandırması dünya hayatı ile sınırlandırılmamıştır. Çünkü, İslâm inancına göre ahiret, dünya hayatından sonra varoluşun devam edeceği ebedî bir yaşam halidir. Dünya hayatı insanoğlunun geçici olarak bulunduğu bir yerdir. (Topaloğlu 1998: 543-548)

Dönüş yalnız Allah'adır. (Mülk 67/15)

Hepsi kullara rızık olsun diye. O yağmurla ölü toprağa can verdik. İşte insanların mezardan çıkışları da böyle olacak. (Kâf 50/11)

İman eden ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, "Bu daha önce de bize rızık olarak verilendir" derler. O kendilerine, benzer şekilde verilmiştir. Ayrıca orada kendileri için

tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdırlar. (Bakara 2/25)

Rezzâk olan Allâhu Teâlâ olmasına rağmen bazı durumlarda insanlar Allâhu Teâlâ tarafından verilen rızkın başkalarına ulaştırılmasında râzık yani vesile ve sebep olabilirler. Fakat bu durum rızık vermek olarak kabul edilemez. Mesela yeni doğmuş bir bebeğin beslenmesi görünüşte annesi tarafından yapılırsa da annenin vücudundan bebeğin gıdasını (sütünü) veren Allâhu Teâlâ'dır. İşçi ve işverenin durumunda böyledir. Görünüşte işçinin rızkı râzık sıfatıyla işveren tarafından temin edliyorsa da rızkı veren, rezzâk olan aslında Allâhu Teâlâ'dır:

Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur. (Bakara 2/233)
Yine orada hem sizin için hem de rızkı size borç olmayanlar için uygun geçim şartları yarattık. (Hicr 15/20)

Bazı insanların neden daha fazla servet sahibi olduğu çalışmamızın “rızkın dar ve bol olması” bölümünde ayrıca ele alınacaktır.

Birbirleriyle benzer manadaymış gibi görünen Rezzâk ile râzık arasındaki temel fark işte buradan ileri gelmektedir. (Topaloğlu 2008: 47-48) Yani, vesileler farklılık gösterse de hakikatte rızkı veren Allâhu Teâlâ olmaktadır: *Yerdeki ve gökteki hazinelerin yegane sahibi Allâhu Teâlâ'dır. (Münâfıkûn 63/7)*

2.2.2. Rızkın Çeşitleri

İnsanı en mükemmel biçimde yaratan Allâhu Teâlâ, ona gizli ve açık sayısız nimetlerini vermiştir:

Allah'ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri hizmetinize verdiğini, nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini görmez misiniz? (Lokmân 31/20)
Andolsun biz Âdemoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık. (İsrâ 17/70)

Gizli veya açık verildiği bildirilen bu nimetleri farklı şekillerde tasnif etmek mümkünse de kaynaklarda rızık kavramının genellikle “faydalanma” esaslı olarak yorumlandığını görmekteyiz. Bu sınıflandırma şeklinde rızık konusunun maddî (zahirî) ve mânevî (bâtınî) olmak üzere ikiye ayrılarak ele alındığını görülür. (Topaloğlu 1998: 543-548) Biz de çalışmamızda benzer bir yol izleyerek rızık çeşitleri bölümünü faydalanma esaslı olarak inceleyeceğiz.

2.2.2.1. Maddî Rızık

Rızık denilince akla ilk gelen maddî rızık ve unsurları olmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de bildirildiğine göre, gökten indirilen ve yerde yetişen besinler, giyilen ve kullanılan her türlü şey maddî rızık kapsamındadır. İnsanın gıdası olan besinler karadan veya denizden temin edilebileceği gibi, hayvansal veya bitkisel olabilirler. Kur’ân-ı Kerîm’de bunlar detaylarıyla açıklanmıştır. Hatta buğday, hurma, üzüm, zeytin, nar, gibi bazı bitkisel besinler ve bal, süt, balık gibi bazı hayvânî gıdalar isimleriyle birlikte kutsal metinde yer alır.

Gökleri ve yeri yaratan, gökten su indirip onunla size rızık olarak türlü türlü ürünler çıkaran Allah’tır; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize veren, nehirleri sizin için faydalı olacak şekilde yaratan O’dur. (İbrâhîm 14/32)

Gökten bereketli yağmurlar indirdik, onunla nice bahçeler ve hasat edilen tahıllar yetiştirdik. Bir de salkım salkım meyvesiyle göğe uzanan hurma ağaçları. Hepsi kullara rızık olsun diye. (Kâf 50/9-10)

Taze etinden yemeniz ve mücevherini çıkarıp takınmanız için denizi hizmetinize veren de O’dur. Gemilerin denizi yarararak gittiklerini görürsün ki, bu da O’nun lütfuna nâil olmanız ve O’na şükretmeniz içindir. (Nahl 16/14)

Sizin için sağmal hayvanlarda da kesin olarak ibret vardır. Nitekim size hayvanın karnında, besin artıklarıyla kan arasında (oluşan), içenlere lezzet veren saf süt içiriyoruz. (Nahl 16/66)

Onların karınlarından, farklı renk ve çeşitlerde şerbet (kıvamında bir sıvı) çıkar ki onda insanlara şifa vardır. İşte bunda da düşünen bir topluluk için açık delil bulunmaktadır. (Nahl 16/68-69)

Suyun, rızık bahsinde insan hayatında ayrı bir önemi vardır. Su, hayatın en temel unsurudur. Göklerden inen suyla toprak beslenir ve gerek insanlar gerekse

hayvanlar için gerekli bitkiler suyla yetişir. Mesela aynı yağmur ile beslenen topraktan farklı şekil, renk ve özelliklerde bitkiler çıkabilmektedir. Bunların her biri Allâhu Teâlâ'nın kudretinin ve âlemin işleyişinin muazzamlığını birer göstergesidir. İnsanın bu döngüyü dikkatle izlemesi ve ibret alması beklenir.

Gökten su indiren O'dur. (Buyurdu ki:) İşte biz her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. O bitkiden de, kendisinden üst üste binmiş taneler bitireceğimiz bir yeşil bitki, hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri meydana getirdik; birbirine benzeyeni var, benzemeyeni var. Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın! Kuşkusuz bütün bunlarda inanan bir topluluk için ibretler vardır. (En'âm 6/99)

Hayvanlar, maddî rızık unsuru olarak insanın temel besin kaynaklarından birisi olmasının yanında sahip oldukları fiziksel özellikleriyle insanoğlunun dünyevî işlerinde en büyük yardımcılardır.

Görmezler mi ki kendi kudretimizin eserlerinden olmak üzere onlar için sahip oldukları nice hayvanlar yarattık. Bunları kendilerine boyun eğdirdik ki bir kısmı binekleridir, bir kısmını da yerler. Bunlarda kendileri için içecekler ve başkaca yararlar da vardır. Hâlâ -şükretmeyecekler mi? (Yâ-Sîn 36/71-73)

Taze etinden yemeniz ve mücevherini çıkarıp takınmanız için denizi hizmetinize veren de O'dur. (Nahl 16/14)

Hayvanlardan yük taşıyanları ve tüyünden sergi yapılanları da (yaratan O'dur).. (En'âm 6/142)

Hayvanların bir diğer özellikleri de kendileriyle Allâhu Teâlâ'ya ibadet edilebilmeleridir. İnsan kurban ibadetini Allâhu Teâlâ'nın kendisine rızık olarak verdiği hayvanlar vasıtasıyla yerine getirir.

Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık hayvanlar üzerine O'nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyecek hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun. (Hac 22/28)

Biz her ümmete kurban kesmeyi meşrû kıldık ki kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar. (Hac 22/34)

2.2.2.2. Mânevî Rızık

İnsan ruh ve maddeden meydana gelen bir canlıdır ve bu ikisiyle birlikte bir bütündür. Bu iki unsur birbirlerinin emrine verilmiş ve birbirlerine muhtaçtırlar. (Kuşeyrî 2021: 251) Bu nedenle ruh ve beden dengesinin sağlanması adına insanın bedeni kadar mânevî yönünün de doğru şekilde beslenmesi gereklidir. Zira bedenlen sağlıklı bir insanın psikolojik sağlığı yerinde olmayabilir. Allâhu Teâlâ'yı zikretmek ve O'na kulluk etmek ruhun temel gıdasıdır: *Bunlar, iman edenler ve Allâhu Teâlâ'ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allâhu Teâlâ'yı zikrederek huzura kavuşur.* (Ra'd 13/28)

Âşık Paşa, Garîb-nâme'sinde insanın maddî ve mânevî olmak üzere iki yönlü bir canlı olduğunu ve insanın mânevî yönünün gök, maddî yönününse yeryüzüyle irtibatlı olduğunu şu beyitleriyle ifade eder:

Gökden indi cân u 'akl u fehm ü dîn
Yirden oldı nefis ü ten hem kibr ü kîn (701)

Göklere tolmuş-durur rûhâniler
Yir yüzün almış-durur nefsâniler

Gök yüzi cümle firîştehler tolu
Bu yir ehli dîv-durur çirkin hulu

Dürlü rahmet cümlesi gökden yagar
Dürlü mihnet kamusu yirden togar (703-705)

Mânevî rızık duyu organlarımız ile algılanamadığından ilim, sağlık, huzur, sevmek, sevilme, hayırlı eşler ve severek yapılan işler gibi şeyler mânevî rızıkla verilebilecek örneklerdir: *Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı. Onlar yine de bâtıla inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük mü ediyorlar?* (Nahl 16/72)

Bu bölümü özetleyecek olursak, maddî rızık fiziksel ihtiyaçların karşılanması üzere verilen rızık ifade ederken mânevî rızık insanın rûhânî ve kalbî melekelerinin ve ihtiyaçlarının karşılanması üzere verilen rızık ifade etmektedir. Yani kabaca duyu organlarımız ile algılayabildiklerimiz maddî, algılayamadıklarımız ise mânevî rızık kapsamında değerlendirilebilir.

2.2.3. Rızık Dar ve Bol Olması

Maddî, mânevî, dünyevî veya uhrevî her türlü rızık genişleyip daralması Allâhu Teâlâ'nın takdirindedir. İnsanın gerçek ihtiyacının ne olduğunu en iyi Allâhu Teâlâ bileceğinden O herkesin rızıkını belli ölçüde verir. Rızık darlaştıran ve bollaştıran sadece O'dur. Bu düzen içerisinde bazılarının rızık bazılarının daha fazla olabilir

Çok veren de O'dur, az veren de. (Necm 53/48)
Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Rızık dilediğine bol verir, dilediğine de kısar. Çünkü O her şeyi bilmektedir. (Şûrâ 42/12)

Âlemde işleyen mükemmel sistem içerisinde bazılarının rızık bazılarının dar veya bol olmasının bazı sebepleri şu şekilde tasnif edilebilir.

a) Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiğine göre kişiye rızık olarak verilenler veya verilmeyenler aslında birer imtihan vesilesidir. Allâhu Teâlâ imtihan gereği bazı kullarına maddî zenginlik verir. Bu şekilde kimin dünyayı ahirete tercih ettiği test edilir. Her iki durumda da dünya hayatının geçici aslolanın ahiret hayatı olduğu unutulmamalıdır.

Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır. (Rahmân 56/26-27)
Allah dilediği kimselere rızık bollaştırır da daraltır da. Onlar dünya hayatıyla sevinip mutlu oluyorlar, oysa âhiretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir. (Ra'd 13/26)
Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği şeylerde sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur. (En'âm 6/165)
Biz, kimlerin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi oranın süsü yaptık. (Kehf 18/7)

İmtihan denildiğinde sadece maddî değerler üzerinden yapılan bir imtihan düşünülmemelidir. Bazen insan kendisine nimet olarak verilen ailesiyle bile imtihan olabilir: *Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; büyük mükâfat ise Allah'ın katındadır.* (Tegâbün 64/15)

b) İnsanı en iyi tanıyan ve koruyup gözetken olan Allâhu Teâlâ bazen kulunu korumak amacıyla onun rızkını daraltabilir. Çünkü servetin olumsuz tesirlerinden kurtulabilmek genellikle insan için mümkün olmamaktadır: *Şayet Allah kullarına rızkı bol bol verseydi yeryüzünde taşkınlık ederlerdi; ama O dilediği ölçüye göre vermektedir. Çünkü O kullarının durumunu çok iyi bilmekte ve görmektedir.* (Şûrâ 42/27)

c) Rızkın taksiminin kimine az kimine fazla yapılması noktasında aslında mükemmel biçimde işleyen bir sistemin varlığı göz ardı edilmemelidir. Şöyleki, zengin mal biriktirmeyerek servetini devlet ve istihdam gibi topluma faydalı işlerde kullanır veya ihtiyacı olanlara yardım etmeyi başarabilirse hem imtihanında muvaffak olur hem de toplumsal denge sağlanır. Ayrıca, zengin Allah tarafından dünyada da verdiğiinden daha fazlasıyla ödüllendirilecektir.

Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır. (Zuhuf 43/32)

O halde akrabaya da hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da. Bu, Allah'ın hoşnutluğunu isteyenler için en iyisidir. İşte gerçek kurtuluşa erenler de onlardır. (Rûm 30/38)

De ki: "Rabbim kullarından dilediğine rızkı bol verir, dilediğine de kısar. Başkaları için ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir. O rızık verenlerin en hayırlısıdır." (Sebe' 34/39)

Allah kiminize kiminizden daha fazla rızık verdi. Ama kendilerine fazla verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilerle paylaşp da onları bu hususta kendileriyle eşit hale getirmeye yanaşmıyorlar. Peki onlar Allah'ın nimetini inkâr etmiş olmuyorlar mı? (Nahl 16-71)

Aslında her iki hâl insan için imtihan dönemleri olup kendisine has özellikler ihtiva eder. Rızkın daraldığı dönemlerde sabır ve bollaştığı dönemlerde şükür gerekir. (Gazzali 1983: 2, 513) Kur'ân-ı Kerîm'de şükür, bir kulluk vazifesi olarak kabul

edilmiş olup sahip olunanlardan dolayı şükretmenin kıymetinden bahsedilmiştir. Şükür kelimesi sözlükte, kendisine yapılan bir iyiliğin farkında olmak ve bu iyiliği yapana teşekkür etmek anlamlarına gelir; karşıtı küfürdür. (Çağırıcı 2010: 259-261) *Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin; eğer O'na kulluk ediyorsanız.* (Bakara 2/172)

Kur'ân-ı Kerîm'de şükredenlerin daha fazla nimet ile ödüllendirileceği müjdesi verilir. Buna karşılık, Allâhu Teâlâ'nın nimetlerini az veya yeterli bulmayanlar nankör olarak değerlendirilmiştir Nankörlük, Allâhu Teâlâ'nın gazabına vesile olacak kadar sevmediği bir huydur.

Hani rabbiniz, 'Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim, nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir!' diye bildirmişti.” (İbrâhîm14/ 7)

Doğrusu sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz! (A'râf 7/10)

Hâlâ şükretmeyecekler mi? (Yâ-Sîn 36/35)

De ki: "Sizi yaratan, size işitme duyusu, gözler ve kalpler veren O'dur. Ne az şükrediyorsunuz!"(Mülk 67/23)

Allah şöyle bir şehri örnek veriyor: Bu şehir güvenli ve huzurluydu; her yerden oraya bol rızık geliyordu. Derken ahalisi Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etti, Allah da onlara yapıp ettikleri yüzünden genel bir açlık ve korku felâketini tattırdı. (Nahl 16/112)

Sabır, sözlükte “engellemek, hapsetmek; güçlü ve dirençli olmak” anlamlarına gelir. Ahlâkî bir terim olarak kullanıldığında kelime “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” gibi anlamlara gelmektedir. Sabır kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde çeşitli şekillerde yer almıştır. (Çağırıcı 2008: 35, 337-339) Bu ayetlerde bildirildiğine göre, insan imtihanı gereği fakirlik, açlık, maddî ve mânevî kayıplar yaşayabilir. Böylesi zor durumlarda Allah'a teslim olarak sabredenler ebedi kurtuluşa ererek Allah'ın rahmeti ve lütfu ile müjdelenmişlerdir.

Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, "Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz" derler.

İşte rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar da bunlardır. (Bakara 2/155-157)
Yoksa, Allah içinizden cihad edenleri ortaya çıkarmadan ve sabredenleri belirlemeden cennete gireceğinizi mi sanıyordunuz? (Âl-i İmrân 3/142)
Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım ve size ait haberleri de (söz ve iddiaları) deneyerek açıklığa kavuşturalım. (Muhammed 47/31)

Sabır ve şükür bahsinde Hz. Muhammed'in bir hadisi şu şekildedir. *Mü'minin başka hiç kimsede bulunmayan ilginç bir hali vardır; O'nun her işi hayırdır. Eğer bir genişliğe (nimete) kavuşursa şükreder ve bu onun için bir hayır olur. Eğer bir darlığa (musibete) uğrarsa sabreder ve bu da onun için bir hayır olur.* (Sofuoğlu 1973: 8, 550)

2.2.4. Rızık Garantisi ve Endişesi

Gelecekte ne olacağını öğrenme merakı tarih boyunca insanlığın temel meselelerinden birisi olmuştur. Bu merakın kontrol edilemediği durumlardaysa kaygı durumu söz konusu olur. Kaygı, sözlükte gelecekte olumsuz olaylar olacağı düşüncesiyle ortaya çıkan gerginlik duygusu olarak tanımlanır. (<https://sozluk.gov.tr/>)

Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiğine göre insan veya hayvan, inanan veya inanmayan yeryüzündeki tüm canlıların rızkı Allâhu Teâlâ tarafından garanti edilmiştir. (Bk. 2.2.1 Rezzâkiyet ve Rızıklandırma)

Kur'ân-ı Kerîm'de, Allâhu Teâlâ'ya güvenen kimseye bir dost ve yardımcı olarak Allah'ın yeteceği ve ona hiç beklemediği yerden rızkının verileceği müjdelenmektedir.

(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz. (Fâtiha 1/5)
Gerçek bir dost (velî) olarak Allah yeter, bir yardımcı olarak da Allah kâfidir. (Nisâ 4/45)

Ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter. Şüphesiz Allah dilediği şeyi sonuca ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur. (Talak 65/3)

Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm insanların rızık endişesi taşımasını ve bu endişeyle ailelerin çocuklarına zarar vermelerini yasaklamıştır: *Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızıkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır. (İsrâ 17/31)*

2.2.5. Rızık Kazanılması ve Kullanılması

Daha evvelki bölümlerde rızıkın Allâhu Teâlâ tarafından verildiğini, garanti edildiğini ve insanın çalışması sorumluluğundan farklı biçimlerde bahsedilmişti. Dolayısıyla bu bölümde çalışmanın öneminden ziyade rızık kazanırken nasıl bir yol izlenmesi gerektiğinden bahsetmek istiyoruz. Çünkü, birçok âyette helâl rızık tercih edilmesine temas edilmiş, insanın haramdan kaçınarak temiz ve helâl rızık tercih etmesinin öneminden bahsedilmiştir. Helâl ve haramın sınırları yine bizzat Allâhu Teâlâ tarafından belirlenmiştir.

Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin; eğer O'na kulluk ediyorsanız. (Bakara 2/172)
Allah'ın size verdiği helâl ve temiz rızıklardan yiyin ve iman etmiş olduğunuz Allah'ın yasaklarından sakının. (Mâ'ide 5/88)
De ki: "Allah'ın size rızık olarak indirdiği şeylerden bir kısmını helâl bir kısmını haram saymanıza ne demeli?" De ki: "Buna Allah mı izin verdi yoksa Allah adına hüküm mü uyduruyorsunuz? (Yûnus 10/59)
De ki: "Allah'ın kulları için yarattığı süsü, temiz ve iyi rızıkları kim haram kıldı?" (A'râf 7/32)

Kur'ân-ı Kerîm bizlere rızık nasıl kullanılması gerektiğiyle ilgili de yol göstermektedir. Rızık kullanılması hususunda israf kavramının önemli bir yeri vardır. İsrâf sözlükte; savurganlık, ihtiyaçtan fazla harcama anlamlarına gelir. (Devellioğlu 2008: 451) Genellikle, yeme-içme, giyinme, zaman gibi maddî ve mânevî imkânların dinî ve ahlâkî amaçlar gözetilmeksizin aşırı kullanılmasını ifade eder. (Kallek 2001:178-180) İhtiyaç miktarının ölçüsü kişinin kulluk vazifesini

engellemeyecek, ibadetlerine engel olmayacak bir seviye olarak belirlenmelidir. Kişiyi, zamana ve coğrafyaya göre farklılıklar gösterebilir. (Kurtubî 1998; 7, 320)

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde israftan bahsedilmiştir. İlgili ayetlerden anlaşıldığına göre israf Allâhu Teâlâ'nın gazabına vesile olacak kadar kullarında tasvip etmediği bir huydur. İnsan kendisine verilen kaynakları ihtiyaç ölçüsünde dengeli ve hakkaniyetli bir biçimde kullanılmalıdır. Hatta ibadet ederken bile israftan imtina etmek gerekir. Allâhu Teâlâ kullarından beklediği cimrilik ile savurganlık arasında bir yerde dengede kalabilmeleridir.

Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyecek için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez. (A'râf 7/31)

Yine o iyi kullar, harcamaları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur. (Furkân 25/67)

Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyecek; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez. (En'âm 6/141)

Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma! Çünkü savurganlar şeytanların dostlarıdır. Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin! (İsrâ 17/26, 29)

Size rızık olarak verdiğimiz iyi ve temiz şeylerden yiyecek ama bunda ölçüyü aşmayın, yoksa gazabıma uğrarsınız; kim gazabıma uğrarsa artık uçuşuruma yuvarlanmış demektir. (Tâ-Hâ 20/81)

Hiz. Peygamber de bir hadisinde sadakanın bile israf edilmeden yapılması gerektiğini ifade ederek konunun önemine dikkat çekmektedir. (Sofuoğlu 1973: 3, 215)

Kur'ân-ı Kerîm'de yetim mallarının nasıl kullanılması gerektiği de açıklanmıştır. Yetimin malı kişide emanet olarak yani geçici bir süre için bulunur. Emaneti elinde tutan kişi eğer zengin ise bu maldan kullanmamalı eğer fakirse ihtiyat ölçüsünde kullanılmalıdır. Her iki durumda da zamanı geldiğinde mallar yetime hakkaniyetli bir biçimde iade edilmelidir.

Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların yeterli fikri olgunluk düzeyine eriştiklerini tespit ederseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez

elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter. (Nisâ 4 /6)

2.2.6. Rızık ve İnfâkı

İnfâk, genellikle malın harcanması ve tüketilmesi gibi anlamlara gelir. (Çağrıçı 2000: 22, 289-280) Kur'ân-ı Kerîm'de geçen infakın ne anlama geldiği ile ilgili farklı görüşler mevcutsa da genel görüş infaktan kastın zekât olduğu yönündedir. Zekât, namaz ile birlikte icra edilen amelî bir ibadettir. Namaz beden ile yapılırken infâk mal ile yapılır. Bakara 2/3'te gayba iman ve namaz ile birlikte anılarak İslâm'ın iki temel esası iman ve amele işaret eder. *Onlar gayba iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar.* Usulüne uygun olarak yapılan infâk ile sosyal adalet, denge ve barış sağlanır. (Yazır 2021: 1, 190)

İnfâk eden, malın gerçek sahibinin Allâhu Teâlâ olduğunu aklından çıkartmamalıdır. Burada, kendisi ihtiyacı olanlara rızıkın ulaştırılması için bir aracı vazifesi görmektedir. İnfaktan yararlanan ise rızık gönderenin Allâhu Teâlâ olduğunu bilmeli ve gerçekten ihtiyacı yok ise yardım talep etmemelidir. (Yazır 2021: 1, 181)

İnfâk ederken dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Kişi, kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin geçimini zora sokmayacak bir ölçüde infâk etmelidir. Mesela tüm mal varlığını yoksullara zekât, sadaka olarak verip muhtaç duruma düşülmesi uygun görülmemiştir. Bu dengenin gözetilmemesi israf hükmündedir.

Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez. (En'âm 6/141)
Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Harcayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir." (Bakara 2/215)

Hız. Peygamber bir hadisinde, en hayırlı sadakanın sahibinin de elinde kalan olduğunu bildirir. İhtiyaç sahipleri aile fertlerinden sonra gelir. (Sofuoğlu 1972: 3, 189)

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de belirtildiğine göre insan sadaka vermeye en sevdiği şeylerden başlamalıdır: *Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.* (Âl-i İmrân 3/92)

Bazı âlimlere göre, sahip olunan ilim de infaka konu olmaktadır. Bakara 2/32'teki kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar ile kastedilen ilim, infâktır. (Kurtubî 1998:1, 429)

Bir hadisinde Hz. Muhammed, infâk etmekten imtina edenlere Allah'ın da nimetlerini verirken cömert olmayacağını belirtmiştir. (Sofuoğlu 1972: 3,184)

Hücvirî (ö. 465/1072 [?]) mülk edinmeyi ve biriktirmeyi tasvip etmemesine rağmen zekâtı bir şükür vesilesi olarak kabul eder. Eğer tercih mülk edinimi yönünde olacaksa Allâhu Teâlâ'nın rızası ve ahiret hayatı gözetilmelidir. Ayrıca, zekâtın kendi cinsinden verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Yani, kişinin sahip olduğu ilim, beceri, zanaat gibi her şey infâk kapsamı içerisinde değerlendirilmelidir. (Hücvirî 2020: 376)

Âşık Paşa, konuyla ilgili olarak *Garîb-nâme*'de malın Allah yolunda harcanmasının malın ibadeti olduğunu söylemektedir.

Mâluñ oldur harc ola hak yolına

Kim anuñla rahmet-i Hak bulına (362)

2.3. Tasavvuf Kaynaklarında Rızık

Bir önceki bölümde Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde rızık kavramının nasıl ele alındığını ana hatlarıyla inceledik. Bu bölümdeyse rızık meselesinin tasavvuf

düşüncesi içerisindeki yerini anlamaya çalışacağız. Kendisi de bir sûfî olan Âşık Paşa'nın rızık kavramına yaklaşımının tespit ve analiz edilebilmesi adına öncelikle tasavvuf düşünce sisteminde insanın yerine kısaca temas etmenin çalışmamıza yardımcı olacağını düşünüyoruz.

Tasavvuf düşüncesine göre âlemde insanın müstesna bir yeri vardır. Tasavvuf ehli tarafından kabul gören sahih bir hadise göre *insan âlemin yaratılış* sebebidir. *Allah'ın bilinmeyi istemesiyle* oluş başlamıştır. Yine tasavvuf düşüncesine göre insan-Tanrı ilişkisi aşk temelli bir ilişkidir. Dolayısıyla yaratılmışların en şerefli olan insanın bu dünyaya gelmesinin bir sebebi olmalıdır. İnsan hayatı boyunca bazı temel soruların cevabıyla ilgilenmelidir: Senin aslın nedir? Sen dünyaya nereden ve neden geldin? Dünyadaki vazifen nedir? Senin âkıbetin ne olacak? Vatan nedir? Vatan neresidir? Yolcu nedir, kimdir?

Allah'ın kendi ruhundan üfleyerek bütün isimlerini öğrettiği ve dağların, yerin ve göğün yüklenemediği emanetin insana teslim edildiğini bir önceki bölümde belirtmiştik. Emaneti yüklenen insanın gideceği nihâi yer yine yaratıcısına doğru olacaktır: *Sonunda dönüşünüz yalnız banadır.* (Lokmân 18/15) Bu çerçevede insanın bu dünyadaki görevi Allâhu Teâlâ'yı bilmek, sevmek ve O'na ayna olmaktır. Çünkü Allah'ın isimleri insanın yaratılışı gereği en mükemmel biçimde insanda açığa çıkar. İnsan bu dünyada kendini bilmek ve bulmakla yükümlüdür. (Kılıç 2020: 47-53)

Allah'a kul olabilmek kavramı tasavvuf düşüncesinde “seyr ü sülûk” adı verilen mânevî bir yolculuk ile mümkün olur. (Eraydın 2021: 30) Bu yolculuk ile insan, kulluk vazifelerini ihsan ile yani Allah'ı görüyormuşçasına yerine getirecek bir olgunluğa ulaşır. Ruhun olgunlaşması adına yapılan çalışmalar *tarîk-i ahyâr*, *tarîk-i ebrâr* ve *tarîk-i şettâr* şeklinde üç başlık altında tasnif edilebilir. *Tarîk-i ahyâr* namaz, oruç, hac gibi ibadetlerle, *tarîk-i ebrâr* mücâhede ve riyazetlerle nefis terbiyesi ve kalp tasfiyesinin yapılması, *tarîk-i şettâr* ise bu iki yöntemin yanında aşk cezbe ve muhabbet kavramlarını ekleyen bir yol olarak tarif edilebilir. (Öngören 2011: 40, 95-195) Bu nedenle olmalı ki tasavvuf ilmine ait kaynaklar Kur'ân-ı

Kerîm ile benzer biçimde rızık konusunu müstakil bir başlık altında incelemek yerine yeri geldiğinde değinmekle yetinmişlerdir.

Âşık Paşa, benzer bir ifadeyle Allah'ın bu âlemi kendisini bildirmek için yarattığını ve âlemi türlü türlü varlıklarla doldurduğunu belirtir. Buna karşılık insanın vazifesinin kendisine verilenlere şükretmesi ve Hakk'ını bilmesi ve zikretmesi olduğunu söyler. Hakk'ı bilmek ise kendini bilmekten geçer:

Diledi kim kendüzini bildüre
Mülk yarada mahlûk-ıla toldura

Ol didi oldu cihân u cism ü cân
Durdı yir gök ma'lûm oldu ins ü cân (1785-1786)

Bileler her bir işi adı-y-ıla
Bileler her bir aşı dadı-y-ıla

Yiyüp ol ni'metleri şükr ideler
Bileler hak varlığın zikr ideler

Biline bu dünyada her bir hüner
Küfr ü dîn ü fisk u tâ'at hayr u şe (10434-10435)

Sen seni bildüñ-ise bildüñ hakı
'İlmüñ aslı sendedür cehd it okı (942)

Men 'arefe nefsehû fe-kad 'arefe rabbehû¹²

Tasavvuf ehli, seyr ü sülûkun ilk mertebesi olan tevbeden başlayarak insana nasip olan her şeyin Allâhu Teâlâ tarafından olduğunu kabul eder. (Kuşeyrî 2021:187)

¹² Kendini bilen Rabbini bilir. (Hadîs-i Şerîf)

Lakin, biz bu bölümde sadece çalışmamıza daha fazla yardımcı olabileceğini düşündüğümüz bazı kavramları incelemekle yetineceğiz.

2.3.1. Tevekkül

Daha evvel de belirttiğimiz gibi tevekkül kelimesi sözlükte; kendisi haricinde birisine güvenme, güvence verme, bir işi havale etmek anlamlarına gelmektedir. (Çağrı 2012: 41, 1-2) Kur'ân-ı Kerîm'de birçok âyette yer verilen tevekkül kavramı rızık ve diğer işlerde kişinin Allâhu Teâlâ'yı vekil kılması demektir.

Ve ona hiç beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a dayanıp güvenirse Allah ona yeter. Şüphesiz Allah dilediği şeyi sonuca ulaştırır. Allah her şey için bir ölçü koymuştur. (Talak 65/3)
Müminler ancak Allah'a dayansınlar. (İbrâhîm 14/11)
Eğer müminler iseniz ancak Allah'a güvenin. (Mâ'ide 5/23)

Tasavvufî bir terim olarak tevekkül; gerekli olan tüm emek sarf edilerek, tedbirler alındıktan sonra kalbinde herhangi bir şüphe olmaksızın işi Allâhu Teâlâ'ya emanet etmek anlamında kullanılır. Fakat sebep ve tedbirlere güvenilmemelidir. Tedbirle kastedilen, işin sonunu düşünerek muhtemel sorunların giderilmesi ve istenilen sonuca varılması amacıyla yapılan hazırlıklardır. (Cebecioğlu 2021: 274)

Tevekkül, tasavvufta hem makam hem de hâl olarak kabul edilir. Tevekkül kavramının birçok tanımı ve mertebesi vardır. (Uludağ 2012: 3-4) Bir tarife göre tevekkül kaza ve kadere teslim olmaktır. (Kuşeyrî 2019: 251) Tevekkül ile rızık kavramları birbirleri ile kuvvetli bağlantıları olan iki kavram olarak karşımıza çıkar. Zira bir başka tarife göre tevekkül; kalbi rızık endişesinden temizlemek, Allâhu Teâlâ'dan başkasına güvenmemektir. Kuşeyrî *er-Risâle* 'sinde birçok sufînin tevekkül gereği yanına hiçbir erzak almadan uzun seyahatlere çıktığı bilgisini vermektedir. (Kuşeyrî 2019: 254)

Tevekkül, teslim ve tevfiz dereceli olarak üçlü bir yapıyla ifade edilebilir. O'na göre tevekkül Allâhu Teâlâ'nın vaat ettiğine güvenmek, teslim Allâhu Teâlâ'ya teslim olmak ve tevfiz ise Allâhu Teâlâ'nın hükmüne rıza göstermektir. (Yılmaz 2020: 51-

52) Tevekkül müminin, teslîm evliyânın, tevîz ise tevîd sahiplerinin sıfatıdır. Tevekkülde huzur, teslîmde kanaat tevîzde ise rızâ vardır. (Kuşeyrî 2019: 252)

Tevekkül tedbire engel midir? Hamdûn'a göre tevekkül kalbî bir ameldir ve tedbir tevekküle aykırı değildir. Eğer netice kişinin istediği biçimdeyse Allâhu Teâlâ'nın lütfudur, eğer verilmezse kişi Allâhu Teâlâ'nın takdîri budur diyebilmelidir, (Kuşeyrî 2019: 249) Sehl b. Abdullah, tevekkülün peygambere ait bir hâl olmakla birlikte çalışarak kazanmanın da yine peygambere ait bir sünnet olduğunu belirterek çalışmanın ehemmiyetine vurgu yapan sûfilerdendir. (Kuşeyrî 2019: 251)

Serrâc tevekkül konusunu üçlü bir tasnif ile inceler. Müminler kalben Allâhu Teâlâ'ya tevekkül ederler. İstedikleri verilince şükrederlerken aksi olduğunda yani istedikleri verilmeyince rızaları gereği sabrederler. Havâssın tevekkülü araçlara ve vasıtalarla bağlanmadan Allâhu Teâlâ'ya, Allâhu Teâlâ ile ve Allâhu Teâlâ için olur. Havâssu'l-havâssın tevekkülü tevekkülün en üst mertebesi olup erişilmesi güç bir makamdır. Bu seviyede tevekkül, “kalbin her hâl u kârda Allâhu Teâlâ'a güvenmesi” ile olur. (Yılmaz 2019: 51-52)

2.3.2. Fakr

Fakr sözlükte; fakirlik, yoksulluk ve eksiklik anlamlarına gelir. (Devellioğlu 2008: 250) Fakr halinde olan kimseye fakir denilmektedir. Fakr ve fakirlik kavramları ilişkili terimlerle birlikte Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde birçok kez yer almaktadır. (Uludağ1995: 12, 132-134)

Tasavvuf ilmi bazı mânevî bilgileri maddî ortama aktarırken birtakım sembollerden yararlanır. Fakr da bunlardan birisidir. Tasavvufî bir kavram olarak fakr, kulun kendisinde herhangi bir varlık görmediği ve sahip olduğu maddî ve mânevî her şeyin Allâhu Teâlâ'nın lütfu olarak kabul ettiği ve dervişlere atfedilen yüksek bir makamdır. (Yılmaz 2020: 205-206)

Fakr konusu maddî ve mânevî fakirlik olmak üzere iki seviyede incelenebilir. Maddî fakirlik; genel anlamda kullanılan maddiyat yönünden bir fakirliktir. Mânevî fakirlik ise daha derin bir anlam taşır. Kişinin kendisindeki eksiklikleri fark ederek Allâhu Teâlâ'ya her bakımdan muhtaç olduğunu idrâk etmesidir. Bu seviyede, insan sahip olduğu maddî varlıkların kendisine ait olmadığını bilir, gönlünde yer vermez ve hayatının temel gayesi haline getirmez. (Kuşeyrî 2019: 359)

Kendisinin fakir olduğunu bilen kişinin maddî zenginliğinin bir mahsuru yoktur. Tasavvuf ehli kalbinde yer almadıkça mülk edinmekte bir mahsur görmemişlerdir. Hz. Osman bunun en güzel örneğidir. Maddî zenginliğine rağmen Allâhu Teâlâ'nın yanında kendi fakrının farkındadır. Allâhu Teâlâ'ya her bakımdan muhtaç olduğunu bilir. Öte yandan mülk edinmekten imtina eden tasavvuf ehli de mevcuttur. Bu zatlar derviş torbaları ile gezerler ve para taşımazlardı. Mahsurları sebebiyle olmalı ki bu görüşteki derviş gruplarının fazla yayılmadığı bilinmektedir. (Kılıç 2020: 40)

Gazzâlî, fakrı muhtaç olunan şeyin yok olması hâli olarak açıklar. Yaratılan her canlı varlığının ve vücudunun devamına muhtaç olduğundan Allâhu Teâlâ'dan başka herkes fakirdir. Tüm yaratılmış olan şeyler O'na muhtaç hâldedir. (Gazzâlî 1983: 4, 362)

2.3.3. Kanaat

Kanaatin sözlük anlamı kendisinde mevcut olanı yeter görüp kısmetine razı olmaktır. Kanaat kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de geçmez fakat bu anlama gelen ve kanaatkâr olmanın önemine işaret eden birçok âyete rastlamak mümkündür. (Çağrı 2001: 24, 289-290) Bazı müfessirler Nahl 16/97'de yer alan hayât-ı tayyibe yani güzel hayat kavramını kanaatkâr olmak şeklinde yorumlamışlardır. (Yılmaz 2020: 201)

Birçok âlim fakirlik ve sefaletle götürecek bir kanaat anlayışının doğru olmadığı görüşündedir. Tasvip edilmeyen husus, hırs ve haset duygularıyla zengin olmak

için yaşamaktır. Hizmet amacıyla ihtiyacından fazlasına sahip olmak kanaatkâr olmaya engel değil, aksine makbul bir durumdur. (Çağrı 2001: 24, 289-290)

Tasavvuf ehlinin kanaat tarifleri de benzerlik gösterir. Kanaat, kendisi için takdir edileni kabul ederek memnun olmak, beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçları asgari seviyede tutmak, hırs ve haset içerisinde olmamak gibi izahlar getirmişlerdir. Kanaatkâr olmak çalışarak kazanmaya asla mâni değildir. (Kuşeyrî 2019: 245-248)

Kanaat az olanla yetinmek anlamında olmayıp mevcut ile yetinmek, elinden gelen tüm emeği sarf ettikten sonra kazandığın ile memnun olmaktır. Zira zengin olup kanaat etmemek mümkündür. Enes ibn Mâlik'ten rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber: *Âdemoğlunun iki dere dolusu altını olsaydı, üçüncüsünü isterdi. Âdemoğlunun karnını ancak bir avuç toprak doldurur. Tевbe edenin tevbesini Allâhu Teâlâ kabul eder*" buyurmuştur. (Sofuoğlu 1972: 3, 238).

Kanaatin zıddı olan hırs, aşırıya kaçan ve bitmek bilmeyen arzular gibi anlamlara gelir. (Devellioğlu 2008: 363) Dinî bir terim olarak da maddî ve mânevî arzuların tatmin edilmesi için hissedilen tutku seviyesindeki duygulardır. (Çağrı 1998: 17, 383-384)

2.3.4. Rıza

Rızâ kelimesi sözlükte memnun ve hoşnut olmak, (Cebecioğlu 2021:219) kolaylıkla kabullenmek (Kuşeyrî 2019:275) anlamlarına gelir. Terim olarak rıza, tevekkülün son noktası olarak kabul görür. Âlemde her şeyin mükemmel bir biçimde var olduğu düşüncesinden hareketle ilâhî düzene ve işleyişe itiraz veya şikâyet etmemektir. (Kuşeyrî 2019:275)

Kuşeyrî, *er-Risâle*'de rızanın hâl mi yoksa makâm mı olduğu ile ilgili sûfiler arasında farklı görüşler olduğundan bahseder. Iraklılar rızanın hâl Horasanlılar ise makam olduğunu kabul ederler. Kuşeyrî ise bu iki farklı ekolün görüşlerini şu şekilde birleştirir. Rıza başlangıçta makam seviyesindeyken yani kulun emek

vermesiyle elde edilirken sonunda hâl seviyesindedir yani diğer makamlar gibi Allâhu Teâlâ'nın lütfudur. (Kuşeyrî 2019: 276)

Rıza iki türlüdür. Bunlar Allâhu Teâlâ'nın kulundan razı olması ve kulun Allâhu Teâlâ'dan razı olması şeklindedir. (Mâ'ide 5/119) Allâhu Teâlâ'nın rızası kulun rızasından önce gelir. Allâhu Teâlâ'nın rızası, O'nun iradesidir. İradesi kuluna nimet, sevap, ikram gibi hâller ile olur. Kulun rızası ise Allâhu Teâlâ'nın emir ve yasaklarını itirazsız kabul etmesidir. Müspet veya menfî durumlara karşı kulun kalbinin eşit mesafede bulunmasıdır. (Hücvirî 2020:240)

2.3.5. Havf ve Recâ

Havf kelimesi sözlükte bir şeyden, birinden, bir durumdan korkmak, ürkmek, endişelenmek şeklinde tanımlanmıştır. (Mutçalı 1995:252) Tahmine veya işarete istinaden genellikle istenmeyen bir durumun gerçekleşeceği yönünde oluşan kaygı hâlidir. (İsfahanî 2010: 368) Tasavvufî bir terim olarak, havf (korku) hâli gelecek ile ilgilidir ve korku ile ifâde edilmek istenen şey ise Allâhu Teâlâ korkusu ve ahiret hayatıdır. (Kuşeyrî 2019:216)

Recâ ise sözlükte ümit, beklenti, istek, dilek gibi anlamlara gelir. (Devellioğlu 2008: 880) Tasavvufî bir terim olarak recâ, ahirette Allâhu Teâlâ'nın rahmetine nail olarak bağışlanmak anlamında kullanılır. Recâ temenniden farklıdır. Recâ mümkün olan gayret gösterildikten sonra Allâhu Teâlâ'nın rahmetine, keremine, lütfuna, güvenmek anlamındayken temenni gayretsiz bir beklenti içinde olmaktır. Tembelliğe sebep olması hasebiyle temenni tasvip edilmez. (Kuşeyrî 2019:222) Şiblî, recâyı Allâhu Teâlâ'nın kişiyi kendisinden uzaklaştırmamak için araya herhangi bir şeyin girmesine izin vermemesini ummandır der. Ruveyn b.Ahmed'e göre, temenni nefsî bir hâl iken recâ kalbî bir hâldir. Recâda çaba ve ümit vardır. (Yılmaz 2020: 262) Bazı sûfiler ise havf ve recâyı kuşun kanatlarına benzetir ve onlar olmadan uçulamayacağını söyler. (Yılmaz 2019: 61) Ahmed b. Ata ise havf ve recâyı nefsin iki dizginine benzetir ki kişi havf ile doğru olmayı nefsinden bilmez recâ ile de ümitsizliğe kapılmaz. (Yılmaz 2019: 62)

İnsandaki kaygı durumunun tasavvufî karşılığı havf olabilir. Fakat, tasavvufta havf durumu dünyevî kaygılardan ziyade uhrevî bir anlam taşır. Zira içinde bulunulan mevcut durum ile ilgili korku duymak mânâsızdır. Korku, ancak Allâhu Teâlâ ve ahiret hayatı ile ilgili olabilir. (Kuşeyrî 2019: 216)

3. BÖLÜM

GARÎB-NÂME'DE RIZIK KAVRAMI

Rızık vermek Allâhu Teâlâ'nın varlığının, birliğinin ve kudretinin delilii olması yanında insan ile yaratıcısı ve insan ile dünya rasındaki ilişkinin doğru anlaşılması, bakımından merkezi bir konumda yer almaktadır.. Bu nedenle, Âşık Paşa'nın rızık kavramına yaklaşımına dair tespitlerimize geçmeden evvel Garîb-nâme'de Tanrı, âlem ve insan ilişkisine kısaca değinmek isteriz.

3.1. Garîb-nâme'de Tanrı, İnsan ve Âlem İlişkisi

Garîb-nâme'nin mukaddimesinde Allâhu Teâlâ'nın yeryüzü, gökyüzü, kâinat, dönen felekler ve diğer yaratılmışların yaratıcısı olmasının yanında kerem ve cömertlik sıfatlarıyla tüm yaratılmışların nimetini verdiği ifade edilmektedir. Bu cihetten nimet vermek Allâhu Teâlâ'nın kudretinin ve tek ilah olmasının bir ispatı durumundadır:

Hamd-i vâfir ve şükr-i mütekâsir ve senâ-i bî-hadd ve sipâs-ı bî-'add şol vâcibü'l-vücûda kim hâlık-ı zemîn ve âsumân ve sâni-i kevn ü mekân ve mübdî-i felek-i devvâr ve muhterî'-i her sâkin ü seyyârdur. Ol Kerîm kim kanâdil-i eltâfı-y-ıla 'âşıkларуñ gönîlini sâfi vü aydın ider. Ve ol Rahîm kim mesâbîh-i a'tâfıyla mü'minlerüñ mir'ât-ı kulûbın rûşen kılur. Celle celâluhu ve 'amme nevâluhu. Andan soñra sılât-ı salavât-ı zâkiyât (1-7)

Özellikle birlerin anlatıldığı ilk bölümde anlatılan kıssalarda Âşık Paşa'nın Tanrı, âlem ve insana dair yaklaşımını tespit edebileceğimiz ifadelerle sıklıkla karşılaşmaktayız. Müellifimizin, ele aldığı konuyu delillendirirken kullandığı ayet ve hadisler bize ortaya koyduğu görüşlerin İslâmî esaslar etrafında oluştuğunu göstermektedir.

Âşık Paşa'ya göre , Allâhu Teâlâ başı ve sonu olmayan zenginlik, büyüklük ve kudretin sahibidir:

Allah adın eytlüm evvel ibtidâ
K'andan oldu ibtidâ vü intihâ

Evvelüñ ol evvelidür bî-gümân
Âhirüñ hem âhiridür câvidân

Cümle 'âlem yog-iken ol var-ıdı
Şöyle eksüksüz ganî cebbâr-ıdı

Külli şey'in hâlikünden soñra hem
*Kala illâ vechehu bî-bîş ü kem*¹³ (1-5)

Âlemin yaratılması Allâhu Teâlâ'nın kudretinin bir ifadesi durumundadır. Âşık Paşa, âlemin yaratılışını kutsî bir hâdisle açıklamayı uygun bulmuştur. Şöyleki, hâdiste ifade edildiği üzere, zaman ve mekânın olmadığı o yokluk âleminde, hiçbir şeye muhtaç olmayan Allâhu Teâlâ vardı, Allâhu Teâlâ, gizli bir hazineyken tanınmayı, bilinmeyi istemesi, sevmesi sebebiyle âlemi yaratmıştır. O'nun yaratmayı dilemesiyle yaratılış başlamış ve "Ol" (kün) emriyle âlem yaratılmıştır:

Yog-ıdı bende bu benlik ol zamân
Ne zamân vardı hod anda ne mekân

Kâyim-idi külli anuñ birliği
Andan alduk biz bu bâkî dirligi

Gizlenü bir genc-idi ol Pâdişâh
Diledi kim açılardı ol İlâh (4354-4356)
*Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en-u 'rafe*¹⁴

¹³ O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. (Kassas 28/88)

¹⁴ Ben gizli bir hazineydim bilinmeyi istedim. (Hadîs-i Kudsi)

Ol zamânda kim henûz yokdı zamân
Bî-zamân ol bî-mekân vardı hemân

Her dü ‘âlem ol ‘ademde gark-ıdı
Hem ‘adem ol asl-ı demde gark-ıdı

Var-ıdı ol pâdişâh-ı bî-niyâz
Kandasa ne nâz vardı ne niyâz

Kendüzine kendüsi nâz eyledi
Kâf ı nûn a urdı bir sâz eyledi (5-8)

*İnnemâ emruhû izâ erâde şey’en en-yekûle lehû kün fe-yekûnu*¹⁵

Âşık Paşa, bütün bunlara karşılık Allâhu Teâlâ’nın insandan beklediği şeyin kendisine verilenlere şükretmesi, Hakk’ını bilmesi ve zikretmesi olduğunu ifade eder:

Bileler her bir işi adı-y-ıla
Bileler her bir aşı dadı-y-ıla

Yiyüp ol ni‘metleri şükr ideler
Bileler hak varlığın zikr ideler

Biline bu dünyada her bir hüner
Küfr ü dîn ü fisk u tâ‘at hayr u şer (10434-10435)

Sen seni bildüñ-ise bildüñ hakı
‘İlmüñ aslı sendedür cehd it okı (942)
*Men ‘arefe nefsehu fe-kad ‘arefe rabbehu*¹⁶

¹⁵ Bir şeyi istediğinde, O’nun buyruğu “ol!” demekten ibarettir; hemen oluverir. (Yâ-Sîn 36/82)

¹⁶ Nefsini/ Kendini bilen Rabbini bilir. (Hadîs-i Şerîf)

Kendini bilme seviyesine ulaşan bir insan dünyaya gelmeden önce nerede olduğunu, bu dünyaya gelme amacının ne olduğunu, Allah'ın kendisini bu dünyaya neden gönderdiğini bu hayatından sonra nereye gideceğinin farkındadır:

Kendüzin bilen bilür kim ne-y-idi
Uşbu mülke gelmedin kanda idi

Hem bu mülke ne-y-içün geldi bilür
Allah anı ne işe saldı bilür

Yine bu mülkden gidiçek ol kişi
Hem bilür kim ne olur anda işi

Şol kişi kim kendüzin kimdür bilür
Ol hakikat menzile irmiş olur (2275-2279)

Allâhu Teâlâ'ya kul olarak yaratılan insan yaratılmışlar içerisinde en şereflişidir.
İnsan âlemin hakimidir ve âlem insanın varlığıyla devam eder:

Diledi kim yaradaydı 'âlemi
'Âleme hâkim kılaydı âdemi (4496)

Halk dahı çokdur cihânda lîki hâs
Âdemîdür âdemî hâsü'l-havâs

Cümle halkun âdemîdür yigregi
Kim bulardur dünyada mülkler begi

Pes benî-âdem dutar mülki diri
Âdemîsüz mülk ölüdür her biri (4769-4771)

Âşık Paşa'ya göre kulluk Allâhu Teâla'ya iman, hâline göre ibadet etmek ve Allâhu Teâlâ'nın emirlerine uymakla yapılır:

Bildüğümden eydiserem ben dahı
Kul-ısañ gel kullıguñ 'ilmin ohı (8179)

Hele geldi her biri dutdı vücûd
Bildi Allah varlığın kıldı sücûd

Hâllü hâlinçe 'ibâdet kıldılar
Dillü dilinçe işâret kıldılar

Her biri bir tâ'atı kıldı kabûl
Mahkum oldu kullıga virdi gönül (8187-8189)

İnsan madde ve mânadan müteşekkil iki yönlü bir varlıktır. Âşık Paşa'ya göre insanın manevî yönü gökle maddî yönüyse yerle irtibatlıdır. Diğer bir ifadeyle insan mânâ yönüyle İlâhî, madde yönüyle dünyevî bir varlıktır:

Gökden indi cân u 'akl u fehm ü dîn
Yirden oldu nefis ü ten hem kibr ü kîn (701)

Göklere tolmuş-durur rûhâniler
Yir yüzün almış-durur nefsâniler

Gök yüzi cümle firîştehler tolu
Bu yir ehli dîv-durur çirkin hulu

Dürlü rahmet cümlesi gökden yagar
Dürlü mihnet kamusu yirden togar (703-705)

Âşık Paşa, madde (beden) ve mânâ (can) birlikteliğinden meydana gelen insanın aslının Can olduğunu belirtmektedir. Beden, can için bir koruma kafesi gibidir ve bedenın varlığı can ile mümkündür. Can bedenden çıktıktan sonra bedenın hiçbir hükmü kalmayacaktır:

Âdemînüñ cânı var hem cismi var
Cânıdur kim cismını kâyim durar

Cân gidiçek cism ölür işden kalur
Mâlinı vü mülkını ayrug alur

Sûretüñ bu cân-ıladur revnakı
Cân gidiçek ragbeti kalmaz dakı (4772-4774)

Yaratılış itibariyle iki yönlü olan insanın evi de iki tanedir. Bu evlerden birisi olan dünya hayatı geçiciyken ahiret hayatı ebedidir. İnsan yönünü İlâhî olana çevirmeli, kendisini dünya hayatına kaptırarak ahiretinden vazgeçmemelidir:

İki evdür dünya ile âhiret
Âhiretdür menzilümüz ‘âkıbet

Bu iki ev birbirisinden ‘ucâb
Birisi görnü-durur biri hicâb (675-676)

Dünyada her ne yaparsañ yıkıla
Âhiretçün yapıduñ bâkî kala (679)

Dünya vazifesi gereği aynı anda hem Allâhu Teâlâ’ya ayna olması hem de onu perdelemesi itibariyle önemli bir yerde durmaktadır. Diğer taraftan, insan nazarından dünyaya bakıldığında dünya, hem Allâhu Teâlâ’nın sayısız nimetlerine nâil olduğu hem de kendisine verilen nimetler aracılığıyla imtihan edildiği yer konumundadır. Bir başka yönüyle dünya insanın ebedî yurdu için hazırlık yaptığı

geçici ikametgâhıdır. Dolayısıyla, insanın dünya ile arasında tesis ettiği ilişkinin kalitesi onun yaratıcısı ile olan ilişkisinin kalitesini de belirleyecektir:

Âşık Paşa, dünya mülkünü Allâhu Teâlâ'nın kulları için yarattığı ve içinde nimetler bulunan bir mekân olarak tarif eder:

Pes bu dünyâ bir ev oldu key ulu
Ev içi 'ibret-ile ni'met tolu (3405)

Çün bu mülki böyle düzdi ol İlâh
Eyledi mahlûk-ıçun hôş tahtgâh (3407)

Fakat, dünya denilen yer vefâsızdır. Dünyada kimse dostluk bulamayacak ve dünya kimseye dost olmayacaktır. Ölmeden önce dünyayı terk edebilen insan kutluluğa erişir:

Uşbu dünya kimseye döst olmadı
Bî-vefâdur kimse döstlık bulmadı (10410)

Devlet anuñ kim yidürdi yimedın
Dünyayı terk itdi terk it dimedin

Ölüminden ilerü öldi tamâm
Göresin gördi işi oldu tamâm (10414-10415)
*Mûtû kable en-temûtû*¹⁷

Dünya, bir diğer yönüyle insan için bir okuldur. Allâhu Teâlâ herkese istidadına göre dünya okulunda eğitim vermektedir. Dünya okulunda Hak ilmi tahsil edilir. Hak ilmini anlayabilmek için ehil insan olmak gerekir:

¹⁷ Ölmeden önce ölinüz. (Hadîs-i Şerîf)

Dünya mekteb-hânedür cümle kula
Kul gerek kim bunda hak ‘ilmin bile

‘İlm ü ‘ibret hikmet ü esrâr u râz
Mekr ü hîle zerk u inkâr u mecâz

Her birinüñ harfî bunda yazludur
Ma‘nisi ol harf içinde gizlüdür

Her ki bunda geldi aña viridi Hak
Hâllü hâlinçe bu mektebde sebak

Gördiler ü bildiler öğrendiler
Yidiler ü içdiler ü kandılar (9310-9314)

Nihayetinde, dünyaya gelen her canlı adeta bir değirmenin buğdayı öğüterek un haline gelmesi gibi zamanla yaşlanacak ve dünya değirmeninde öğütülecektir:

Çün ‘ademden ‘âleme geldi bu kez
Çâre yokdur öğüniser az az (7820)

Dökilür diş gün günin göz çöngelür
Hûb u zîbâ şekli zişt ü neng olur (7852)

Dünya ile olan ilişkisini doğru temeller üzerine oturtan insan için dünya kemâle ereceği ve Allâhu Teâlâ’nın sayısız tecellilerinin tecrübe edildiği bir yer haline gelecektir. Hayattayken dünyaya sıkı sıkı sarılanların ahirette yurdu cehennem olacaktır.

Mâyil olup kovdugumuz dünyedür
Bâki degül yıkılası bünyedür (749)

Her ki zâhir mülkini dutdı kavî
‘Âkıbet dûzah-durur anuñ evi (751)

3.2. Rızık

Âşık Paşa’ya göre rızık veren, Rezzâk olan sadece Allâhu Teâlâ’dır. O tüm canlıların bütün ihtiyaçlarını bilmektedir. Allâhu Teâlâ yarattıkları arasında ayırım yapmaz ve verdiklerinin hesabını sormaz.

3.2.1. Rızık Veren Allah’tır

Âşık Paşa, Rezzâk yani rızık veren Allâhu Teâlâ’nın kulları için sayısız nimetler yarattığını ve her birinin rızıkını kismetince hiç aksatmadan gönderdiğini dile getirir:

Gör ki n’itmiş n’eylemişdür ol Hakîm
Ne ‘inâyet eylemişdür ol ‘Alîm

Kullara gör kim ne ihsân eyledi
Niçe hön dökdi vü niçe toyladı

Niçe irdi her birinüñ rûzını
Niçe diñler her birinüñ sözünü

Tagda taşda niçe bekler her birin
Rûzını deyrür bilür yirlü yirin

Her birin oldur halında hış dutan
Agacı şol kuru yirde yaş dutan (5835-5839)

Eserde yine benzer bir biçimde Allâhu Teâlâ’nın rızık vermesinin O’nun kudretinin bir ifadesi olduğu şu şekilde anlatılır. Kudretin yegâne sahibi olan Allâhu Teâlâ’nın yarattığı sayısız varlık vardır ve O, inanan veya inanmayan herkesin rızıkını ayırım yapmadan verir. Allâhu Teâlâ yarattığı her bir varlığın durumunu,

neler yaptığını ve neye ihtiyacı olduğunu bilir. İhtiyaçları doğrultusunda tüm yaratılmışların rızkını hiç aksatmadan düzenli olarak verir. Bu yönüyle rızık vermek, Allâhu Teâlâ'nın kudretinin, ve tapınılacak tek ilah olduğunun bir delilidir. O'ndan başka tapınılacak başka bir ilâh yoktur:

Kudretinden pâdişâh bu dünyada
Niçe mahlûk eyledi geldi ada

Her biri ne işdedür cümle görür
Kesmedin günden güne rızkın virür

Her birinüñ hâli ma'lûmdur aña
Ma'bud oldur kamuya öñden soña (7450-7453)

3.2.2. Rızkın Devamlılığı

Âşık Paşa, inanan veya inanmayan herkesin rızkının Allâhu Teâlâ tarafından düzenli olarak gönderildiğini şu dizelerle ifade eder:

Niçe hâlde var-ısam ol göredur
Rahmeti aydını baña iredur

Hâlümi oldur gören kıldan kıla
Rızkımı oldur viren yıldan yıla (7980-7981)

3.2.3. Buğday İnsan Irkına Verilen İlk Rızıktır

Âdem (a.s.) cennetten kovulup yeryüzüne indiğinde ilk düşündüğü şey rızık olmuştur. Rızkını nereden ve nasıl temin edeceğini bilemeyen Hz. Âdem Allah'tan yardım istemiş ve kendisine rızık olarak buğday gönderilmiştir:

Ol zamân kim geldi Âdem dünyeye
Diledi kim dünyede ni‘met yiye

İstedi hîç nesne hâzır bulmadı
N’eylemek n’itmek gerekdür bilmedi

Pes yönin dutdı Haka nâz eyledi
Nâz içinde nâliş itdi söyledi

Eytdi iy Hak rızkumı vir kim yiyem
Hem işüm göster baña kim işleyem

Çünkim uçmakdan çıkarduñ dünyeye
Eyt baña bunda gelen ne işleye

Ben dahı hem ol işi işleyeyüm
Anuñ-ıla dirligüm eyleyeyüm

Hak didi var bugdayı saç topraga
Çün rızkuñ oldur ek götür kim yiyesin

Rızkuñ oldur ek götür kim yiyesin
Anuñ-ıla dirligüñ eyleyesin (4287-4294)

3.2.4. Allah Dilediğine Hesapsız Rızık Verir

Âşık Paşa, Âl-i İmrân’ın 27. ayetini tefsir ettiği ifadelerinde rızık ve hikmet kavramlarını birlikte ele almaktadır. Şöyleki insan, rûhânî olan aklıyla rûhlar ülkesinde dolaşabilir. Dokuz nefis mertebesi olan dokuz felekten geçen akıl orada bütün gök ehlini ve en mühimi Hakk’ın cemalini perdesiz olarak görür. Bu hâl kullar için türlü nimetlerinden gıda alınan bir rahmet sofrasıdır:

Kendü orta menzili dutmış-durur
Ol iki mülk ehlini utmış-durur

‘Akl-ıla rûhâni mülke seyr ider
Bir işid kim varuban anda n’ider

Nüh felekden yokaru seyri geçer
İrer ol rahmet honından yir içer

Seyr ile her dem varur ol menzile
Cümle gök ehlin görür bu ‘akl-ıla

Hem görür ol Hak didârın bî-hicâb
Pâdişâhlık bulur anda bî-hisâb (732-735)
*Terzuku men teşâ’u bi-gayri hisâb*¹⁸

3.2.5. İnsana Verilen Ömür Bir Rızıktır

Âşık Paşa insana verilen ömrün kendisine verilmiş bir rızık olduğunu ifade etmektedir. Ömür bir rızıktır çünkü insana kullanması amacıyla tevdi edilmiştir. Kıymetini anlayabilenler için ömür insanın sermayesidir. Dolayısıyla, insan ömrünü maksimum fayda elde edebilmek amacıömrüyle en verimli şekilde kullanılmalı ve dünya için ziyan etmemelidir:

‘Ömr hôş sermâyedür bilenlere
Vây anı hayfin yavu kulanlara (1166)

Âdemînüñ ‘ömri üç menzil-durur
Degme bir menzilde bir mahfil durur

¹⁸ Geceyi gündüze katarsın, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın ve dilediğine sayısız rızık verirsın. (Âl-i İmrân 3/27)

Her birinüñ bir şekil ahvâlleri
Beñzemez birbirine hîç hâlleri (1159-1160)

Oglañ u yigit kocadır didüğüm
Kendü ‘ömrüm kaygısıdır yidüğüm (1164)

Âşık Paşa, insana verilen ömrün önemine değindikten sonra, insanın genellikle ömrün kıymetini bilemediğine işaret eder. İnsan ömrünün aslında görüldüğü kadar uzun olmadığını ve benzer hatalara düştüğünü okuyucusuna gösterebilmek için insan ömrünü üç bölüme ayırarak inceler:

Âdemînüñ ‘ömri üç menzil-durur
Degme bir menzilde bir mahfil durur
Her birinüñ bir şekil ahvâlleri
Beñzemez birbirine hîç hâlleri (1158-1160)

3.2.5.1. Çocukluk Dönemi

İnsan ömrü çocuklukla başlar. Bu dönemde insan kendisinin farkında bile değildir. Ne dünya ne de ahiret hayatına dair herhangi bir kaygısı veya telaşı yoktur. Hayat onun için oyundan ibarettir:

Geldük imdi işid oganlık halin
Ne iş içinde geçer gör ahvalin

Oglañ-iken kişi hîç kaygu yimez
Dünyaya geldüm yine gidem dimez

Yok-durur anda ölüm endîşesi
Dün ü gündüz oynamakdur pîşesi

Ne yirinür dünyada ni‘met için
Ne sevinür uçmaga rahmet için (1169-1172)

3.2.5.2. Gençlik Dönemi

Gençlik dönemi genellikle insanda nefsin hüküm sürdüğü bir dönemdir. Bu dönemde, insanda dünya sevgisi artar, maddî yönden güçlü olma isteği baskın olur. Böylece insan, kendisine verilen gençlik nimetini nefsinin peşinden giderek ziyan eder:

Yigidüñ hâli geçer gaflet ile
Ögi ussı dün ü gün ‘işret ile
Endişesi ol-durur kim hôş geçe
Dünyada ura duta yiye içe
At bine vü ton geye devlet süre
Yiri duta mülk ala çok mâl dire

Bagçalarda dün ü gün seyrân kıla
Bezenüp cilve urup cevân kıla

Kayguya karılmaya hôş şâd ola
Her bir a‘zâ dünyadan bir dad ala

Kulagı sazlar üni tola müdâm
Göñli kaygu görmeye güle müdâm

Agzı dünyâ ni‘metin yiyüdura
Dili dünyâ sözlerin diyüdura

Şâdıllıkda geçüre günlerini
Göklü yüzde besleye gözlerini

Dünyada her neyi kim gözi göre
Cehdi oldur kim aña eli ire (1181-1189)

3.2.5.3. Yaşlılık Dönemi

Yaşlılık dönemine ulaşan insanın bedeni zayıflar ve güçsüzleşir. Fakat tuhaf bir şekilde insandaki dünya malına olan sevgi ve hırs artar. İnsan âhireti düşünmek yerine zamanının neredeyse tamamını dünya işleriyle geçirir:

Kocalıçak kişi olur ten za'îf
Gitdi kuvvet gitdi et oldı nahîf
Oturursa durmaga yok tâkatı
Râhatından dünyada çok zahmeti
Cümle a'zâ kaldı işden oldı süst
Kopdı andan hırs u sagıncı oldı cüst

Bulsa-y-ıdı 'âlemi ol bay-ıdı
Hırsı anuñ dünyayı yuda-y-ıdı

Gözi toymaz 'âlemi yudmag-ıla
Tola meger bir avuç toprag-ıla

Bâg u çift ü şirket ü satu bazâr
Ögi ussı durmadın anı düzer

Dün ü gün oğlu kızı endîşesi
Yay u kış kaygu yimekdür pîşesi

Ol ki vardur endişeden geçemez
Ol ki yokdur gussadan göz açamaz (1196-1204)

3.2.5.4. Ölüm

Böylece ömür biter ve ölüm gelir. Dünya işleriyle ömrünü tamamlayan kişi kulluk görevini tamamlayamadan dünyaya veda eder. Dünyada edindiği mal, mülk, zenginlik, çoluk çocuk gibi şeyler ahirette kendisine fayda getirmeyecektir. Böylece ömür gibi kıymetli bir nimet boşa harcanmış olur:

Cümle ‘ömri şunuñ-ıla harc olur
İrmedin sağınçına bir gün ölür

Kanı tâ‘at kanı kullık kanı hâl
Kaldı cümle ev ü barh u mülk ü mâl

Kocalık mülki dahı oldı fenâ
Ma‘siyet kim kıldıdı kaldı cana

Aç gözün geçdi ‘ömür vardı yile
Gün ki geçdi ol girü girmez ele

Hak seni bunda niye viribidi
‘Ömrünü var şöyle mi harc it didi

Kullıga geldün ahir kullık kanı
Dünyaya sarf eyledün ‘aklı canı

Uşbu hâl bir gün ahir ‘arz olısar
Niçeler ol demde udlu kalısar

Ol gusayı şimdiden yimek gerek
Yola giden yaragın itmek gerek (1205-1212)

3.2.6. Can'ın Gıdası

Âşık Paşa insanın ruhânî yönü olan canın ihtiyaç duyduğu gıdayı Allah'ı zikretmek ve Allah'a ibadet etmekle temin edebileceğini ifade eder. Canını doğru şekilde beslemeyen insan nihayetinde hastalanır ve hastalık Allah'tan uzaklaşmasına sebep olur:

Pes ol oddan cân bu kez sayru olur
Zîra dôstdan dirligi ayru olur

Görseñüz kim miskin olup basılır
Zikr ü tâ'atdan gıdâsı kesilür

Nitekim rencûr olan nesne yimez
Yimege söylemege renci komaz (3005-3007)

3.2.7. Rızık Göktedir

Âşık Paşa, *Rızkınız ve size vaad edilenler göktedir* (Zâriyât 51/22) ayetini tefsir ettiği beyitlerde âlemdeki mükemmel sisteme işaret eder. Şöyleki, canlıların rızkı yeryüzünde yetişiyor gibi görünse de aslında rızkı veren Allâhu Teâlâ'dır. Zaman ve mevsimler gökyüzünde yerleşik güneş, ay ve yıldızlar vesilesiyle oluşurlar. Onları oraya yerleştiren ve mükemmel sistemi kuran ve işleten O'dur. Bitkilerin ihtiyacı olan yağmur gökyüzünden inerken bitkilere hayat veren güneş yine gökyüzünde bulunur. Bunun ispatıysa bitkilerin gökyüzüne doğru uzamasıdır:

Gerçi halkuñ rızkı bu yirden togar
İlla rızkuñ aslı ol gökden yagar (7477)
*Ve fi's-semâ'i rızkuküm vemâ tû'adûne*¹⁹

¹⁹ *Rızkınız ve size vaad edilenler göktedir.* (Zâriyât 51/ 22)

Pes nebât ol kuvveti gökden dutar
Gerçi kendü tohm-ıla yirden biter

Uşbu kuvvet cümle gökdendür aña
Anuñ-ıçun uzanur gökden yaña

Ol dahı bitdi bu kez hayvânı gör
Şol tokuzdan biri oldur anı gör (7482-7484)

3.2.8. Rızık Çeşitleri (Bitki ve Hayvanlar)

Allâhu Teâlâ sayısız nimetlerini kullarına farklı şekillerde gönderir. Âşık Paşa'ya göre bunların bir kısmı birçok farklı renk, tat ve çeşitlilikteki bitkilerdir. Bitkiler lezzetleri yanında ve hastalıklara şifa olarak kullanılırlar:

Şol nebâtdur ol ki bu yirden biter
Dürlü dürlü ni'met olur huşk u ter

Dürlü reng ü dürlü şekl ü dürlü ad
Gizlüdür bunlarda dürlü dürlü dad

Hak buları mahluka rızık eyledi
Cümle halkı bunlaruñla toyladı (7474-7476)

Bitkiler gibi hayvanlar da Allâhu Teâlâ tarafından rızık olarak verilmiştir. Hayvanların her biri farklı şekillerde ve özelliklerdedir. Üstelik hayvanlar etleriyle insan için rızık oldukları kadar bedensel güç ve kabiliyetleriyle insanların hayatlarını kolaylaştıran, hizmet eden en iyi yardımcılardır:

Hem üçinçi cinsi halkuñ ol-durur
Dürlü ni'met dünyaya ol toldurur

Hem bu halkuñ rızkına oldur sebeb
Anı şol tertîbde komış ol Çalab

Kimisi atdur kim ol binmek-içün
Kimisi etdür kim ol yinmek-içün

*Ve'l-hayle ve'l-bigâle ve'l-hamîre li-terkebûhâ vezîneten*²⁰

3.3. Şükür

Âşık Paşa'ya göre şükür kulluk vazifesidir. Buna karşılık Allâhu Teâlâ'nın kullarından beklediği, kendisine şükredilmesidir. Şükürsüzlük şeytanî bir özelliktir.

3.3.1. Şükretmek Kulluk Vazifesidir

Rızkı veren Allâhu Teâlâ'dır. O her türlü canlının ihtiyacını bilir ve müşkülünü yerli yerince giderir. Gökten rahmeti yağdıran ve yerden türlü türlü bitkileri yetiştiren O'dur. Buna karşılık olarak Allâhu Teâlâ'nın insandan beklediği şey verdiği nimetlere şükredilmesidir:

Ol Çalab'uñ rahmetin zıkr idelüm
Virdügi ni'metlere şükr idelüm

Bî-dirîg gökden inedur rahmeti
Bî-hisâb yirden bitedur ni'meti

Cümle dürlü ni'meti ol bitürür
Cümle halka yidürür ü yitürür (1403-1405)

²⁰ Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır. (Nahl 16/8)

3.3.2. Şükür Nimeti Artırır

Âşık Paşa, insanın her şeyden önce kendisine hikmet gözüyle bakmasını ve kendisine verilen hâlleri anlamaya çalışmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Kendisine hikmet gözüyle bakan insana üç öğüdü vardır. Birincisi, insanın kendi yaratılışındaki hikmeti idrak etmesi; ikincisi, Allâhu Teâlâ'nın kendisine verdiği her türlü nimetin farkına varması ve O'na şükretmesi; son olarak da insanın gece gündüz Allâhu Teâlâ'yı zikretmesidir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de Allah şükredenlere nimetleri artıracaklarını vaad etmiştir:

İmdi gel ma'ni bile bak hâlûñe

Âşık-ısañ vâkıf ol ahvâlûñe

Gör kim ol Allah senüñle n'eyledi

Niçe düzdi seni neden eyledi

Ne 'inâyet kıldı saña ol hakîm

Ne kerâmet vir-di saña ol Kerîm

Ger bilürseñ kadrini şükr eylegil

Dün ü gündüz durmadın zikr eylegil

Le'in şekertüm le-ezîdenneküm ²¹

Şükr iderseñ artura bahşâyışüñ

Diñle imdi eydeyüm nedür işüñ (1810-1815)

Fe-emmâ bi-ni'meti rabbike fehaddis ²²

Âşık Paşa, şükürün nimeti artırdığını bir başka örnekte insana verilen nimetlerin tatlarına kadar vererek anlatmaktadır. Şöyleki, ortalama seviyede bir ailenin sofrasında hergün çerb (yağlı yemek), tatlı,acı,ekşii ve turşu,su,sıcak ve tuzlu

²¹ Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim. (İbrâhîm 14/7)

²² Rabbinin lutfılarını şükranla an. (Duhâ 93/11)

yemekler olmak üzere yedi çeşit yemek bulunmaktadır. İnsan vücudunun beslenmesi için Allâhu Teâlâ bu yedi çeşit yemeği ragmetinden vermektedir. İnsan kendisine verilen bu nimetleri satın aldığını düşünsede Allah tarafından kendisine verilmiştir. Bu nedenle Allâhu Teâlâ'ya şükredilmelidir. Allâhu Teâlâ şükredenlerin nimetini artıracığı gibi kaygı ve sıkıntılarından kurtaracaktır:

Uş eyitdüm yidi kat ton adını

Diñle imdi yidi kat hön adını

Eydeyüm bir bir saña adı-y-ıla /

Kim bilesin her birin dadı-y-ıla

Bir katınuñ çerb-durur gör adını /

Kim ki yirse bilür anuñ dadını

Ne ki yaglu nesne var çerb ol-durur /

Yiyeni hõş semridür ü toldurur

Bir katı ol hönüñ şirîndür adı hem /

Adı şîrîn ü şirîndür dadı hem

‘Aklı artar her kim andan yir ise /

Hassa kim tañla yiyüben yörise

Bir katı vardur yene kim acıdur

Yiyenüñ ol dilin agzın acıdur

Dünyada çok dürlü ni‘met var-durur

Dadı acı lîki ten-perver-durur

Bir katı hem şol-durur kim nefis diler /

Ne-durur ol dürlü dürlü turşılar

Lokma hazm eyler ü işteh arturur
Gerçi yiyen kişi yüzün burtarur

Bir katı şoldur kim oldur ser dutar /
Yüregi hem savudur hem ter dutar

Bir katı sudur yine hem ol honuñ /
Susayıçak zahmete ugrar tenüñ

Savug olsa olur anuñ lezzeti
Dek mizâcında degüldür hasleti

Nitekim su sovuyıçak dadı var/
Çün ilidür dadı yok dek adı var

Bir katı ol ni‘metüñ hem issidür
Sûreti hem toyurur hem issidür

Sovuyıçak yimez anı kimsene
Savug aşdan kimse yir mi bir dene

Bir kat ol hõndan dahı hem var-durur
Şol-durur kim dadı anun şôr-durur

Tuzludur ni‘metlerüñ ol bir katı
Ol getirür zabta dürlü ni‘meti

Bu yidi kat hõn ki eyitdüm adını /
Hem eyitdüm adı birle dadını

Yidi kat cismüñ-içün kıldı sebîl /
Cümle kendü rahmetinden ol Celîl

Hem yidi kat ton geyürdi cismüñe
Ya‘ni kim hil‘at bırakdı üstüñe

Yidi kat cismüñ yidi kat ton geyür /
Öñüñe her gün yidi kat hön gelür

Uşbu ni‘metler ki virdi hak saña /
Sen mi alduñ hak mı virdi baksañâ

Sen satun alduñsa göster nakdüñi
hak virürse şükre sarf it vaktüñi

Şükr iderseñ yüz biñ ança artura /
Seni dünya kaygusından kurtara (5989/5013)
*Le'in şekertüm le-'ezîdenneküm İbrahim 14/7*²³

3.3.3. Şükür İnsanı Allah’a Yaklaştırır

İnsanın etrafındaki yaratılanlardan yola çıkarak yaratıcısının kudretini idrak etmesi ve şükretmesi onu Allah’a yaklaştırır. Şükredene Allah’ın rahmeti yağar, gönülde dert veya tasa kalmaz:

Akluñ Allah sun‘ını fikr eyleye
Sun‘ içinde Sâni‘a şükr eyleye

Göñlüñ Allah rahmetiyle şâd ola
Cümle dürlü kaygudan âzâd ola

Hasıl ola cânıña kurb-ı visâl
‘Iyd ola saña bu cümle mâh u sâl (2815-2817)

²³ Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim. (İbrâhîm 14/7)

3.3.4. Şükretmemek Şeytanî Bir Özelliştir

Şükretmek kul olmanın bir vasfıyken aksi olan şükürsüzlük şeytana has bir özelliktir. Şükürsüzlük insanı yine şeytanî bir özellik olan kibre götürür. Şöyle ki, Rahmân 55/15'te bildirildiğine göre Allâhu Teâlâ İblis'i ateşten yaratmış ve hayat verildiğinde göğe ilk çıkanlar arasında yer almıştır. Fakat şeytan Allâhu Teâlâ'nın lütufları karşısında şükredeceği yerde kendisini büyük görmüş ve kibre kapılmıştır. Allâhu Teâlâ'nın Âdem peygambere secde edilmesi emrine bütün melekler karşılık verirken İblis itiraz ederek secde etmemiş ve akabinde huzurdan kovulmuştur.. Dünyada işlenen bütün fitnelerin kaynağı olarak gösterilen bu olay vesilesiyle İblis şeytan mertebesine indirilmiştir. Âşık Paşa şükürsüzlüğün sebep olacağı hâlleri Hicr suresinin 30-31. ayetlerinin tefsiri yardımıyla bize şu şekilde açıklar:

Şoldur ol kim adı İblîs'dür 'ayân
Cân-ı bincân kavmıdur bellü beyân

Bunları oddan yaratdı ol Celîl
Vardur âhir aña Kur'ân'da delîl (7517-7518)
Ve halaka'l-cânne min mâricin min nârin ²⁴

İlk göge agmışdı ol dirliğ-ile
Yire indi soñra müdbîrlig-ile

'Ucb-ıla kibr eyledi kendüzine
Anuñ-ıçun ud getürdi yüzine

Secde kıl dip kılmadı ol Âdem'e
La'net oldı adı çıkdı 'âleme (7519-7520)

Fesecede'l-melâ'iketü küllühüm ecma'üne illâ İblîse ebâ ²⁵

²⁴ Cinleri de yalın ateşten yarattı. (Rahmân 55/15)

²⁵ Bunun üzerine meleklerin hepsi secde ettir. Yalnız İblîs hariç; o, secde edenlerle birlikte olmaktan kaçındı. (Hicr15/30-31)

3.3.5. Varlığına Şükredilecek Dostlar

İnsanın bazı dostları insan için şükür sebebidir. Çünkü insanlar bir lütuf olan bu dostlar sayesinde toplumda huzur ve güven içerisinde yaşayabilmektedir:

Hak buları çün bize döst eyledi
Bunlar ol dîn düşmanın nîst eyledi

Anın olduk dîn içinde âsude
Kalmaduk düşmân elinde aluda

İmdi biz bu döstlîğa n'itmek gerek
Günde biñ kez Hakka şükr itmek gerek

Kim bizi döstlîğa lâıyk eyledi
Sevdi sevdürdi vü 'âşık eyledi (9822-9825)
*Yuhibbuhüm ve yuhibbûnehû*²⁶

Âşık Paşa'nın lütuf olarak ifade ettiği dostları on tanedir. Her kim bu on dost ile dostluk kurarsa onun aklının fitneye, gönlünün sıkıntıya düşmeyeceğini ve gelecek kaygısının ona uğramayacağını tavsiyesinde bulunur:

Kimsenüñ kim dünyada on döstı var
Niçün ola 'aklı meftûn gönli dar (9633)

3.3.5.1. Allah

Âşık Paşa, Fussilet suresinin 31. ayetine yer verdiği beyitlerde insanın en büyük dostunun Allah olduğunu ifade etmektedir. Allah her dâim bizimle birlikte, kullarını her koşulda korur kollar ve rızkını verir. Gökten rahmet yağdırırken yerde nimetleri bitirir. Geceyi ve gündüzü yaratır. Güneş her gün O'nun sayesinde doğar.

²⁶ Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. (Mâ'ide 5/54)

Hastalara şifa ve gönüllere hoşluk veren yine O'dur. Üstelik O'nun dostluğu hem bu dünyada hem de ahirette devam eder. Dünyada her türlü ihtiyaçlarımızı karşıladığı gibi ahirette de karşılamaya devam edecektir. Cenneti ve cennet nimetlerini O verir. İnsanın tüm ihtiyaçlarını giderdiği gibi onlara cemâlini de gösterecektir:

Evveli o döstlaruñ Allah-durur
Kim saña hîç durmadın rahmet kılur

Kanda olsañ hâlûñi oldur gören
Kanda olsañ rızkuñi oldur viren (9642-9643)

Gökden oldur indüren rahmetleri
Yirden oldur bitüren ni'metleri (9644)

Derdüñe andan-durur her dem devâ
hâcetüñ andan olur her dem revâ (9646)

Dünyada dirlik içinde döstuñ ol
Gidicek hem aña varur togru yol
Nahnu evliyâüküm fi'l-hayâti 'd-dünyâ ve fi'l-âhireti ²⁷

Çün varasın dünyadan ol menzile
Hem göresin anda ne döstlık kıla (9650-9651)

Her ne kim hâcet dilerseñ viriser
'Âkıbet dîdârını gösteriser (9654)

²⁷ Biz, dünya hayatında da âhirette de sizin dostunuzuz. (Fussilet 41/31)

3.3.5.2. Hz. Muhammed (s.a.v)

Allah'ın dostu olan Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) aynı zamanda ümmetinin de dostudur. O'nun yolu kendisini takip edenleri doğrudan Hakk'a götürür. O İslâmiyet'in emirlerini bildirerek küfür içindeki bizleri küfürden ayırıp îmanı öğretti ve bizi Hakk'a bağladı. Namazı öğretti, otuz günlük orucu ve günahların bağışlanmasına vesile olan tövbeyi bizler için getirdi. Âşık Paşa burada tövbenin kıymetini Furkân 25/71 ayetini tefsir ederek açıklamıştır. Allâhu Teâlâ pişman olarak tövbe edenlerin ve salih amel üzere olanların tövbelerinin kabul olacağı müjdesini vermiştir. Ayrıca Hz. Muhammed'in dostluğu dünya hayatıyla sınırlı olmayıp ahirette de devam edecektir. Hz. Muhammed, *Şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenleredir* buyurmuştur:

Çün kim Allah döstlğın bildüñ 'ayân
Döstü hem döstüñ-durur bellü beyân

Döstü kimdür ol Çalab'ıñ iy safâ
Mustafâ'dur Mustafâ'dur Mustafâ

Pes ikinci döst bilgil ol-durur
Yolı anuñ Hakka dogru yol-durur

Hak katında işi berkitdi tamâm
Ya'ni kim bizüm-içün dutdı makâm

Bize ol bildürdi şer' ahkâmını
Seçdi halkuñ hâsını vü 'âmını

Şol kara kâfirden ayırdı bizi
Eyledi İslâm evin yurdumuzu

Bizi ayırdı küfürden mutlakâ
Gösterüp îmânı irgürdi Haka

Hem ol öğretti bize biş vakt namâz
Kim kıluruz her dem anuñla niyâz

Ol getürdi Hakdan otuz gün oruç
Kim anuñla geçdi cümle dürlü suç

Ol getürdi tevbeyi kamu bilür
Kim günâhlar anuñ-ıla ‘afv olur

Vemen tâbe ve ‘amile sâlihan fe-innehu yetûbu ila ‘llâhi metâben ²⁸

Ol şefâ‘at kılısar yarın bize
Kim vire hak kendü dîdârın bize
Şefâ‘atî li-ehli ‘l-kebâ‘iri min-ümmeî ²⁹

Añmadı ol atasın u anasın
Lîkin unıtmadı bir dem ümmetin

Ümmetî dip ümmetî dip kıldı nâz
Hak katında oldu ol nâz u niyâz

Geldi rahmet yarlıgadı ümmeti
Böyle olur dôsta dôstuñ himmeti (9656-9669)

3.3.5.3. Dört Büyük İmam

İslâmın dört büyük imamı, İslâm dininin dört mezhebinin düzenleyicisidirler. Dört imam Allah’ın emirleri ve Hz. Peygamberin sözleri çerçevesinde, İslâm dînîni sağlam bir düzene koymuşlardır. Onlar sayesinde dinden küfür din temizlenmiş ve kurallar toplumun her tabakasının haklarını gözetecek biçimde oluşturulmuştur..

²⁸ Evet, kim tövbe edip erdemli davranırsa bu durumda gerektiği şekilde Allah’a yönelmiş olur.(Furkân 25/71)

²⁹ Şefaati ümmetimden büyük günah işleyenleredir. (Hadîs-i Şerîf)

Yine, onların sayesinde her türlü karışıklık ortadan kalkmış insanlar haramı ve helali bilecekleri bir hale gelmişlerdir.

Gel üçinçi döstü kimdür gör bu kez
Ger göremezseñ görene sor bu kez

Anı dahı bir işit gel ne'ydügin
Kendü kimdür döstlğı niçe'ydügin

Ol imâmlardur ki Hak 'ilmin bile
Düzdiler dîn tertibin kıldan kıla

Ellerinde hâsıl oldu hall ü 'akd
Kim anuñla zabta geldi cins ü nakd

Çünki ma'nî gencini buldı bular
Cümle halkuñ rencini bildi bular

Bildiler kim öleni n'itmek gerek
Ne degir aña ne harc itmek gerek

Ölgülü öldi bu kez kaldı diri
Haklu hakkın bilmek ister her biri

Her birinüñ hakkını bildürdiler
Avıdup aglayanı güldürdiler

Düzdiler dörd mezhebi tertîb-ile
Tespîh oldu her biri cümle dile

Bildiler anı bu cümle hâss u 'âm
Söyleşürler bu halâl u ol harâm

*Kul era'eytüm mâ-enzela'llâhu leküm min-rızkin fece'altüm minhu
harâmen ve halâlen* ³⁰

Pâdişâh emri vü hem kavlı Resûl
Berkidi İslâm dini dutdı usûl

Seçdiler küfri karılmaz bu dîne
Zehresi yokdur kimesne kim dine

Âsan oldu dîn yolu düşvâr-iken
Yoga döndi küfr ü kâfir var-iken

Bu işi kimdür düzen ol Dörd İmâm
Kim uyadur bunlara bu hâss u 'âm (9671-9685)

3.3.5.4. Veliler

Âşık Paşa eserin birçok bölümünde velilere yer vererek onları varlıkları için şükredilmesi gereken dostlar arasına almıştır. Çünkü veliler bizleri ellerimizden tutarak Hakk'a ulaştıran kimselerdir. Velilerin yardımıyla âlemdeki bütün varlıklar hayat bulur ve rızıkları gönderilir. Yer ve gök veliler sayesinde ayakta durmaktadırlar. Bu kıymetli insanların bulunduğu ülkelerde nimetler çok lezzetli ve bereketli olurken velilerin hiç olmadığı bir memlekette bereket yoktur. Velilerin sabrı toprak gibidir, her daim insanları Hakk'a götürmek için çalışırlar. Velilerin yaptığı dua zengin yahut fakir olsun her cana neşe verecektir. Onların ilmi saf ve berrak olması bakımından adeta su gibidir. Bu ilimden tadanlar temizlenir ve ilme kanar:

Evliyâdur bilgil anı evliyâ
Bizi oldur başlap iltür Mevli'ya

³⁰ De ki: "Allah'ın size rızık olarak indirdiği şeylerden bir kısmını helâl bir kısmını haram saymanıza ne demeli?" (Yûnus 10/59)

Her ki sini başlaya ilte Haka
Bil ki dôstuñdur senüñ ol mutlakâ

Evliyâ ger olmasaydı dünyede
Yir ü gök her dem varaydı iy dede
Liküllî 'asrîn şahsun tecrî bi-enfâsi-Hi'd-dühûru ³¹

Evliyâdur kim bularuñ himmeti
Tâze dutar dünyada her ni'meti

Cümle halkuñ rızkı Hakdandur velî
Kankı ilde kim olursa bir velî

Kamu ilden anda ni'met çoğ olur
Lezzeti vü berketi artug olur

Kankı mülkden kim velîler eksile
Berketi anuñ gerek kim götrile

Pes velîdür dünyada berket bize
Ol virür Hakdın yaña harket bize

Dünya oldukça bular olsa gerek
Bunlaruñ âhı-durur göge direk

Evliyânuñ 'ışkı beñzer güneşe
Her gün altun tâc urur her bir başa

Bî-dirîğ her baya vü her miskine
Mescide vü zâviye her meskene

³¹ Her yüzyılda nefesleri ile zamanın geçtiği hâdiselre hükm eden bir şahıs vardır. (Hadîs-i Şerîf)

Evliyâdan şol nefesler kim gelür
Bay u yohsul cânı andan hazz alır

Yile beñzer iltür elvân yiyiler
Yiyleyenler hakk'ı andan yiyiler

Evliyânuñ 'ilmi beñzer şol suya
Kim gerek bu halkı her dem ol yuya

Suya beñzer ya'ni bu 'ilm arıdur
Kime gelse kandurur hem arıdur

Evliyânuñ sabrı beñzer topraga
Kim gerek her dem aña rahmet yaga

Cümle 'âlem halkı andan dirilür
Cümle halkuñ rızkı andan virilür

Evliyâdan uşbu ni'met her zamân
İrişüdur bize her dem bî-gümân (9691-9708)

3.3.5.5. Âlimler

Âşık Paşa'ya göre varlıklarına şükredilecek dostların beşinci sırasında âlimler gelmektedir. Âlimler, İslâm'ın bildirdiği hükümlere göre yol göstererek bizleri ibadete ve Hakk'a güzellikle davet ederler. Her ibadetin nasıl yapılması gerektiğini halka âlimler bildirir. Onlar dînî koruyucusudurlar. Ahirete kadar âlimlere ihtiyaç vardır. Ayrıca, Allah'ın emirlerinin yanında Peygamberin bildirdiklerine uymanın yollarını bizlere gösteren yine âlimlerdir

Ol bişinçi döstumuz 'ulmâ-durur
Kim bu halka şer'-ile yol gösterür

Da‘vet eyler bizi her dem tâ‘ata
Günde biş kez okır iltür rahmete
*Ud‘u ilâ sebîli rabbike bi‘l-hikmeti ve‘l-mev‘izati‘l-haseneti*³¹

Halkı Hakka ündeyen bunlar-durur
Mustafânun nevbetin bunlar urur

Yılda otuz gün oruç ol gösterür
Halkı çok dürlü günâhdan kurtarur

Hem zekâtı gösterür yıldan yıla
Hakkı bâtıldan seçer kıldan kıla
*Ve ekîmu‘s-salâte ve âtü‘z-zekâte*³²

Bildürürler her işi n‘itmek gerek
Güç yitiçek Ka‘be‘ye gitmek gerek
*Ve li‘llâhi ‘ale‘n-nâsi hiccû‘l-beyti meni‘stetâ‘a (Âl-i
İmran3/97)*³³

Bunlarun kavlıyla cümle encümen
Bir yire gelmek halâldur merd ü zen

Dâyimâ bunlar-durur dîne direk
Niçe kim dünya dura bunlar gerek

Kanda müşkil olsa bunlardur açan
Müsmili murdarı bunlardur seçen

³² Namazı kılın, zekâtı verin. (Bakara 2/43, 110)

³³ Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah‘ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. (Âl-i İmrân 3/97)

Bu ‘âlimler bize her dem ‘ilm-ile
Gösterür dîn tertibin kıldan kıla

Bildürür ol pâdişâh emrin bize
Kıldurur peygâamberüñ kavlin bize

Ögredür âbdest niçe almak gerek
Gösterür tâ‘at niçe kılmak gerek

Bildürürler bize dünyâ n’eydügin
Añladurlar âhiret niçe’ydügin

Hükm iderler âhiretde n’olısar
Her ki ne işlerse anı bulısar
Lehâ mâ kesebet ve ‘aleyhâ me’ktesebet ³⁴

Uçmagı vü tamuyı bir bir bize
Eyle eydürler kim ol görnür göze (9712-9726)

3.3.5.6. Mürşid / Şeyh

Bakara suresinin 296. ayetinde bildirildiğine göre, bu dünyada insanın lehine veya aleyhine olan ne varsa kendisi tarafından hazırlanacaktır. Mürşid de topluma Allah’ın emir ve yasaklarını bildiren, sonsuz hayatı gösteren ve Hakk’a çağıran kişidir. Hakk’a giden yolda kılavuz olan mürşid adeta bir ırmak gibi yolu temizler ve kendisine bağlananları Hakk’a ulaştırır. Kimsenin yolda kalmasına gönlü razı olmayan şeyhin beklentisi talebelerinin Allah’ın emir ve yasaklarına uyması, Hakk’ın cemalini görebilmesi ve cennette sonsuz olarak kalmasıdır:

Şeyhüñ irşâdı bize oldı delîl
Her kimüñ kim şeyhi yok kaldı zelîl

³⁴ *Lehinde olanı da kendi kazandıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandıdır.* (Bakara 2/286)

Üstümüzde sikke anuñ adıdur
Yüzümüz suyı anuñ irşâdıdur

Şeyh ulu ırmaga beñzer kim akar
Kim durarsa yolına karşı yıkar

Biz azaçuk su gibi uyduk aña
Ol ulu iltür bizi Hakdın yaña

Ol kılavuz anın oldı bu yola
Dilemez kim kimsene yoldan kala

Şeyhüñ oldur dilegi ırte gice
Kim duta hak emrini yigit koca

Eyle dirlik süreler dogru safâ
Kim bulardan hoşnud ola Mustafâ

Himmeti üstümüze şoldur müdâm
Hakka dönse kalmasa hîç kimse hâm

Dilegi oldur ki Hakka irevüz
Yarın anda hak didârın görevüz

Olavuz uçmag içinde tâ ebed
Râzı vü hoşnûd ola bizden Ahad (9735-9745)
*Hâlidîne fihâ ebeden razıyallâhu anhüm ve razû 'anhu*³⁵

³⁵ İçinde devamlı kalacakları adn cennetleridir. Allah onlardan râzı olmuş, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır. (Beyyine 98/8)

3.3.5.7. Sırdaş

Âşık Paşa sırdaşı şu ifadelerle tarif eder: Hak yolundaki arkadaş, insanın dostudur. O seninle azığını paylaşır sana sırrını söyler. Senin sevdiğini severken sevmediklerini de sevmez. Bu kişi dünyada olduğu gibi kıyamette de seninle birlikte olacaktır:

Şoldur ol kim şeyh elin aldı bular
hak yolında yoldaşuñ oldı bular

Halk içinde işi dōstı yârisin
Saña eydür râzını dildârisin

Nimetin saklar senüñle yimege
Râzını gizler senüñle dimege

Dōstuña dōst düşmenidür düşmenüñ
Her bir işde yigligüñ ister senüñ

Nitekim şeyh adına sen dogrusın
Ol dahı hem eylenüpdür şeyh-i dîn

Dindeşüñdür dildeşüñdür ol kişi
Senden ayru yok-durur hergiz işi

Hem senüñle bile kopa yarın ol
Unıdup terk itmeye anda yârin ol

Ger olursa biz mürîde yüz suyu
Dileye Hakdan ala biz suçluyu

Her ki bir şeyhe mürîddür şeksüzün
Göriser anda biribirnüñ yüzün

Nitekim sohbetdedi bunda bular
Kopıçak hem kopısar anda bular

Kılısar bunlar biribirne meded
Ne kibir ola bularda ne hased

Her ki bir şeyhe mürîd olmuş-durur
Ger diri bunlar u ger ölmüş-durur

Birbirine iresidür tâ‘atı
Her birinüñ ne kadarsa tâkatı (9750-9763)

3.3.5.8. Anne ve Baba

Âşık Paşa, insanın anne ve babasını şükredilecek dostlar arasında saymıştır. Çünkü, anne ve babalar çocuklarını çok sever. Kendilerini çocukları için kul köle ederler ve daima çocuklarının iyiliğini isterler. Onlar, çocukları küçükken uyku uyumamışlar, rahat büyüsünler diye ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır. Ölümlelerinden sonra servetleri evlatlarına kalır. Evlatlar ise anne ve babaları sayesinde mal mülk, iş ne varsa kolaylıkla elde ederler:

Atañ anañdur senüñ ol iy safâ
Sen dahı ol döstlara kılğıl vefâ

Hîç gümânsuz döst-durur bunlar saña
Ne emek dartar senüñçün görseñe

Râhat olmaz senden ötrü gündüzin
Kul karavaş eylemişdür kendüzin

Hem senüñçün terk ider uyhusını
Uyımaz dünle uyısun dip seni

Senden ötrü ıssı sovk yir bular
Ya‘ni sini hôş dirilsün dir bular

Ger halâl u ger harâm kim cem‘ ider
Kamusını saña ısmarlar gider

Dün ü gün şoldur saña himmetleri
Kim bilesin sen kamu ni‘metleri

Her neye kim sunsañ elüñ irişe
Mâla mülke ni‘mete her bir işe

İstemez bunlar ki sen aç ölesin
Yâhud uşbu halka muhtâc olasın

İlla isterler senüñ begligüñi
Halk içinde kamudan yigligüñi

Ata ana himmeti şoldur bize
Hiç yavuzlık istemez ogla kıza

İlla ister kim ogul kız ulala
Gün göre vü mâl dire vü mülk ala

Kimsene kim artduguñ ister senüñ
Anı dôt bilgil degüldür düşmenüñ

Kimsene kim himmeti şoldur saña
Sen dahı anı saña dôt bilseñe

Kendü her dem meşgul olur meksebe
Tâ ki sen her dem varasın mektebe

(9766-9780)

3.3.5.9. Usta

İnsanın ustası ona yaptığı işin inceliklerini öğreten kimsedir. Ustanın çırağına öğrettiği sanat bir hazine gibidir. Bu hazine asla tükenemeyeceği gibi zamanla daha iyiye doğru gelişecektir. İnsanlar dünyalıklarını meslekleriyle kazanır ve kimseye muhtaç olmadan iyi bir hayat yaşarlar. Buna karşılık ustanın çırağından istediği şey onun sanatını tüm incelikleriyle öğrenerek icra etmesidir:

Ol şol üstâduñ-durur kim pîşesin
Ögredüp gösterdi kesbüñ bîşesin

Anuñ-ıçun bîşe dirler pîşeye
Kim bu pîşe beñzer olur bîşeye

Ya‘ni kim satup dükenmez bîşeler
Halk içinde şuña beñzer pîşeler

Nitekim bîşe dükenmez satuban
Hem dükenmez pîşe kazanç katuban

Çünkü ol üstâd anı virdi saña
Pes ki döstüñdur senüñ öñden soñ

Ol sebebdan bir kesek etmek halâl
Kazanursañ kim saña gelmez melâl

Her ne san‘at kim cihânda işlenür
Anı halk üstâd elinden öğrenür

San‘at âletdür bu dünyâ halkına
İrgürür halkı bu dünyâ kesbine

Key sebebdür kesb ele getürmege
Halk içinde hış tena‘‘um sürmege

Halk anuñla dünya kesbi idinür
Ol ne eskir aşınuban ne sınır

San‘at işlep ne sınır ne çöngelür
Niçe işlendükçe kesb artuk gelür

Âdemî anuñ-ıla dirlik sürer
Yir içer ü yir basar u gün görür

Uşbu berket kamu üstâduñ-durur
Pes senüñ bir dîstuñ üstâduñ-durur

Her ne san‘atda ki varsañ ög anı
hak sever üstâdı her dem ögeni

*Kâle ‘aleyhisselâm: Ene ‘abdu men ‘allemenî harfen*³⁶

Her kimüñ kim dünyada üstâdı yok
Halk içinde dâdı yok istâdı yok

Himmeti üstâduñ ol şâkird ile
Şunu ister bir hüner issi ola (9785-9800)

3.3.5.10. Adil Padişah

Âşık Paşa’nın dostlar sıralaması adil padişah ile son bulmaktadır. Ona göre adil padişah haktan ayrılmayan kimsedir. Adalet, olgunluk ve gönül zenginliği adil bir

³⁶ Ona selam olsun şöyle dedi: Ben bir harf öğretinin kölesiyim

padişahın en belirgin vasıflarıdır. Halk her zaman nimetlerinden doyar, halkını düşmanlara karşı korur, bir arada tutar, ayrılıklara izin vermez. Bu özellikleriyle halkı kendisine her zaman güvenir. Ülkede herkes padişah sayesinde nimetlenirken fakirler de padişah sayesinde zengin olur:

Şoldur ol kim bir ‘adil sultân ola
Her dem anuñ yârdehi Sübhân ola

Degmiş ola Hakdan aña ‘adl ü dâd
İşiginde bulına cümle murâd

Kendü ola ‘aklı kâmil gönli bay
Ni‘metinden halk toya yıl on iki ay

İli günü saklaya ol yagıdan
Halkı dire olmaya ol tagıdan

Zâlim elinden ala mazlûmları
İrgüre maksûdına mahrûmları

Göz kulak bu halk içinde dinc ola
Cümle yohsul bayıya il künc ola

Ola ol sultân bu dünyâ diregi
Bağlana anuñla halkuñ yüreği

Hem ola ol pâsbân uşbu dine
Tâ ki nehy atlanmaya dîn esbine

Ya‘ni hakkı bâtıla basdurmaya
Kendü dahı basmaga kasd urmaya

Bekleye dîn ehlini ‘adli-y-ile
Besleye yohsulları bezli-y-ile

İşi anuñ ‘adl-ıla ihsân ola
Derdlüler derdine ol dermân ola
İnna’llâhe ye’muru bi’l-‘adli ve’l-ihsâni ³⁷

Çün ola sultânlaruñ ‘adli tamâm
Baylara yohsullara bezli tamâm

Dôstıdur ol kamunuñ bes mutlaka
Cümle halk üzre çü şefkatla baka

Bay u yohsul maksudın andan bula
Rahmet ola Hakdan ol cümle kula

Anuñ-ıla cümle yohsul bayıya
Anuñ ucundan kamu ni‘met yiye

Halk içinde uşbu dôstlık kanda var
Dôstuñ oldur kim bu dôstlık anda var

Uş tamâm oldı ol on dôstlık sözi
Ma‘lum oldı dôstlara dôstlık yüzi (9804-9820)

3.4. Nimet

Yokluktan varlık âlemine getirilen insan ilk aşamadan itibaren maddî ve mânevî olarak Allâhu Teâlâ’ya muhtaçtır. Bu cihetten, insana verilen herşey nimet

³⁷ Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alınız diye size böyle öğüt veriyor. (Nahl 16/90)

olmaktadır. Âşık Paşa, insana verilen herşeyin onimet lduğu görüşünü eserinin bir çok yerinde yer verdiği çeşitli örneklerle ifade etmektedir.

Nimet vermek, Allâhu Teâlâ'nın kudretinin ve kendisinden başka tapınılacak bir varlık olmadığının bir ispatıdır..Burada insan, kendisine verilen sayısız nimetlerden yola çıkarak nimetlerin asıl yaratıcını bilmek ve verdiği nimetler için yaratıcısına kulluk etmek durumundadır.

Âlem mükemmel bir biçimde yaratılmıştır ve bu düzen hiç aksamadan devam etmektedir. Allâhu Teâla yerdeki ve gökteki bütün nimetlerin yaratıcısıdır. Buna karşılık Allâhu Teâla 'nın kullarından bekleidği şey şükür ve ibadettir. Bu haliyle nimet vermek adeta Allâhu Teâla'nın hâkiki kullarının âşikâr edilmesine yönelik bir tespit yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.. Âşık Paşa'nın nimet kavramına bakışını kısaca özetledikten sonra tespitlerimize temel teşkil eden ifadelerini detaylandırmaya başlayabiliriz. Garîb-nâme'de genellikle rızık yerine nimet kelimesinin kullanıldığından bu bölüm aynı zamanda Âşık Paşa'nın rızık kavramına yaklaşımını belirgin bir biçimde tespit edileceği bir bölüm olmaktadır.

3.4.1. Kur'ân-ı Kerîm Sofrası

Âşık Paşa, Garîb-nâme nin bir çok yerinde âlem ve insanla birlikte hikmetle okunması gereken kitaplardan birisi olarak zikrettiği Kur'ân-ı Kerîm'i sabah akşam ilim ve hikmet gıdasının alındığı ruhani bir sofraya benzetir:

Ortada yaylup-durur Kur'ân honı
'İlm ü hikmet yir bular düni günü (812)

3.4.2. Allâhu Teâlâ'nın Nimetleri Dünya ile Sınırlı Değildir

İslâm inancına göre insan hayatı dünya ile sınırlı değildir. Aksine ebedi hayat ölüm sonrası başlar ve Allahu Teala'nın nimetleri ölüm sonrasında verilmeye devam

eder. Âşık Paşa, nimetlerin en büyüğü insanın Rabb'ini perdesiz olarak görebilmesi olacağı görüşündedir:

Ger kılursa pâdişâh bize yarı
Hem geçerse dünyada dirlik arı

Yarın anda cânumuz âzâd ola
Dirliğümüz ölmesüz âbâd ola

Şol kadar mülket vire degmemüze
Kim anuñ vasf u hali gelmez söze

Degme bir köşk yitmiş uşbu dünyaca
Yitmiş anuñ gibi köşk andan uca

Köşk-ile hûr u kusûr bezm ü yarak
Hulle vü tâc u kemer taht u turak

Cümlesin vire bize almayavuz
Dahı yüz biñ ançaya kalmayavuz

Eydevüz kim seni gerekdür bize
Cânumuz müştâk-durur görklü yüze

Ol sa'atda cümle perde açıla
Dürlü rahmet üstümüze saçıla

Gözümüze görnügele pâdişâh
'Âşık iseñ ol hevesçün urgıl âh

Dahı ne eydem saña bundan latîf
Ger 'aşıkseñ ger 'alimseñ ger zarîf (I/1137-1146)

3.4.3. Kendini Bilmek Bir Nimettir

Âşık Paşa, kişinin kendisini bilmesi en büyük saadet olması sebebiyle kendisi için büyük nimet olduğu görüşündedir. Şöyleki, insan kendisini bilerek Allahı'ı ve O'nun buyruğunun ne olduğunu anlayabilir. Kendini bilme mertebesine ulaşamayan bir kimsen Tanrıyı'da bilemeyeceği için hayvandan farkı yoktur. O kişiye insan denilemez:

Kim bilesin sen seni hem ayrugı
Hem bilesin ne'ymiş ol hak buyrugı

Ol ki bilmez kendüyi bilmez Hakı
Ol kişinüñ adını hayvân okı

Kendüzin bilmek ulu devlet-durur
Kendüye gelmek ulu ni'met-durur (1342-1344)

3.4.4. Vücuttaki Organların Nimetleri

Âşık Paşa, yeryüzünde ne kadar nimet varsa yetiştiren ve beslenmeleri için bütün canlılara ayırım yapmaksızın ulaştırmanın Allâhu Teâla olduğunu ifade etmektedir. Aşağıda yer ereceğimiz beyitlerinde, Allâhu Teâla'nın gökten indirdiği rahmet ve yerden bitirdiği nimetlerin asla eksilmez olduğunu dile getirir. Allâhu Teâlâ vücudun tüm organlarının ihtiyaçlarına kadar bilecek kudrete sahiptir. Âşık Paşa ,vücuttaki her organın gıdası ayrıdır diyerek çalışmamıza farklı bir boyut kazandırmaktadır. O'na göre Allâhu Teâlâ güzel sözlerden kulaklar için bir sofra kurmakta ve güzel yüzler vasıtasıyla gözlere ziyafet vermektedir. Ayrıca, ağız için birçok farklı nimet ve dimağ (beyin) için de uygun lezzetler veren yine Allâhu Teâlâ'dır. Gönülde gizlenen nimetler ise saymakla bitmez diyerek devam etmektedir. Âşık Paşa'nın, Allâhu Teâlâ'nın verdiği sayısız nimetlere karşılık bizlere O'nun rahmetinin zikretmemiz ve verdiği nimetler için şükretmemizi öğütlemektedir:

Ol Çalab'ũñ rahmetin zıkr idelũm
Virdũgi ni'metlere ŗũkr idelũm

Bĩ-dirĩg gũkden inedur rahmeti
Bĩ-hisâb yirden bitedur ni'meti

Cũmle dũrlũ ni'meti ol bitũrũr
Cũmle halka yidũrũr ũ yitũrũr

Her suratda bunça dũrlũ a'zalar
Her birinũñ bunça ni'met bahŗı var

Kulaga hũŗ ũnleri hũn eyledi
Gũzi gũrklũ yũzler ile toyladı

Agıza gũr niçe ni'met yidũrũr
Gũr dimâga niçe lezzet tadurur

Gũñũli gũr kim neler gizlũ-durur
Alına bak bir neler yazlu-durur

'Aklı bir gũr kim ne iŗler dũridũr
Devleti gũr ne hũkũmler yũridũr

Gũ nefesden ne du'â agar gũge
Kimse anuñ lutfını niçe øge

Dahı yũz biñ ança ni'met dũnyada
Kim yaratdı pâdiŗâh geldi ada (1403-1412)

3.4.5. İnsandaki Bazı Haller Nimettir

Âşık Paşa'ya göre Tanrı'nın lütfu olan bazı güzel hasletler insan için nimettir. Bunlar öyle nimetlerdir ki uğrunda sahip olunan tüm servet harcansa dahi elde edilmesi mümkün değildir. Çünkü Allâhu Teâlâ onları sevdiği kullarına vermiştir. Tanrı'nın sevdiği bu kimseler Allâhu Teâlâ'nın veli kullarıdır. Âşık Paşa, bu özelliklere sahip olan kimselerin gözlerine *gözü ne daldı ne de saptı (Necm53/17)* ayetinin sürme olduğunu ve bu gözlerle Allâhu Teâlâ'nın cemalini seyrettiklerini anlatır. Allâhu Teâlâ bu kimselerin yardımcısı ve veli kullarının yoldaşısıdır:

Key murâddur dünyada üç dürlü hâl

Kim tufeylîdür anuñ bu mülk ü mâl

Dünya mülki ol işe nisbet degül

Degme câna ol 'atâ kısmet degül

Tañrı'dan bahşâyış ü hil'atdur ol

Bilüñ anı key ulu hasletdür ol

Hak kime virdiyse ol üç hasleti

Bellü andan savdı cümle mihneti

Yokdur anuñla kimesnenüñ işi

Yarıçısı hak erendür yoldaşı

Sevdüğine virdi hak ol devleti

Degmeler kanda bulur ol ni'meti

Rûzı kılusun hak anı girçeklere

Kime virdi hak anı girçek ere

İşd ol hâsiyyet imdi ne'ydügin
Kim bilesin bu işi niçe'ydügin

Nedür ol kim degme câna virmedi
Degme şahsuñ eli aña irmedi (1453-1462)

3.4.5.1. Terbiye Edilmiş Nefis

Âşık Paşa'nın nimet olarak zikrettii güzel huylardan ilki terbiye edilmiş olan nefistir. Terbiye edilmiş nefis insana kul olmuştur. Kendisine her emredileni yapar. İnsan bey nefis ise köledir. Böyle bir nefis, adeta insana bineceği bir binek olmuştur. Bu mertebeye erişen insanlar kendilerinde ortaya çıkan güzel huylar neticesinde kimseye kin beslemez, ağızlarından kötü llflar çıkmaz, gücü yetse dahi kimseye haksızlık yapmazlar ve her gördüklerini heves edip almaya çalışmazlar. Nefsini terbiye ederek bu mertebeye ulaştıran insanlar her türlü kaygı ve tasadan uzaktırlar:

Evvel ol kim nefsi aña kul ola
Ne ki nefse hüküm iderse ol ola

Her bir işde kâdir ola nefesine
Nefsi merkeb eyleyüp nefse bine

Mahkum ola nefis, aña n'eyler-ise
Dinleye Hakdan ne kim söyler-ise

Olmaya hiç nefsinün hüküm itmegi
Nefs aña kul ola ol nefsinün begi (1462-1465)

3.4.5.2. Nefsinden Geçen Kimse

Âşık Paşa'nın nimet olarak gördüğü güzel hasletlerden ikincisi, nefsinden geçenlerin durumudur. Bu gruptakilerin özelliği etrafındakileri doğru yola

çekmeleridir. Bu kimselerin diğerlerine göre üstün olmaları verdikleri söze sadık olmalarından ileri gelmektedir. . Yer ve gök ehli onların yardımcılarıdır:

İşid imdi ol ikinci hasleti
Rûzı kılsun döstlara ol devleti

Her kime virdiyse hak ol dirligi
Ol kişiden savdı cümle şerligi

Şoldur ol dirlik ki nefsinden öten
Kamudan yig ol ola sözün dutan

Pend virürse pendini bekleyeler
Ne dir-ise didüğün işleyeler

Cümle ehli mahkum ola kendüye
Ol ne kim dirse bular aña uya

Kimse kim ehlini yola döndüre
Yir ü gök ehli aña baş indüre (1473-1477)

3.4.5.3. Güzel Ahlâk

Âşık Paşa son olarak güzel ahlâka işaret eder. Güzel ahlâk sahibi kimseler düşmanın okuna ve silahına mâni olur. İnsanlar arasında fark gözetmez, taraf tutmadan herkesin hakkını yerli yerinde verir. Bu nedenle güzel ahlâka sahip insanlar hangi din ve milletten olursa olsun sevgi ve saygı göreceklidir:

İşid imdi ol üçinçisin dahı
Şol-durur kim koymaya düşmân ohı

Münkir ü kâfirden ol kayurmaya
Aña karşı müdde'î dem urmaya

Kamu yirde bekleye Allah anı
İy hoşâ ne bahtlu anuñ canı

Hîç halk aña elem degürmeye
Hükm idüp kimse aña yol sürmeye

Ger müsülmân ger cühûd ger nasranî
Kim bakup görür-ise sever anı

Cümle halk andan yaña iver ola
Kamuları ol dahı sever ola /

Devlet ola yitmiş iki millete
Düşmeye anı sevenler mihnete

İrişürse yir yüzi halkı bile
Kamusın kul eyleye hulkı bile

İmdi bellü bildüñüz mi bu işi
Ne sebebdan eyle olur ol kişi

Kim kul olur cümlesi anı gören
Müddê'îlıkdan geçer aña iren

Çünkü basdı kul idindi nefsin
Kendüye döndürdi cümle ehlini

Kamu 'âlem kul-durur ol kimseye
Kim-durur kim aña karşı söyleye

Böyle olan kimsene devletlüdür
Mansıb u bahşâyış ü hil‘atlüdür

Rûzı kılsun döstlara anı Çalab
‘Âşık’uñ olsun du‘âsı müstecâb

İy Hudâvendâ Kerîmâ Hâlıkâ
Pâdişâhâ Kârsâzâ Râzıkâ

Rûzı kılğıl döstlara bu dirliği
Dirlik içre şol riyâsuz birliği (1482 -1497)

3.4.6. İnsana Verilen Bazı Nimetler İmtihandır

Âşık Paşa Kur’ân-ı Kerîm’in bizlere dost ve düşmanlarımızı açıkça bildirdiğini belirterek Tegabün64/15 ayetini bizler için tesfir eder. Ayette buyrulduğuna göre dünyada insanın kendi kanından gelen çocukları ve kendisine verilen mal birer imtihan olabilmektedir. Âşık Paşa bunların yenilmesi gereken düşmanlar olduğu görüşündedir. Düşmanlarını yenerek kölesi yapabilenlere Tanrı can içinde yol eyleyecektir:

Zîra hak Kur’ân’da yâd itmiş-durur
Döstumuz düşmânumuz eytmış-durur
*İnnemâ emvâlüküm ve evlâdüküm fitnetün (Tegabün64/15)*³⁸

Âdemînüñ düşmeni oğlanıdur
Ger niçe kim yüregînüñ kanıdur

Kimsene kim düşmenin kul eyleye
Cân içinde hak aña yol eyleye (1478-1481)

³⁸ Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; büyük mükâfat ise Allah’ın katındadır. (Tegabün64/15)

3.4.7. İnsanın Vücudu Kendisine Verilmiş Bir Nimettir

İnsan doğduğu anda kendisinde hazır bulduğu vücudunun çok xaman bir nimet olduğunun farkında bile değildir. Âşık Paşa, bize bir hatırlatmada bulunarak insanın kendine hikmet gözüyle bakmasını ve vücudumuzun bizlere verilmiş olan bir nimet olduğunu ifade eder. Ancak, kendisine hikmet gözüyle bakan insan, kendisine verilen lütuf ve nimetlerin farkına varacaktır:

İmdi gel ma‘ni bile bak hâlûne
‘Âşık-ısañ vâkıf ol ahvâlûne

Gör kim ol Allah senüñle n’eyledi
Niçe düzdi seni neden eyledi

Ne ‘inâyet kıldı saña ol hakîm
Ne kerâmet virdi saña ol Kerîm (1810-1812)

Dünya hayatının devamlılığı vücut sayesinde. Vücut âlemdeki dört unsur olan ateş, hava, toprak ve sudan meydana gelmiştir. Bu dört unsur Allâhu Teâlâ’nın emriyle insanın hizmetçisi olmaya razı olmuşlardır. Her birinin insan vücudunda farklı vazifeleri vardır:

Çünkü ol Allah saña virdi vücûd
Toprag u su yil ü od kıldı sücûd

Dördi bir kezden senüñ kullıguña
Geldi teslîm oldu ululuğuña

Her birisi kullıga dutdı boyın
Girtü bilgil bu sözi dutma oyun (1815-1817)

3.4.7.1. Ateşin Vazifesi

Müellifimiz insan vücudunun nimet olduğunu söyledikten sonra bize vücudu meydana getiren dört unsurun görevleriyle ilgili îzâhatte verir. İlk olarak ateşle başlar. Vücudun sıcaklığı ateşten gelir. Güneş nasıl dünyayı ısıtarak hayat veriyorsa vücudu ısıtan şey ateştir. Vücudun devamlılığı bu sayede sağlanır. Allâhu Teâlâ'nın verdiği bu nimet için Allâhu Teâlâ'yı bolca anarak şükretmek gerekir:

Odı gör kim yüregüñde yanadur
Issılıguñ od degül mi yâ nedür

Ma'deñi hall eyleyen oddur senüñ
Anuñ-ıla kâyim olur bu tenüñ

Hem güneş oddur dogar her gün gelür
Karañuken evüñi aydın kılur

Ne dikerseñ besler anı bitürür
Ne biterse perverişle bişürür

Kim sen anı yiyüben şükr idesin
Dün ü gün Allah adın zikr idesin (1819-1923)

3.4.7.2. Havanın Vazifesi

Âşık Paşa, hava elementinin insanda nefes olarak bulunduğunu söyler. Nefes olmadan hayat olamayacağı için hava Allâhu Teâlâ'nın insana verdiği bir nimettir. O halde, insan Allâhu Teâlâ'yı sıkça zikrederek şükrünü dile getirmelidir:

Yıl dahı geldi saña oldı nefes
Kim anuñla diri yorır bu kafes

Ger nefes gidüp girü gelmez-ise
Ten ölür yilden nefes almaz-ısa

Degme bir sâ'atda biñ kez iy velî
Saña ni'met eyler Allah ol yili

Şükr iderseñ sen dahı ol ni'mete
Hôş nefesler viribigil hazret'e (1824-1827)

3.4.7.3. Suyun Vazifesi

Allâhu Teâlâ tarafından insana bahşedilen bir başka nimet su'dur. Su insan vücudunda hem kan olarak bulunur hemde insanın susuzluğu giderir. Allâhu Teâlâ'nın insan vücuduna verdiği bir nimet olan su için kendisine şükür edilmelidir:

Suyı gör kim tamaruñda kan-durur
Hem içerseñ susayıçak kandurur

Sûretüñ hem anuñ-ıla hôş geçer
Hem yunur hem avdaz alur hem içer

Dîn ü dünyâ ehline ol sâkidür
Hem Çalap dîdarınuñ müştâkıdur

Anı dahı ni'met eylep ol Celîl
Kendü lutfından saña kıldı sebîl

Kim içesin şükr idesin sen dakı
Yirine gelmek gerek kullık hakı (1828-1832)

3.4.7.4. Toprağın Vazifesi

Toprak elementi Allâhu Teâlâ itarafından nsana hizmet etmek için vazifelendirilmiş olan bir diğer görevlidir. Âşık Paşa toprağın insana olan hizmetini şu şekilde izah eder; insanın bedeni topraktan yaratılmıştır, gıdası toprakta yetişir ve barınağı toprak üstüne kuruludur:

Topragı hem gör ki n'itdi ol İlâh
Kim senüñçün eyledi hôş tahtgâh

Toprag üstinde saña virdi makâm
Kim olasın ol makâmda sen müdâm

Hem bu toprakdan surat virdi saña
Kim gören hayrân olup kalur taña

Sen dahı şükr ü senâ kılsañ gerek
Uşbu lutfuñ kadrini bilseñ gerek (1833-1835)

Âşık Paşa'ya göre yukarıda detaylarını vermiş olduğumuz insan vücusundaki bu dört unsur bize insanın aslı ve köküyle ilgili bilgiler vemektedir. .Yani, insanın aslı ve kökü ateş,hava,su ve toprak olmak üzere dört unsurdan meydana gelir. Vücudun dört unsurunun görevi insan vücudunu beslemektir . Âşık Paşa, bu dört unsur görünüşte insandan üstün gibi görünselerde hakikatte insanın aşağısında olduklarını ifade etmektedir. Çünkü, yaratılmış bütün varlıklar can'ın kölesidir. Can ise Allâhu Teâlâ'ya kulluk için yaratılmıştır. Dolayısıyla, burada insanın sorumluluğu kendisine verilen nimetlerin kölesi olmak değil kendisine verilenler için Allâhu Teâlâ'a şükür ve kulluk etmektir:

Çün bu dörd nesne kuluñdur iy safâ
Sen dahı Hak 'ışkına kılğıl vefâ

Hem kuluñdur hem dahı asluñ köküñ
Uşbu söze olmasun hergiz şeküñ

Zâhir içinde bular senden ulu
Bâtın içinde bular senden alu

Sûretâ baksañ bular bisler seni
Ma'nide kuldur saña bilgil şunu

Geldi bunlar bislemek-içün teni
Gelmedi kul idine küllî seni

Kamu nesne câna kul olmuş-durur
Cân Haka kullıg-ıçun gelmiş-durur

Hayf aña kim kul ola kullarına
Kullık ide kendü yoksullarına (1838-1844)

Âşık Paşa, kendisinden bîhaber olarak hizmetçilerine köle olanların halini ibretlik olarak değerlendrir. Bu kimseler hikmet ve mânâdan bihaberdirler. Fakat, insan kendisini bilme seviyesine gelirse hikmetin özünü görmesinin mümkün olduğu kanaatindedir:

Hayf aña kim kul ola kullarına
Kullık ide kendü yoksullarına

Uşbu sözler 'âkile ma'nî yiter
Bu kadar sözden delim ma'nî biter

Câhile söz üküşi assı degül
Çün işidüp ma'niyi kılmaz kabûl

Kimsene kim kendüzin bilmiş ola
Cem‘ olup kendüzine gelmiş ola

Ma‘ninüñ aslı aña ma‘lûm olur
Anuñ-ıçun munsıf u mahkûm olur

‘Işk sözidür ‘Âşık ma‘nî viren
Ma‘niden vâkıf degül ‘ıksuz eren (1844-1849)

3.4.8. Kur’ân-ı Kerîm Nimettir

Âşık Paşa Kur’ân-ı Kerîm’in her bir harfini farklı lezzetleri olan nimet tabaklarına benzetir. Bu haliyle Kur’ân-ı Kerîm bir rahmet sofrasıdır ve herkes bu sofranın davetlisidir. Davet eden Hz. Muhammed’dir. Daveti geri çevirenler bu lezzetlerden mahrum kalmışlardır:

Hôn bu Kur’ân’dur ki virdi ol Celîl
Kim bu hõna yok-durur olmak zelil (2836)

Görseñüz her bir varak oldı tabak
Degme bir harf ol tabakda bir çanak

Degme harf ma‘nisi bir ni‘met-durur
Biribirne beñzemez lezzet virür

Çün Nebî düzdi bu rahmet hõnını
Hõna döndürdi bu halkuñ yönini

Çün bırakdı hõnı vü urdı salâ
Vây aña kim yimeye mahrûm kala (2844-2847)

3.4.9. Kur'ân-ı Kerîm Rahmet Sofrasıdır

Âşık Paşa, Tanrı'nın mümin kulları için sunduğu rahmet sofrası olarak tarif ettiği Kur'ân-ı Kerîm hakkında detaylarda verecektir. O'na göre Kur'ân-ı Kerîm sofrası yedi katlıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in her bir sayfası bir sini gibidir ve inilerin üzerinde binlerce çanak mevcuttur. Kur'ân-ı Kerîm'in her bir harfî çanakların birine denk gelmektedir. Bu çanakların içindeki nimet ise harflerin içinde gizlenen mânâlardır. İşte bu harflerin içinde gizlenen manalar Can'ın gıdasıdır:

Yidi kat hõndur bu Kur'ân iy safâ

Kanı hõn-sâlârı kimdür Mustafâ

Yidi mushaf ya'ni yidi hõn gibi

Yidi katdur hõna beñzer tertibi

Bir tabakdur görseñe her bir varak

Bir tabakda düzilüpdür biñ çanak

Degme harfî bir çanakdur ya'ni gör

Ni'meti ol harf içinde ma'ni gör

Tañrı'nuñ rahmet hõnı Kur'ân-durur

Anı yiyen ten degüldür cân-durur (10003-10007)

Ayrıca, müellfimiz *Enam* 6/59 ayetinden hareketle yerde ve gökte her ne varsa onun bir benzerinin Kur'an sofrasında yer aldığını belirtmektedir:

Yirde gökde hîç nesne kalmadı

Kim anuñ misli bu hõnda gelmedi (10008)

Velâ ratbin velâ yâbisin illâ fî kitâbin mübînin (En'am 6/59)³⁹

Âşık Paşa, herkesin davetlisi olduğu Kur'ân-ı Kerîm sofrasının tadını alabilmek için onun hükümlerine harfiyen uymak gerektiğine de işaret eder.

Daşradan bilmeg-ile hân adını
Almayasın sen bu ni'met dadını

Bilüben hükmin dutanlar aldı dad
Bilmeyenler kılmayanlar kaldı yâd (10009-10010)

3.4.10. Kur'ân-ı Kerîm Ezelin Tohumudur

Âşık Paşa, Kur'ân-ı Kerîm ezelin tohumudur. Şöyleki, sonsuza gidiş Kur'ân-ı Kerîm ile mümkün olacaktır. Çünkü, Kur'ân-ı Kerîm tohumundan saçılan farklı farklı nimetleri her daim onu kendilerine rehber edenlere yol gösterir:

Biri Kur'ân'dur ki her dem saçılır
Dürlü ni'met biter andan açılır

Ya'ni kim tohm-ı ezel oldur i yâr
Şeksüz ol dahl-ı ebed andan biter (3725-3726)

3.4.11. Ahiret Nimetleri

Âşık Paşa, ahiret nimetlerinin tohumlarının dünyaya mürşitler vasıtasıyla ekildiği görüşündedir. Kur'ân-ı Kerîm'de bilgisi verilen sekiz cennet mürşitlerin ektiği ekilenlerin ambarlarıdır. Gönüller, mürşitlerin ektiği ekinler ile temizlenir ve yine, Allâhu Teâlâ'nın mağfireti, bağışlaması bu ekilen bu tohumlarla olur:

³⁹ Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır. (En'am 6/59)

Ol meşâyihler ki geldi dünyaya
Bir gör âhir kim neye geldi neye

Her birisi ekdi ‘ilm ü ma‘rifet
Uşbu ekinden biter ol magfîret

Âhiret zâdın bulardur kim eker
Ekin oldur ki birine biñ biter

Sekiz uçmak ol ekin anbâridur
Ol ekindür kim gönüller arıdur (3756-3759)

3.4.12. Kur’ân-ı Kerîm Tohum Gibidir

Âşık Paşa, eserinin birçok yerinde tekrarlamakta fayda gördüğü âlemdeki bütün varlıkların nimette muhtaç olduğunu ve Allâhu Teâlâ ‘nın tüm yaratılmışların rızkını verdiği hususunu Bakara2/30 ayetinin tefsiriyle başka bir bakış açısıyla ele alacaktır. Bakara2/30te buyrulduğuna göre insan Allâhu Teâlâ’nın yeryüzündeki halifesidir. Halife sıfatıyla insan bu zincirin başı ve hakimidir. Allâhu Teâlâ’nın rızık vermesi , herkesi ihtiyacına uygun şekilde ve aksatmadan düzenli olarak gerçekleşir:

Çün bu halkı yog-iken var eyledi
Hôn bırakdı kamusını toyladı

Hîç halk yokdur ki ol ni‘met yimez
Degürür hîç kimseyi mahkûm komaz

Halka hôte ni‘met yimek bayık-durur
İlla hôte kendüye lâyıkdurur

Her birinüñ hôte lâyıkdurur
Hem muvâfık ni‘meti kendüzine

Yirde gökde ne ki mahlûk var diri
hak honında yiyedurur her biri

Her yirüñ hâlinçe hönı var-durur
İlla bu ‘akl ortada server-durur (3023-3028)
*Ve iz kâle rabbüke li’l-melâ’keti innî câ’ilün fi’l-arzı
halîfeten (Bakara2/30)⁴⁰*

3.3.13. İnsanın Beş Duyusu Nimettir

İnsan maddî âlemi ve lezzetlerini beş duyusu aracılığıyla algılar. Bu bazen lezzetli bir yemek, bazen güzel kokulu bir çiçek, ve bazende sevindirici bir haber olabilir. Bu duyuların her biri bir organa bağlıdır. Âşık Paşa, insan vücudundaki organların işlevlerii cihetinden insandaki beş duyu ırganının insana verilen nimetler olduğunu ifade eder:

Anuñ-ıçun kim anuñ penç hissi var
Her nenüñse lezzetini ol duyar

İşid imdi eydeyüm hissi nedür
Kim bilesin bu hikâyet nitedür

Biri yimekdür cihânda hönları
Biri işitmek-durur hōş ünleri

Biri şoldur hōş yiyiler yiyleye /
Biri göre hōş teferrüc eyleye

Biri dutmakdan alur lezetleri
Virdi hak biş hisse bu ni‘metleri

⁴⁰ Hani rabbın meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. (Bakara2/30)

Geh yimekten lezzet alur mu‘teber
Geh işitmekden alur datlu haber

Geh yiyiler hôt latîf çiçekleri
Geh bakar gözle görür gökçekleri

Geh neye kim meyl iderse el sunar
hiss içinde gizlüdür bu biş hüner (3030-3037)

3.4.14. Dünya Nimetlerinin Perde Olması

Âşık Paşa’ya göre Allâhu Teâlâ insana çok yakındır ve insanın her halini bilerek ihtiyacını giderir. Fakat, insana dünyada verilen servet, aile, çocuklar gibi nimetler zamanla Allâhu Teâlâ ile insan arasında perdeler dönüşebilir. Bu perdeler zamanla insanın Allâhu Teâlâ’tdn uzaklaşmasına sebep olur:

Şeş cihetle bagludur her âdemî
Anuñ-ıçun hazret’e irmez demi

Ger niçe kim hazret aña iredur
Her niçe hâlde ki varsa göredur

İlla bu halkuñ eli irmez aña
Şeş cihâta baglanupdur görseña (3450-3452)

Gerçi kâyimdür anuñla şeş cihet
Küllî fârigdür cihâtdan ol sıfat (3505)

Âşık Paşa, insanın perdelerle nasıl mücadele edeceğini açıklamak için Hz. Ebubekir örneğini verecektir. Hz. Ebubekir sahip olduğu servete rağmen gönlünde sadece Allâhu Teâlâ ve Peygamber aşkına yer vermiş olan müstesna bir şahsiyettir. Hz.

Ebubekir bu aşk uğurda canı, malı, mülkü, ailesi, çocukları ve sevdiği ne varsa terk etmiştir:

Birisi Sıddîk-ıdı gör hâlini
Kim niçe terk itdi sevdük mâlını

Yagmalatdı mâl u mülkü hânumân
Virdi ol 'ışka göñül ü cism ü cân
Ve seyücennebuhâ'l-etkâ ellezî yü'tî mâlehû yetezekkâ
(Leyl92/17-18)⁴¹

Terk ile söyndürdi ol hırs odını
Dutdı sıdkı aldı Sıddîk adın (182-184)

Cümle 'âşık bayısun bu nakd-ıla
Nakd işi bilgil ki bitmez 'akd-ıla

Nakd-ıdı bitdi biten iş dünyede
'Akd-ıla hîç nesne bitmez iy dede

Bizden ol nakdı Çalap ayırmasun
Dünya âhir togru yoldan ırmasun (9476-9478)

3.4.14.1. Maden

Âşık Paşa, insanın yoluna perde olan şeylerin insanın her yanını sardığını ifade ederek ilerleyen beyitlerde konuyu detaylandırmaktadır. Perdelerin ilk sırasında madenler vardır. Âşık Paşa 'nın madenden kastı insanın servet elde etme sevdasıdır. Maden yani altın ve gümüş insanın sağ tarafını tutan bir perdedir. Kazanç sağ elle elde edildiğinden sağ tarafı maden perdeler denmiştir:

⁴¹ Malını Allah yolunda verip arınan takvâ ehli ise ondan (ateşten) uzak tutulur. (Leyl92/17-18)

Evveli ma‘din-durur ol perdenüñ
Anuñ-ıla bağlanupdur sag yanuñ

Maksud ol ma‘din dimekte ne-y-imış
Ya‘ni ma‘dinden biter altun gümüş

Baglayupdur ol senüñ sag yanuñı
hazrete varmaga komaz cânuñı

Zîra sag eldür cihânda kesb eli
Sag eliyle işler olur kesb eri

Çün saña altun gümüş sagdan gelür
Seni komaz hazret’e ma‘nî olur (3459-3463)

3.4.14.2. Bitkiler

Âşık Paşa’ya göre insanı Hak’tan uzaklaştıran dünya engellerinden ikincisi bitkilendir ve insanın sol yanını tutmuştur. Bitkilerden kasıt oburluk biriktirme gibi aşırılıklardır. Rızık kaygısıyla arpa ve buğday biriktirmek, ambarlarda saklamak insanı Hak’tan uzaklaştıran sol yanın perdesidir:

Sol yanuñ bağlap duran perde nedür
Diñle imdi ol dahı kim niçedür

Hem nebâtdur birisi ol perdenüñ
Anuñ-ıla bağlanupdur sol yanuñ

Ol nebâtdan maksudum nedür diyem
Arpa buğdaydur kim eydürsin yiyem

Pes nebâtuñ yigregi bunlar-durur
Anuñ-ıçun halk anı anbâr urur

Her ne kim anbâr urursañ dünyede
Perdedür hak'dan yanuñda iy dede (3465-3469)

3.4.14.3. Hayvanlar

Âşık Paşa'ya göre insanı Hak'tan uzaklaştıran dünya engellerinden üçüncüsü hayvanlardır ve insanın arka tarafını tutmuştur. Hayvandan kastedilen sahip olunan at ve katırlardır. Beyler dört bir tarafı bunlarla dolaşır ve Hakk'ı unuttur:

Ol yanuñ hayvân dutupdur mutlaka
Seni komaz kim varasın ol Haka

Ya'ni hayvândur hulâsa yigregi
At katırdur cümle hayvânuñ begi

Görseñâ begler biner seyrân ider
Hôş yidekler kullar ardınça yider

Ol dutupdur pes senüñ ard yanuñı
hazret'e komaz ki vara cânuñı (3472-3475)

3.4.14.4. İnsan (Kadın ve Erkek Hizmetçiler)

Âşık Paşa'ya göre insanın ön tarafını tutan şey kadın ve erkek hizmetçileridir. Çünkü, hizmetçiler sahibini hem eğlendirir hem de işlerini görür. Dünya zevkleri ve refahına olan düşkünlük insana perdedir:

Ya'ni bu insân dimekden iy begüm
Kul karavaşdur bu sözde dilegüm

Biri kullıkçı biridür şâhide
Bu gönül egleye ol kullık ide

Bunlar iksi kişiye karşı durur
Cânı komaz hazret'e ma'nî olur (3477-3479)

3.4.14.5. Aile

İyi bir aile insan için nimet olsa da Âşık Paşa ailenin insan için bir perde olması riskine işaret etmektedir. O'na göre anne, baba yani aile kökleri insanın alt tarafını tutan perdesidir:

İşid imdi bu kezin asluñ köküñ
Şol kim anuñ fer'i sensin ol köküñ
Ya'ni asl u kök dimek maksûd nedür
Dilek uşbu sözde ata anadur
Ol köküñdür budagı sensin anuñ
Bağlayupdur ol senin altın yanun (3481-3483)

3.4.14.6. Çocuklar

İnsanın çocukları kendisi için yolunu kapatacak perdelerden birisidir.. O'na göre çocuklar Hakk'a giden yolun üst tarafını tutar:

Kaldı bu kez yalnız ol üstin yanuñ
Bir işit kim perdesi ne'ymiş anuñ
Bir budakdur ol yanuñ bağlap duran
Perde olup sini Hakdan ayıran

Bir budak demekde maksûd ne-durur
Ya'ni oylan kız saña perde-durur b(3486-3488)

Taîrî hûd eydûp-durur söz gâyetin
Fahzerûhum didi okîñ âyetin

Düşmanuñuzdur hazer eyleñ didi
Niçe yol ehlin bular yoldan kodı (3490-3491)

3.4.14.7. Diğer

Âşık Paşa, adeta dünya hayatında tesis edilmesi gereken bir dengenin varlığına işaret etmek istercesine yukarıda saydıklarımızın varlığı kadar yokluğunda insanla Hakkı arasında perde olabileceği riskine işaret eder:

Şöyledür bu sedlerüñ agyârlığı
Kim hicâbdur yoklığı hem varlığı
Kimde kim var kaygısından gark olur
Anda kim yok hasretinden hûd ölür (3499-3500)

3.4.14.8. Perdelerden Kurtulabilmenin Yolu

Âşık Paşa'ya göre zorda olsa insan ile Allâhu Teâlâ arasında oluşan perdelerden kurtulabilmek mümkündür. Perdelerden kurtulmak isteyen insan gönlünde sadece Allah sevgisine yer vererek onun haricindeki herşeyi gönlünden atmalıdır:

Sag u sol u fevk u taht u pîş ü pes
Yokdur anda nedür ol yol adı bes

Adını gönül komışlardur anuñ
Taîrî'ya dogru yoluñ oldur senüñ (3510-3511)

Bir gönülden döstlük eyle durmadın
Bakadur döst yüzine göz ırmadın (3519)

3.4.15. Alçakgönüllü Olmak Nimete Kavuşturur

Âşık Paşa'ya göre alçakgönüllülük Allâhu Teâlâ'nın insanda sevdiği bir huydur. İnsanda bulunan tevazu ve alçakgönüllülük vasıfları kendisini Allâhu Teâlâ'nın sonsuz nimetlerine ve rahmetine kavuşturacaktır:

Her kim ol kendüzini miskîn göre
Lâ-cerem Hakdan ana rahmet ire (4110)

Pes hakikat kendüzin miskîn gören
Ol-durur ayrılmasuz devlet bulan (4113)

Kim özin alçak dutarsa yücele
Durmada Hakdan ana rahmet gele (4116)

Alçakgönüllü olmanın karşıtı kibirdir. Kibir ise Allâhu Teâlâ'ın sevmediği bir huydur. Âşık Paşa, kendini büyük görerek kibirlenen bir insanın sonunun acizlik ve perişanlık olacağını ifade etmektedir. Onlar, Allâhu Teâlâ'ın rahmetinden ve hikmetinden mahrum kalacaklardır:

Her kim ol kendüzini gördi ulu
'Âkıbet oldur olan işden alu (4115)

Her kim ol kendüzine 'ucb eyledi
Kendü hâlin yiglenüben söyledi

'Âkıbet Allah anı kıldı hacîl
Tâ ebed ol hâl-ıla kaldı zelîl

Her ki kendü özini dutdı yüce
Devleti oldu harâb uçdan uca

,Her ki bakdı hâline benven didi
Rahmetinden hak anı mahrûm kodı

Anda kim ma'nî ola da'vîsi yok
Kanda kim da'vî ola ma'nîsi yok

Ma'ni vü da'vî bile yoldaş degül
Da'vi ehlin Pâdişâh kılmaz kabul (4120-4126)

Pes bilün 'ucb ehlinün yolu harâb
'Âkıbet menzil aña tahte't-türâb

Kimde kim îmân ola 'ucb olmaya
'Ucb-ıla hîç kimse rahmet bulmaya (4315-4316)

3.4.16. Allah'ın Nimetlerine Muhtaçlık

Âşık Paşa insanın daha bu dünyaya gelirken muhtaç olarak geldiğini fakat ihtiyacı olan her şeyin doğduğu andan itibaren kendisine verilmiş olduğunu belirtmektedir. İnsan muhtaç olarak doğduğu bu dünyada ancak Allâhu Teâlâ'nın kendisine verdiği hayat ve diğer nimetler sayesinde var olabilmektedir. Ayrıca insan Allâhu Teâlâ'yı bu dünyada tanır ve O'nun bir olduğunu idrak edebilir. İnsan doğduğunda yanında hiçbir şey getiremeyeceği gibi öldüğü zaman yanında hiçbir şey götüremeyecektir:

Ne getürdük uşbu mülke geliçek
Ne aluban gidiserüz öliçek

Bunda geldük bî-nevâ vü bî-haber
Bunda bulduk hem nevâ vü hem eser (5031-5032)

Âşık Paşa, yine detaycı ve sade üslubuyla dünyaya geldiği andan başlayarak insana Allâhu Teâlâ tarafından hazır edilen nimetleri sırasıyla açıklamaktadır.

3.4.16.1. Anne Sütü

Âşık Paşa'nın listesinin ilk sırasında anne sütüne yer almaktadır. Çünkü insanın dünyaya ilk adım attığı anda karnının doyması için anne sütü onu hazır bekler. Bebek annesinin iki kurnalı süt çeşmesinden içerek açlığını giderir:

Virdi evvel iki südden çeşmesâr
Kim bizümçün durmadın hey süt akar
İçdük anı dün ü gündüz durmadın
Kimseye hiç tanmadın u sormadın (5034-5035)

3.4.16.2. Anne ve Baba

Bebek yetişkin hale gelene kadar bakımı anne ve babaya verilmiştir. İnsanın anne ve babası onun için adeta bir köle veya hizmetkar gibidir. İnsanınanne ve babası hiçbir ücret talep etmeden büyüene kadar çocuğuna hizmet eder:

Virdi bir kul bir karavaş bî-bahâ
Kullık itdi şöyle kim lâyük şaha (5036)

3.4.16.3. Gözler ve Eller

Sonra, dünyanın güzelliklerini görebilmemiz için gören gözler ve kullanabilmek için eller verilmiştir:

Virdi gözler bu cihânı görmege
Virdi eller almaga vü virmege (5038)

3.4.16.4. Ayaklar

Allâhu Teâlâ insana ibadet edebilmesi ve doğru yola gidebilmesi için ayaklar vermiştir:

Virdi ayak tâ'ata durmag-ıçun
Hem dahı dogru yola varmag-ıçun (5039)

3.4.16.5. Yüz ve Dil

Yine, insanın konuşabilmesi ve derdini anlatabilmesi için ona bir dil ve secde edebilmesi için de bir yüz verilmiştir:

Virdi dil kim söyleyesin sözüñi
Şükr idüp yire süresin yüzüñi (5040)

3.4.16.6. Kulak ve Diğerleri

Âşık Paşa, bu bahsi İbrahim 14/34 ayetinin tesfiriyle kapatmayı uygun bulmuştur. Aşağıda yer verdiğimiz beyitlerde, etrafımızı duyabileceğimiz kulaklar ve daha birçok sayısız nimetin Allâhu Teâlâ tarafından karşılıksız ve hesapsız bir şekilde doğduğumuz andan itibaren bizlere verildiğini ifade etmektedir:

Virdi söz işitmege kulak saña
Gör ne devlet rûzı kıldı hak saña (5038-5041)

Tañrı'nuñ ni'metleri hõd çok-durur
Bî-kerândur hîç hisâbı yok-durur (5043)
Ve in-te'uddû ni'meta'llâhi lâ-tuhsûhâ (İbrahim 14/34)⁴²

⁴² Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız.! (İbrahim 14/34)

3.4.17. Bedava Nimetler

Âşık Paşa'nın nimet kavramına bakışını en iyi ifade eden hikayelerden birisi bedava nimetleri anlattığı bölüm olabileceğini düşünmekteyiz. Şöyleki, dünya üzerinde rızık taksimi farklı şekillerde oluyorsa da Allâhu Teâlâ'nın dünya üzerindeki her coğrafyaya herhangi bir ayırım gözetmeksizin eşit olarak verdiği bazı nimetler vardır. Bunlar öyle nimetlerdir ki çaba sarf edilmeden herkes tarafından elde edilebilir ve yaşam için zorunludur:

Ulu kiçi bay u yohsul hâs u 'âm
Bu yidi ni'metde düpdüzdür tamâm
Biri alup birine virmez degül
Birinüñ vardır biri irmez degül
Yidi iklîm halkına düpdüz 'ayân
Râyegân hõndur bilün bellü beyân (5046-5048)

3.4.17.1. Nefes

Bunlardan ilki nefestir. İnsanın dünya hayatı doğumdan sonraki ilk nefesle başlar. Nefes almadan bu dünyada kalabilmek mümkün değildir. Zengin, fakir, yaşlı veya genç hiçbir ücret ödmeden hayatı boyunca sayısız nefes alır ve verir. Böyle bir alışveriş bilinen usullerin dışındadır. Nefes Allâhu Teâlâ'nın bir rahmetidir:

Geldük imdi nedür ol hõn evveli
Bu nefesdür kim alursın iy velî (5050)

Degme bir sâ'atda biñ kez hak seni
Anuñ-ıla hõş dutar mutlak seni

Hak honından bu nefesler her biri
Lokmadur kim yimeyen olmaz diri

Bu nefesle cân dutar tende karâr
Çün nefes gitdi bu cân tenden çıkar

Kamusyla bu nefes uş râyigân
Alur andan hâs u ‘âm pîr ü cevân

Kimseden kimse satun almış degül
Böyle hîç bey‘ ü şîrâ olmuş degül

Tag u yazı ev ü yaban toptolu
Alur andan dün ü gün uslu delü

Pes bu iş Hakdan bize rahmet-durur
Bî-hisâb u bî-bahâ ni‘met-durur (5052-5057)

3.4.17.2. Güneş

Bedava nimetlerin ikincisi hayatın kaynağı olan güneştir. Güneş, varlığıyla dünyayı ısıtır, tarım ürünlerini olgunlaştırarak gıda devamlılığını sağlar. Işığıyla insanlar neşelenir, geceler kısalır ve gündüzler uzar. Bu kadar kıymetli olmasına rağmen pazarda alınıp satılmaz. Hangi dinden veya zümreden olursa olsun herkese eşit şekilde doğar ve karşılığında bir ücret ödenmez:

Ol Güneşdür ki dutupdur ‘âlemi
Anuñ-ıla dirlik eyler âdemi

Dâne düşse topraga ol bitürür
Hem bitende hâm olursa yitürür

Ger vuhûş u ger tuyûr u ins ü cân
Anuñ-ıla barınurlar bî-gümân

Kimi anuñ ıssısından barınur
Şol savuklar zahmetinden arınur

Kimi anuñ aydınından şâd olur
Karañu dünden teni âzâd olur

Ol gerekdür kamu halka şeksüzün
Halk dirilmez görmese anuñ yüzün

Kamulara râyegândur ol dahı
Satun almaz bay u hem yohsul dahı

Güneşi hîç kimsene satmış degül
Arşuna ölçüp hisâb itmiş degül

Müdde girüp batmana tartılmadı
Evlere düşmeg-ile eksilmedi

Gebr ü tersâ vü müselmân evleri
Birdür aña kul u sultân evleri

Bî-dirîgdür ol güneş halk üstine
Bî-bahâdur düşmenine dôtına

Pes bu iş Hakdan bize rahmet-durur
Bî-hisâb u bî-bahâ ni‘met-durur (5061-5072)

3.4.17.3. Âlemi Seyretmek

Âlemin bir yüzü vardır lakin gözlerin sayısı insan nüfusuncadır. Âlemi seyretmek bedavadır. Hangi sosyal sınıftan olursa olsun herkes için âlemin bir yüzü vardır.

Bunca insan âlemi bedava seyreder. Kimse kimseyi âlemi seyrettiği için engelleyemez:

Şoldur ol kim bî-şümâr u bî-hisâb
‘Âlemüñ yüzün görürsin bî-hicâb

Nuht dilerseñ kim bakarsın ol yüze
Hiç dolınmaz karşı durmuşdur göze

Kimse ne’yçün sen bakarsın dir degül
Diyenüñ hem didügi olmaz kabul

Bay u yohsul beg ü kul düpdüz-durur
Biñ kişi baksa hemân bir yüz görür

Âlemüñ bir yüzi var halk gözi çok
Ol yüzi görmekde hergiz farkı yok

Anı kimse kimseye satmış degül
Dedemüñ milki diyüp dutmuş degül

Kimseden hem kimsene almaz satun
Kamu gözler yıpranursa ol bütün

Nuht bakarsañ karşı durmuşdur saña
Ne durursın gözün açup görseñe

Râyigândur bakmag anuñ yüzine
Mâni‘ olmaz kimse kimse gözine

Pes bu iş Hakdan bize rahmet-durur
Bî-hisâb u bî-bahâ ni‘met-durur (5076-5085)

3.4.17.4. Hayal Etmek

Âşık Pşâ, hayallerin sınırının olmadığını ve insanın hayallerinde uzak veya yakın olsun istediği yerde olabileceğini belirtir. İnsan kendini bazen sarayda yürürken, bazen bir hazine avcısı olarak, bazen miraç ederken, bazen Tur dağında, bazen de cennette hurilerle düşünebilir. Hayallerde her şey mümkündür. Düşünmek herkese bedavadır:

Ol fikirdür kim gider göñlüñ irak
Vuslata degşürilür cümle firâk

Göñlüñ irer neye kim irmek diler
Görür ol dem neyi kim görmek diler

Fikr içinde çi ahurdur çi sarây
Fikr içinde bir-durur Hind ü Hitây

Geh ahurda geh serâda yorır ol
Gâh Hind ü geh Hitâ'ya varur ol

Geh dilerse şol serâ-perdeleri
Geşt ider taşra durursa biñ çeri

Geh hazîne mâlını yagma kılur
Komayanı öldürür rüsvâ kılur (5090-5100)

3.4.17.5. Rüya

İnsanın rüyaları da hayaller gibidir. İnsan rüyasında ne dilerse yapabilir. Bazen göklerde uçar, bazen denizlerde, bazen de karadadır. Bazen at üstünde gezer, bazen rüyalarda ayrılıklar son bulur. İnsan rüyasında öldüğünü dahi görebilir fakat uyandığında aslında ölmemiştir. Rüyalarda uyanırken yapılması mümkün olmayan

birçok şey mümkün hale gelir. Üstelik kimse kimsenin rüyasına müdahale edemez.
Ve rüya görmek herkes için bedavadır:

Şoldur ol kim düş göresin uykuda
Geh seni tagda göresin geh suda

Geh göresin sen seni gökde uçar
Geh göresin yir yüzinde yir içer

Gâh görürsin kendüzünü at-ıla
Gâh vaslatda gehî furkat-ıla

Geh görürsin Hâlık'ın takdîrini
Geh duyarsın mahlukuñ tedbîrini

Geh görürsin kim ölür kendüzünü
Yine sağ diri bulursun özünü

Gâh urursın geh dutarsın uykuda
Uşbu kamu râyigândur iy dede

Düşî hiç kimse satun almış degül
Düşî satmak olmadı olmuş degül (5104-5110)

3.4.17.6. İsimler

Âşık Paşa, dünyada hiç kimsenin kendisine isim bulamadığı için mağduriyet yaşamadığını söyler.. İnsan dünyada dilediği ismi kullanmak üzere alabilmektedir. Hatta çocuğuna vereceği isim bir peygamber, padişah veya komutanın ismi olabilir. Buna kimse müdahale edemez ve insanın kullanacağı isimler bedavadır:

Addur ol kim urınur bu hâs u ‘âm
Toptoludur şark u garb u Rûm u Şâm

Kim kimüñ adın dilerse urınur
Ad bulunmaz diyüben kim yirinür

Hôhi peygâmbere hohî sultân adın
Virür oğlına dilerse han adın

Hâh görklü hatun adın kızına
Virür ol bakmaz kimesne sözine

Kankı alpuñ kim dilerse adını
Dakınur hîç sanmadın halk udını

Bu ‘acebdür kimse ‘ayb urmaz aña
Hîç eyitmez uşbu ad kandan saña

Râyigândur bay u yohsul düpdüzi
Satun ad almış degül oğlı kızı

Adı kimse kimseneden korımaz
Bulmadum dip kimse adsuz yorımaz

Bî-bahâdur kim gerekse ol alur /
Beg adın kul bay adın yohsul alur (5118-5127)

3.4.17.7. Allah Sevgisi

İnsanın Allâhu Teâlâ’ya güvenmesi ve sevmesi bedavadır. Her din ve millet Allâhu Teâlâ’yı bilir ve O’nu dilediği kadar sever ve sahiplenir. Kimse kimseye sen Allâhu Teâlâ’ya layık mısın, Allâhu Teâlâ senin neyin olur gibi sorular soramaz.

İnsanlar ihtiyaçlarına göre Allāhu Teālā’tan farklı farklı dileklerde bulunur. Kimisi servet, kimisi derdine deva ister. Kimi insanlar da ben seninim sen de benimsin diyerek vücudum seninle diridir der. Allāhu Teālā sevgisi insanlar için hem rahmet hem de paha biçilemez bir nimettir:

Şoldur ol kim halk gvenr Tañrıya
Her biri Tañrı benüm dir bî-riyâ

Hem ben anuñ kulıyam dp sevinr
Hôş olur göñli anuñla avınur

Kimse eytmez neñ-durur Tañrı senüñ
Yohsa hd ne lâıykısın sen anuñ

Ol benüm Tañrı’m-durur benven kulı
Böyle diyüp kimse ırmaz yohsulı

Râııgāndur ol benüm Tañrı’m dimek
Hem ben anuñ dimege yokdur emek

Cümle ‘ālem halkınuñ şoldur sözi
Ol benümdür dimege boldur sözi

Bay u yohsul hās u ‘ām ulu kişi
Ben anuñvan ol benümdür diyii

Kimi andan derdine ister devâ
Kimi eydür hâcetm kılğıl revâ

Kimi eydür māl u ni‘met vir baña
Kamu kullardan yakınvan ben saña

Kimi eydür ben senüñven sen benüm
Senüñ-ile diri yörür bu tenüm

Cümle millet bilür anı kendünüñ
Ol-durur sermâyesi cümle dinüñ

Râyigândur kendünüñ bilmek anı
Kimse yıgmaz ben anunvan diyeni

Pes bu iş Hakdan bize rahmet-durur
Bî-hisâb u bî-bahâ ni‘met-durur (5133-5145)

3.4.17.8. Bedava Nimetlere Şükür

Şükür Âşık Paşa’nın önem verdiği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bedava nimetleri anlattığı bu son bölümde yine şükür kavramına yer vermiştir. Âşık Paşa şükür bahsini Nahl16/114 ayetini tefsir ederek izah etmeyi uygun bulmuştur. Şöyleki, değeri ölçülemeyecek kadar büyük olan bedava nimetlere karşılık Allâhu Teâlâ’nın kullarından beklediği şey şükürdür. Şükür ibadetlerin en büyüğüdür. Allâhu Teâlâ şükredenlerin günahlarını affeder, ihsanını artırır. Âşık Paşa, burada Adem peygamber örneğini vermiştir. Çünkü Allâhu Teâlâ Hz. Adem’i şükrettiği için affetmiştir. Dolayısıyla şükretmek insan olmanın bir vasfıdır:

Yokdur ol ni‘metlere hergiz bahâ
İlla şol kim şükr idesin Allah’a

Şükr iderseñ artura bahşâyışüñ
Lâyık ola hazret’e her bir işüñ
Ve ‘şküürü ni‘meta’llâhi in-küntüm iyyâhu ta ‘budûne)⁴³

⁴³ Eğer yalnız Allah’a kulluk ediyorsanız O’nun nimetine de şükredin. (Nahl16/114)

Şükr ulu tâ‘at-durur sen kıl anı
Yarlıgar hak şeksüz anı kılanı

Şükr içün yarlıgadı hak Âdem’i
Pes hemîşe şükr idendür âdemî (5149-5152)

3.4.18. Ahiret Nimetleri

İslam inancına göre dünya geçici bir konaklama yeridir ve insanın asıl hedef ebedi hayat olmalıdır. Bu cihetten, Allâhu Teâlâ’nın nimetleri ölüm sonrasında devam edecektir. Âşık Paşa İnsân/17-18 ayetinin tefsirine yer verdiği beyitlerde Allâhu Teâlâ’nın cennetinde sayısız nimetlerini insanlar için hazırladığı ifade etmiştir. Ccennetin her türlü sıkıntı ve üzüntüden arındırılmış ebedi bir mutluluk yeridir:

Hak sekiz uçmagı bu mü’minlere
Ol ebed mülki kılupdur bunlara

Cümle sündüs ton u merkebler burak
hûr u gılmân mûnis ü köşk ü durak

Hem akar su şerbet uçar kuş gıdı
Olısar mü’mine biñ ança fidî

Ol köşkler anda bu gökden yüce /
Lü’lü’ ü mercân kamu uçdan uca

Aga tûbî çevre köşkler üstine
Vire anda biñ hûrî bir döstına

Mü’mine yitmiş vire şol köşkleri
Kim ola yitmiş bu dünyâça biri (5674-5679)

Anda ne kaygu vü ne teşvîş ola
Şâdılık her dem bulara iş ola

Bişe hôt hôt aşlar odı yanmadın
Yine ol aşlar velî çeynenmedin

Hôt çiçekler içre aka selsebîl
İçile tesnîm ü kevser zencebîl (5681-5893)
*Veyûskavne fihâ ke'sen kâne mizâcühâ zencebîlen 'aynen
fihâ tüsemâmâ selsebîlen (İnsân76/17-18)⁴⁴*

3.4.19. Aşk Can için Nimettir

Âşık Paşa'nın sıklıkla yer verdiği bir diğer kavram Aşk'tır. Âşık Paşa 'ya göre Aşk, can için eşsiz bir nimettir. Çünkü Aşk, Allâhu Teâlâ'nın kuluna en büyük lütfudur. Nasibi olan kişi için ödülü sonsuz hayat olacaktır. Âşıklar için ölüm yoktur.

Kime gelse 'ışk ulu devlet-durur
Cân içinde sevgülü ni'met-durur (6279)

Tañrı'dan 'ışk bir 'atâdur mutlakâ
Kime gelse ol bulur 'ömr-i bekâ (6291)

İşk içinde yok-durur hergiz zevâl
Her ki 'âşık oldısa buldı visâl (6292)

3.4.20. İnsan Olmak Nimettir

⁴⁴ Ayrıca kendilerine orada zencefil karışımı dolu bir kadeh sunulur. Oradaki selsebil denilen bir pınardan. (İnsân76/17-18)

Âşık Paşa, bu dünyaya insan olarak gelmiş olmanın nimetlerin en büyüğü olduğunu belirtmektedir. İnsan o kadar yüce bir varlıktır ki dağlar, taşlar ve bütün yeryüzü insanların emrine verilmiştir.. Âşık Paşa, insan olarak dünyaya gemlenin kıymetini Maide5/20 ayetinin tefsiriyle bize anlatır. Ayette bildirdiğine göre Allâhu Teâlâ peygamber ve hükümdarları insanlar arasından göndermiştir. Ayrıca, dört kitap, Allâhu Teâlâ'nın müjde ve azarları insanlar için gönderilmiş ve veli kulları yine insan cinsi içinden çıkmıştır:

Geldi insân oldu dördinçi gürûh
Bunlara oldu musahhar deşt ü kûh

Hak bulardan virdi peygâmbirleri
Bunlar oldu 'âlemüñ serverleri
Hem bulardan kopdı sultân virdi dâd
Dutdı bu mülki tamâmet çıkdı ad (7495-7497)
*enbiyâ'e ve ce 'aleküim mülûken (Maide5/20)*⁴⁵

3.4.21. Peygamber Sevgisi Nimeti Bollaştırır

Âşık Paşa, Hz. Peygambere duyulan sevgi ve saygının üzerine sayısız nimetlerin saçılacağı müjdesini *Al-i imran*3/3 ayetini tefsir ettiği beyitlerde şu şekilde ifade etmektedir:

Pes bilüñ kim döst olan hak döstına
Rahmet iner her dem anuñ üstine
Kul in küntüm tuhubbûna 'llâhe fettebi 'ûnî yuhbibkümü 'llâhu
ve yagfirleküm zünûbeküm vallâhu gafûrun rahîmün (Al-i
*imran*3/31)⁴⁶

⁴⁵ O, içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar yaptı (Maide5/20)

⁴⁶ İDe ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir." (Al-i imran3/31)

3.4.22. İnsandaki Bazı Nimettler ve İmtihanları

Âşık Paşa, insana has bazı özelliklerin nimett olduğunu ifade eder. O'na göre bu meziyetlerden yoksun olan bir kimse ölüden farksızdır: İnsanın kendisine verilen nimettlerin imtihan olabileceğinden hareketle en doğru şekilde kullanmak için azami gayret göstermelidir. Garîb -nâme'de akıl, fazilet, kuvvet, saltanat, soy bağı, sevinç, zenginlik, fakirlik, beylük ve gayret kavramları üzerinden insanın kendisine verilen nimettleri doğru kullandığında mertebesinin yükseleceği gibi kullanamayıdaysa hayvan seviyesine ineceği örneklerle anlatılmıştır:

Her suratda hâsiyet ne var-durur
Hâsiyet birle ne işler yâr-durur
Kimsene kim ol hasiyyetsüz ola
Sûrete beñzer kim ol cânsuz ola (8982-8983)

3.4.22.1. Akıl ve Allah Korkusu

Âşık Paşa'ya göre akıl Allâhu Teâlâ tarafından insana verilen en büyük nimettir. Çünkü, akıl insanı insan yapan bir özelliktir. Akıllı insan iyi ve kötüyü ayırt ederek halka akıyla yol gösterir. Yine insan Tanrı'yı akıyla bilebilir:

Key hasiyyetdür bize Hakdan 'akıl
'Akl kıldı her nese Hakdan nakıl (8999)

Evveli şoldur ki başda 'akl ola
Başlaya ol başları togru yola

Yol içinde küfri dînden ol seçe
İl içinde ol ne dirse ol geçe

Âdemî bu ‘akl-ıla bildi Hakı

Âdemüñ bu ‘akl-ıladur revnakı (8995)

Akıl insanı hayvandan ayıran bir özellik olduğu için akı olmayan bir kimse hayvan tabiatlıdır. Onun gönlünde hırs gözünde uykudan başka bir şey yoktur:

Kimde ol yohsa olur hayvân hulu

Göñli tolu hırs u gözi uyhulu (8994)

Aklı var fakat kullanmayan bir insanın durumuysa daha vahimdir. Onun günahı az dahi olsa Allah katında çok sayılır. Bir kimsenin akı var fakat kullanmıyorsa alimler nezdinde hayvan derecsindedirler.

‘Akı var illa degül perhîz-kâr

‘Akı kâmiller anı hayvân sayar (8997)

Akılın vazifesi iyiy,kötüyü , doğruyu, yanlış ayırt etmek ve buna göre davranmaktır. Allah’ın emir ve yasaklarından kaçınmayan bir akıl hayvanileşir ve zaptedilemez. Akıl ancak Allah korkusuyla kullanıldığında insanı Hakk’a ulaştırır:

Pes gerek kim ‘akl ola her kişide

Kim anuñla hem diye hem işide

‘Akı var illa degül perhîz-kâr

‘Akı kâmiller anı hayvân sayar

Kankı ‘âkil kim anuñ perhîzi yok

Az günâhı hak katında ola çok

Key hasiyyetdür bize Hakdan ‘akıl

Akl kıldı her nese Hakdan nakıl

İlla perhîz olmasa bu ‘akl-ıla
Âdemî hayvâna beñzer nakl-ıla

Pes gerekdür ‘akla perhîz eylemek
İşi bilmek sözi andan söylemek

Perhiz olmazsa bu ‘akl irmez Haka
‘Aklı bu perhîz getürdi revnaka

Çün ‘akıl bî-perhiz ola tertibi
Âdemî bî-zabt ola hayvân gibi (8998-9003)

3.4.22.2. Fazilet ve ilim

Fazilet, Allâhu Teâlâ’nın kullarına bahşettiği bir nimettir. Fazilet sahibi kimsenin ismi her yere yayılır, halk ona saygı gösterir ve halkın gözünde her şeyin üzerindedir::

Ol fazîletdür ki halka hak virür
Kamulardan halk anı artuk görür (9006)

Hürmet eyler aña cümle hâs u ‘âm
Çavı yörür halk içinde nîg nâm (9007)

Adanupdur ulu adın dünyada
‘İzzet eyler ulu kiçi ol ada(9009)

Âşık Paşa, faziletin kıymetli bir meziyet olduğunu fakat fazileitin ilimle birlikte güzel olduğunu ifade etmektedir. İlimle birlikte olmayan fazilet yıkılır sağlam kalamaz Ayak altında kalır. Âşık Paşa , ilimsiz fazileti bedeni tok ruhu aç olan insana benzetir. O’na göre erdemsiz bir insan halk arasında ne kadar meşhur olursa

olsun aslında bir kıymeti yoktur. Böyle bir insan meyvesiz ağaç gibidir. Hem fazilet hem ilim sahibi insan ise hep iyilik düşünür:

Adı ulu halk içinde kadri var
Olmaduk illâ bu ‘ilm anuñla yâr

Ol fazîlet bu ‘ilimsüz kadri yok
Cânı açdur ne var olsa cismi tok

‘İlm-ile geldi fazîlet revnaka
‘İlmi olmazsa bilüñ dutmaz bekâ

Bu fazîlet bî-‘ilim işde degül
Ulular görse anı kılmaz kabûl

Pes fazîlet birle ‘ilm olsa gerek
Tañrı ‘ilmin ol kişi bilse gerek

Bu ‘ilimsüz ol fazîlet aludur
Kendü kişi gerçi adı uludur

Her fazîlet kim aña ‘ilm iş ola
Ol kişi kadaysa hayr-endîş ola

Ol fazîlet kim ‘ilimden yârı yok
Agaca beñzer kim anuñ bârı yok (9010-9017)

3.4.22.3. Kuvvet ve Allah Korkusu

İnsana bahşedilen (fiziki) kuvvet gücü nimettir. Kuvvetli kişi dövüştüğü herkesi yener, düşman askerini ezer geçer. Yaptığı her işi kuvvet gücüyle başarır:

Yine vardır bir hasiyet kişide
Şoldur ol kim ola kuvvet kişide

Bâzusında kuvvet ola mu'teber
Yiyni görne aña cümle huşk u ter

Her kimüñle uruşursa ahtara
Sıya kanda ograşursa leşkere

Kuvvet-ile başa ilte her işi
Hayr u şer her ne dutarsa ol kişi (9019-9022)

Fakat, Âşık Paşa'ya göre kuvvet nimetti Allâhu Teâlâ korkusuyla birlikte olmalı ve daima kontrol altında olmalıdır. Bu şekilde nefsin kötü huylarını temizlemek mümkündür. Korkudan yoksum cismani kuvvet sahibine ancak zarar getirir:

Âdemîde kuvvet olsa hôş olur
İlla şol vaktın ki korhu iş olur

Kuvvet-i cismânisi muhkem ola
Ol zamân ol sanki bir Rüstem ola

Tañrı'dan korkmak ola çün yâr aña
Lâcerem yol bulmaya agyâr aña

Kuvvete ger yâr ola hak korkusu
Anuñ-ıla gide nefsuñ hôt husı

Yohsa yâr olmazsa korku kuvvete
Tîz irer naks u hâlel bu devlete

Pes gerek korku ola kuvvet ile
Her ne iş olsa ola anda bile (9023-9028)

3.4.22.4. Saltanat ve Merhamet

Âşık Paşa saltanat nimettir der. Saltanat öyle büyük bir güçtürki ,. şehirler ve ülkeler sultanın emirlerine itaat ederler. Sultan, saltanat gücüyle dilediği her işi dilediği zamanda yapabilir. Ona kimse karışamaz. Hükmü bütün ülkelere ulaşır. Kulluğunu yapmak isteyen çoktur:

Saltanat bir hış hasiyyetdür i yâr
hükmine münkâd cümle il ü şâr

İrişür eli sunar her bir işe
Mâni‘ olup kimsene eytmez nişe

İllere irür eli sunmaz-iken
Söylenüdur sözleri dinmez-iken

Söylemezken söylenüdur sözleri
Bakmadın her dem göredur gözleri

İşlemezken işlenüdur işleri
Bulnur ol kullıkda cümle iş eri

Halka ne düşvâr-ısa âsân aña
Anın ad eydür bu halk sultân aña

Hış nasîbdür dünyada şol saltanat
Tañrı emri olur aña kol kanat (9034-9040)

Fakat saltanat gücü rahmet ve merhametle birlikte olmalıdır. Âl-i İmrân3/159 ayetinin tefsiriyle bu konuya açıklık getirmektedir. Şöyleki, merhametli bir sultan hep iyilik düşünür. İhtiyaç sahiplerinin halinden anlar. Merhameti olmayan bir sultan zalim olur. Zulüm Allâhu Teâlâ katında hoş karşılanmaz:

İlla rahmet yoldaş olmazsa bile
Hâs u ‘âm cümle kıla andan gile

Saltanatda çünkü rahmet iş ola
Bil kim ol sultânı hayr-endiş ola

Saltanatla pes gerek rahmet bile
Hiç kimesne kılmaya andan gile

Yohsa hôte zâlim olur adı anuñ
Agudan açıl olur dadı anuñ

Çünkü sultân hoş rahîm-dil olmaya
Bu za‘îfler hâlini ol bilmeye

Fe bimâ rahmetin mina’llâhi linte lehüm(Âl-i İmrân3/159)⁴⁷

Saltanat bî-rahmet olsa iş degül
Allah anuñ işini kılmaz kabûl

Şerhi birle ol dahı oldı tamâm
Saltanat ne’ymiş işitdi hâs u ‘âm (9041-9047)

3.4.22.5. Soybağı ve Edep

İyi bir soy bağından gelmek kişiyi toplumda itibar sahibi yapar. Soy bağı, kıymeti yüksek manevi bir miras ve nimettir. Bu kişiyi herkes tanır ve ona itibar eder:

⁴⁷ Sen onlara sırf Allah’ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. (Hadis-i Şerif)

Ol nesebdür kim bu halkda var-durur
Niçeler anuñ-ıla server-durur

Atadan kalmışdur ol hürmet aña
Kim anı görse kılur hürmet aña

Kanda varsa halk aña ‘izzet kılur
Bay u yohsul kamusı adın bilür

Ata adıdur anuñ sermâyesi
Dirliğinde nakd u genc ü mâyesi

Dünyada bu dirlige yigrek sebeb
Kankıdur şol kim ola asl u neseb

Atadan kalmış ola hurmet aña
Kanda varsa hön ola ni‘met aña (9049-9054)

Âşık Paşa, itibarlı bir aileye mensup olmak güzeldir dedikten sonra bunun tek başına yeterli olmayacağını söyler. O’na göre kişi kendisine verilen bu nimetti edep ile birlikte kullanılmalıdır. Ancak bu sayede topluma önderlik edebilecek seviyeye yükselir. Allâhu Teâlâ dostları olan veliler nazarında muteber olabilir. Edepsiz bir asalet dermanı olmayan bir hastalığa, temeli olmayan bir binaya benzer.

Kişiye devlet-durur asl u neseb
İlla şuña kim ola anda edeb

Ol neseb kim bu edebden yârı yok
Bir marazdur kim anuñ tîmârı yok

Çün neseble bu edeb yoldaş ola
Ol kişi lâ-büd ki halka baş ola

Şahsa, ol bir bî-edebse vâý añã
Gülişür yohsul u cümle bay añã

Çün neseble bu edeb yoldaş degül
Ulular göñli anı kılmaz kabul

Halk içinde adı var dek dadı yok
Sakfa beñzer kim anuñ bünyâdı yok (9056-9061)

3.4.22.6. Sevinç ve Güven

Sevinç insanı hayata bağlayan, diri tutan mânevî bir nimettir. Sevinçli bir insan kendisini sanki rahmet şarabından tatmış gibi hisseder. Bu kimse için dost, düşman, zengin veya fakir herkes aynı seviyededir:

Şâdılkdur ol ki göñli kaynadur
Güldürür nefsi vü cismi oynadur

Bagını vü bendini cümle şeşer
Hiç añılmaz anda düşmân hayr u şer

Hâsıl olur göñüle zevk u ferah
Eyle sankim içdi rahmetden kadeh

‘Âlemüñ mâlı tamâm anuñ gibi
Baya beñzer cünbişi vü tertibi

Hiç görünmez dünyada insân añã
Bir-durur sekbân-ıla sultân añã

Cân göñül tolar neşât u şevk u zevk
Kopdı cândan geldi nefse zevk u şevk (9064-9069)

Fakat, Âşık Paşa'ya göre insandaki sevinç hali emniyet ve güvenle birlikte olduğunda güzeldir. Emniyet olmadan bir toplumda sevinç ve huzur olmaz. Emniyetin olmadığı bir ortamda insanlar korku içerisinde yaşadıkları için sevinemezler. Zengin olsun fakir olsun kendisini güvende hissetmeyen insan kaygılıdır ve mutlu olamaz:

Pes emîn şâdî-y-ile yoldaş gerek
Bu emindür şâdî evinde direk

Yoksa şâdî bî-emîn dutmaz bekâ
Emn-ile geldi bu şâdî revnaka

Çün emîn yoldaş degül şâdî-y-ile
Korkudan kimse niçe şâdî kıla

Emn-ile şâdî dahı niçe'ydüğün
Şerhi birle ma'lum oldı ne'ydüğün (9074-9077)

3.4.22.7. Zenginlik ve Cömertlik

Zenginin malı, mülkü ve parası çoktur. Karnı toktur, güzel giyinir. Zengin için günler, aylar, yıllar adeta bayram gibi geçer. Zenginin dünyevi işleri kolaylıkla hallolur. Zengin kısımetlidir, nasibi çok olur ve dilediği her şeyi almaya gücü yeter. Bu sebeple Âşık Paşa'ya göre zenginlik insan için nimettir:

Bir hasiyyet var yine bu dünyede
Anı dahı bir işitgil iy dede

Şoldur ol kim dünya mâlı çok ola
Bütün ola egni karnı tok ola

Ola anda nakd u cins ü mülk ü mâl
‘İyd ola her rûz u hefte mâh u sâl

Halk içinde mün’im ola ol kişi
hakdan anuñ öñ gele her bir işi

Adı bay u kendü bellü ola ol
Kamulardan ola anuñ rûzı bol

Kançarı kim sunsa ni‘met el vire
Suna her bir nesneye eli ire

Halk içinde ol ola şol kirtü bay
Ni‘met aña el vire yıl on iki ay (9078-9084)

Zenginlik ise cömertlik olduğu zaman güzeldir. Allâhu Teâlâ cömertliği her zengine vermemiştir. Cömert olan zengin ise gerçek zengindir. Zengin kişi eğer cimriyse ahirette şefaât bulamaz. O’na göre cimri bir zengin dünyaya hiç gelmemiş kabul edilmelidir:

Dünyada bu mâl u ni‘met hôş olur
İlla şol vakt kim sehâvet iş olur

Kankı bayda kim sehavet olmaya
Yarın anda hîç şefâ‘at bulmaya

Yohsa her kimse kim adı bay olur
Bî-sehâvet bellü bilüñ vây olur

Kankı bayda kim sehâvet olmadı /
Şöyle bil kim ol cihâna gelmedi

Çün sahîdür baylıg oldur kirtü bay
Nitekim olmışdı ol hâtim-i Tây

Pes bilün cômardlığı baylıg-ıla
Virmedi ol pâdişâh degme kula

Key hasiyyetdür tüvângerde kerem
Ol kerem ehli bilür ben ne direm (9085-9092)

3.4.22.8. Fakirlik ve Kanaat

Âşık Paşa'ya göre mal, mülk ve diğer sebepler insanı dünyaya bağlayan perdelerdir. Hali vakti yerinde olan bir insanın aklına Allâhu Teâlâ'yı anmak gelmez. Böyle bir insanın gönlü sürekli sahip olduklarıyla meşguldür. Allâhu Teâlâ, ancak bir derdimiz, sıkıntımız olduğunda aklımıza gelir. Fakirliğin ne kadar kıymetli olduğunu, Hz. Peygamber *fakirlik övüncümdür* diyerek ifade etmiştir. Bu yönüyle fakirlik, insana acziyetini fark ettiren ve ihtiyacı olan her şeyi Allâhu Teâlâ'tan ümit ettiren kıymetli bir hâldir:

Ya'ni dervîşlik bu yohsullık-durur
Baylıg u beglik degül kullık-durur

Bir hasiyyetdür bakarsañ ol dahı
Kul ki yohsul olmaya añmaz Hakı

Çünkü mâl u mülk ü esbâb olmaya
Dünya Hakdın yaña mihrâb olmaya

Kimde varsa bâg u çift ü sîm ü zer
Lâcerem her gün gönül anı düzer

Çünkü dünyâ olmaya âzâd olur
Gerçi dünyâ lezetinden yâd olur

Mustafâ el-fakru fahri didi ol
Fakr içinde buldı hakk’a togru yol

Eytdi dervîşlik benüm fahrüm-durur
Kim murâdı pâdişâhdan umdurur

Ulu hil’atdur bu dervîşlik ere
Kâni’ olursa şuña kim hak vire (9094-9101)

Âşık Paşa bir ilave yaparak fakirliğin kanaat ile birlikte olduğunda güzel olduğunu belirtir. Kanaat fakirin en iyi dostudur fakat kanaati olmayan bir fakir yoksulunda yoksuludur:

Çün kanâ’at dervişe hemrâh ola
Gözde dervîş ü gönülde şâh ola

Pes kanâ’at dervîşün key yârıdur
Yüzün ol yur dervîşün ol arıdur

Çünkü dervîşle kanâ’at iş degül
Ol kara yohsul-durur dervîş degül (9102-9104)

3.4.22.9. Beylik ve Alçakgönüllülük

Âşık Paşa, beyliğin nimet olduğunu özellikle Allâhu Teâlâ tarafından verilmişse kıymetinin daha yüksek olduğunu belirtmektedir.. Beyliğin neden nimet olduğunu şöyle açıklamaktadır. Beyin hükmü her yerde geçer ve işleri kolaylıkla halledilir, O’nun dilediği her şeyi yapmaya gücü yeter. İstekleri sabırla yerine getirilir:

Ulu bahşâyîş-durur beglik ere
Hâsa kim ol begligi Tañrı vire

Devleti muhkem ola hükmi revân
Aña yüz dutmış ola devr ü zamân

Güci yite her işi işlemege
İşleye vü düşmeye hîç emege

Diñleyeler sözini ne dir-ise
Katlanalar hükmine ne dir ise

Hâs u ‘âmla bilişe ol yâd-iken
Kul ola halk kamusı âzâd-iken (9109-9113)

Fakat, tevazudan yoksun bir beylik işe yaramaz. Böyle yüce bir makamda kibir ve büyüklenme hakim olursa bir çok zavallı zarar göreceği için erenlerden dua alamaz. Alçakgönüllü olan bey ise gönüllerde taht kurar:

Dünya ehlinde bu beglik hôş olur
İlla şol vakt kim tevâzu‘ iş olur

Kankı begde kim tevâzu‘ olmaya
Ulular agzından alkış almaya

Ululıgla çün kibir yoldaş ola
Niçe miskîn bagrı anda baş ola

Bu tevâzu‘ kanda kim olsa tamâm
Olur aña cümle gönüller makâm (9114-9117)

3.4.22.10. Allah’ın Yardımı ve Gayret

Âşık Paşa'ya göre çalışmak Allâhu Teâlâ'ının insana bir lütfudur. Ankebut 29/69'da ifade edildiğin egöre insan gayretiyle her şeyi başarabilir. Zaten, hedefine ulaşan insanların başarıları gayretleri sayesinde olmuştur. Âşık Paşa, gayret etmenin önemini ifade ettikten sonra , Enfâl 8/72 ayetini tefsir ederek gayret ve çalışmanın Allâhu Teâlâ yolunda olduğunda güzel olacağını ifade eder. Lakin, bunun içinde Allâhu Teâlâ'nın yardımı gereklidir. O'na göre Hak yardımından uzak olan bir gayret hali itikat eksikliğinin işaretidir. Böyle kimseler gayelerinde muvaffak olmaktan uzaktırlar:

Cehd kılmak key hasiyyetdür ere

Cehd-ile er her neye sunsa ire

Cehd-ile irdi irenler maksuda

Cehd-ile yol buldı kuruda suda

V'llezîne câhedû finâ lenehdiyen-nehüm sübülenâ ⁴⁸

Cehd-ile irdi erenler menzile

Cehd-ile girdi girenler mahfile

Cehd key sermâyedür yol varana

Baksaña şol yüz urup yalvarana

İctihâd eyleñ didi Allah kula

Mâluñuzla nefsüñüz iksi bile

Ve câhedû bi-emvâlihîm ve enfû sihim ⁴⁹

Hôş-durur cehd eylemek Hakdın yaña

İlla tevîk iriçek Hakdan aña

⁴⁸ Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır. (Ankebut 29/69)

⁴⁹ Malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler (Enfâl8/72)

Cehd içinde tevfik olsa yaraşur
Her neye kim uzanursa irişür (9124-9131)

3.4.23. Allah'ın Sevmediği Kötü Huylar ve Nimet İlişkisi

Âşık Paşa'ya göre insandaki kötü huylar Allâhu Teâlâ ile insan arasına mesafe girmesine neden olur. Nihâyetinde, bu kişiler hedefe varamadıkları gibi büyükler meclisine de giremeyeceklerdir:

Ol sebebdan yâd olur Hakdan bular
Ayırur Hakdan buları ol hular
Bunları ol hû irürmez menzile
Hem komaz kim gireler her mahfile
Dünyada dirlikleri bî-dâd olur
Yarın ol hak rahmetinden yâd olur (9164-9166)

Âşık Paşa'nın kul ile Allâhu Teâlâ arasına mesafe girmesine sebep olacak kadar kötü olarak nitelendirdiği huylardan bazıları şunlardır;

3.4.23.1. Zenginlik ve Cimrilik

Âşık Paşa , zengin olup da hiç hayır yapmayan kimseyi malı çok bir Yahudi'ye benzetir. Bu kişiler, ibadet yüklü de olsalar cennete giremeyeceklerdir. Zengin olduğu halde cimrilik yapan dıştan güzel görünse dahi içeride cimrilikle kirlenmiştir. Allâhu Teâlâ bu durumdan hoşnut olmaz. Bu nednele, zengine yakışan şeyin cömertlik olacaktır:

Bay kişilerde buhul yavlak habîs
Vardur âhir bu söze tanuk hadîs

Eytdi Peygâmbet bahiller hâlini
Yarın anda n'olısar ahvâlini

Kim bahîller uçmaga girmeyiser
Zâhid olsa dahı hem görmeyiser
El-bahîlu lâ-yedhulü 'l-cennete velev kâne zâhiden ⁵⁰

Pes bilün kim bay kişi olsa bahîl
Sevmez anuñ dirligini ol Celîl

Bay kişiler buhl-ıla oldı habîs
Ger geyürse nefsine yüz biñ nefîs

Bay kişi cômardlığa lâyıkk-durur
Anı Allah sevdügi bayıkk-durur

Bay kişi nefsinde buhlung rengi yok
Eyle san kim bir cehûddur mâlı çok(9179-9185)

3.4.23.2. Açgözlülük

Âşık Paşa, açgözlülüğü insanı cehenneme götüren kötü bir huy olarak tanımladıktan sonra açgözlü âlimlerin durumu hakkında bilgi vermektedir. Şöyleki; açgözlüler zaten kıymetten düşerceklerdir lakin açgözlü âlimin noksanlığı daha fazladır. Allâhu Teâlâ âlimin bu halini sevmediği gibi âlimi halkın seviyesine indirmektedir. Âşık Paşa'ya göre bir âlime yakışan şey onun tokgözlü olmasıdır:

Bir dahı nedür ki hak sevmez anı
Kime gelse hôr olur cismi canı

Ol tama'dur kim yaraşmaz kamuya
Kamuyı ol iltesidür tamuya

⁵⁰ *Eli sıkılar zahidde olsalar cennete giremezler (Hadîs-i Şerîf)*

Ol tama‘la kamu kullar nahs olur
İlla ‘ilm ehlinde artuk naks olur

‘İzzetin ‘âlimlerüñ oldur bozan
‘Âlim-iken adını eyler ozan

Bu ‘âlimlerde tama‘ bî-zabt olur
Anuñ-ıla cümle işi habt olur

Tañrı sevmez ‘âlimi bu hulk-ıla
Çün münâsib oldı cümle halk-ıla (9195-9200)

3.4.23.3. Kibir

Âşık Paşa, kibrin Allâhu Teâlâ’nın kullarında sevmediği bir huy olduğunu ifade etmektedir. Allâhu Teâlâ’nın kibri neden sevmediğini şeytanın halinden örnek vererek izâh eder. Bilindiği üzere, şeytanın cennetten kınanarak kovulmasının sebebi ondaki kibirdir. Şeytanın kibri onu yükseklerden aşağıya düşmesine sebep olmuştur:

Kibri oln kulları sevmez Çalab
İblise kibr eylemek oldı sebeb

Şöyle ‘izzetde-y-iken oldı zelîl
Zühdi gitdi oldı ol hôr u hacîl (9237-9238)

3.4.23.4. Riyâ

Âşık Paşa, ikiyüzlülüğün insana hiç yakışmayan çok kötü bir huy olduğunu belirtmektedir. Kehf18 /110 ayetine yer verdiği tbeyitlerde riyâkâr bir insan bütün mal varlığını hayır için harcasa veya vakfetse, zekâtını ve öşrünü Allâhu Teâlâ’nın emrini yerine getirmek için verse dahi bu ibadetleri Allâhu Teâlâ katında kabul görmeyeceğini ifade etmektedir.

Şoldur ol kim ehl-i hayrât ola er
Hayra harc olsa elinde huşk u ter 9254

Hem zekâtın vere ol hem ‘öşrini
Ya‘ni kim dutmag-ıçun hak emrini

Vakf u idrâr eyler olsa nakd u cins
Şâkir olsa her dem andan cümle ins

Uşbu işler kişide olsa riyâ
Ol riyâ iş lâyük olmaz Tañrı’ya

Tañrı-çun işde riyâ lâyük degül
Ol riyâlu hayrı hak kılmaz kabûl

Kankı işde kim riyâ var ol Celîl
Sevmez anda bu riyâ yavlak zelîl (9254-9259)
*Velâ yüşrik bi- ‘ibâdeti rabbihi ehaden*⁵¹

3.4.24. İhlas ve Nimet İlişkisi

Âşık Paşa hayır işlemenin makbul bir davranış olduğunu fakat hayır işlerinin gösteriş, şan ve şöhrat amacıyla yapılmaması gerektiğini düşünmektedir. Hayır işleri iddia ve benlik duygularıyla değil sadece Allâhu Teâlâ’nın rahmetini kazanmak için ihlas ile yapılmalıdır:

Pes gerek hayrât-ıla ihlâs ola
Ol iş issi Hak katında hâs ola

Halk-ıçun yâ ad-ıçun işlemeye

⁵¹ *Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmayın.” (Kehf18 /110)*

Da‘vi eylep işini söylemeye

Her ki hayrât eyleye ihlâs-ıla

Hiç gümânsuz hak aña rahmet kıla (9260-9262)

3.4.25. Hak İlmini Okumak Ruh için Gıdadır

Garîb-nâme’nin temel iddialarından bir tanesi insanın kendisinin okunması gerek bir kitap olduğu üzeredir. Burada, Âşık Paşa yine okumasını bilen için insanın kendisinin bir kitap olduğu fikrini tekrar etmektedir. O’na göre okunması gereken insanın kitabı on bölümden oluşmaktadır. Kitabım her bölümünde ruhun tadacağı farklı lezzetler vardır. Çünkü âlemde olan biten her şey bu on makam ile anlaşılır. Allâhu Teâlâ’nın lütfu olan bu on nimett can için gıdadır. Âşık Paşa’ya göre bu kitap içerisindeki ilim insanı Hakk’a götüren Hak ilmidir:

Yine buldum kendüzümde bir kitâb
Ol kitâbda yazludur on dürlü bâb

Degme bir bâb üzre kıldum cân fidî
Degmesinden aldı cânım biñ gıdî

‘Âlem içre ne ki varsa söz ü iş
Okıram ol on makâmda yaz u kış

Her birinden biñ biñ lezzet baña
İrişür iltür beni Hakdın yaña

Cânumı her dem konuklar ol Kerîm
Uşbu on hân ni‘metiyle ol Rahîm

Cânum ol hândan hemîşe dad alur

Cânuma ol dad her dem zâd olur (9303-9308)

Âşık Paşa, insan bedenini dünya okulunun kitabı gibi görmektedir. Bu kitap on bölümden meydana gelir. Her bölümde bin yaprak ve her yaprağında bin ders vardır. Bu ilmi bşından sonuna kadar tahsil edene bir kişiye herkes öğrenci olur. Bu ilmin manası ruh için nimettir. Ruh gıdalanır ve kuvvetlenir:

Bir kitâb açdı bu kez bendin yaña
Eytdi ohı uşbunı öñden soña

Ögrenürseñ saña tapdur bu kitâb
Bu kitâbda yazludur on dürlü bâb

Degme bir bâbında vardur biñ varak
Yazludur her bir varakda biñ sebak

Ger bu ‘ilmi okıyasın sen tamâm
Saña şâkird ola cümle hâs u ‘âm

He bu ‘ilmüñ ma‘nisinden yaz u kış
Cânuña ire gıdâ vü perveriş (9320-9324)

Âşık Paşa’ya göre insanın kendisinde bulunan ve okunmayı bekleyen kitabın bölümleri şu şekildedir.

3.4.25.1. Kulaklar

Âşık Paşa’nın sıralamsında kulaklar ilk sırada yer almakatdır. Kulakların vazifesi duymaktır. Kulaklar sayesinde farklı farklı sesler, ilim, söz, saz, ezgi, gece ve gündüz cana nimett olmaktadır. Can duyduğu her bir şeyden farklı lezzetler alır. Sözdeki mananın cana ulaşması Allâhu Teâlâ’nın inananlara kısmet ettiği bir nimettir. Bu nimet kâfir ve inkârcılara nasip olmaz:

Bâb-1 evvel uş kulak kim işidür
Bu işitmek cümle anuñ işidür

Cânuma ol bâb içinden dürlü ün
Ni‘met olup irişüdur dün ü gün

Dürlü ‘ilm ü dürlü hikmet dürlü söz
Dürlü dürlü savt u nagme saz u söz

Dürlü dürlü dâsitân u dürlü ad
Her birinden cân alur bir dürlü dad

Hem siyâset hem nüvâziş hem nüvaht
Hem hitâb u hem ‘itâb hem nerm ü saht

Bu kulak bâbında yazlu harf harf
harf içinde ma‘ni olur câna sarf

Cânum anuñla tena‘‘um sürerdur
Kâfir ü münkir anı kanda görür

Münkire hak anı rûzî kılmadı
Uşbu ‘ilmüñ dadını ol bilmedi (9328-9335)

3.4.25.2. Gözler

Gökyüzü Hakk’ın kudreti ile doludur. Yeryüzü ve gökyüzündeki her yer O’nun nimetleriyle kaplanmıştır. Gözler vasıtasıyla hiç durmadan dönen felekler, Güneş ve Ay’dan daha parlak cisimler, rengarenk çiçekler ve diğer yaratılanlar görülür. Bütün bunlar can için hem gıda hem de nimettir. Bunda, herkesin göremeyeceği sırlar saklıdır. Kâfir ve inkarcılara nasip olmayan bu sırlar ancak Allâhu Teâlâ’nın kısmet etmesiyle açığa çıkar:

Gögi gördüm toptolu kudret-durur
Yiri gördüm düpdüzi ni‘met-durur

Gördüm aydan günden arı görklüler
Tañrı‘dan hil‘at dutagelmiş bular

Gördüm açılmış çiçekler renk renk
Dürlü dürlü halk dürlü çûb u senk

Her biri bir âyet-i rahmet-durur
Hem gıdîdür câna hem ni‘met-durur

Her birinde bunça dürlü ma‘ni var
Gözden olur cânuma her dem nisâr

Cânum anuñla tana‘‘umlar sürer
Kâfir ü münkir anı kanda görer

Münkire hak anı rûzî kılmağı
Uşbu ‘ilmüñ dadını ol bilmedi (9343-9349)

3.4.25.3. Burun

Âşık Paşa‘ya göre burun Can‘ı güzel kokularla besleyen bir organdır. Kokuların en güzeli Allâhu Teâlâ‘nın kokusudur. Veliler nefes aracılığıyla Hakk‘ın kokusunu almaktadır. İnsan eğer canındaki burnunu o tarafa tutarsa Hakk‘ın kokusunu alabilir:

Bu burundur bunda ol üçinçi bâb
Ma‘ni uş anda dahı açdı nikâb

Dürlü dürlü hoş yiyiler geldi uş
Bu burundan cânuma uş oldu nûş

Hôş yiyiler çokdur illâ eyüsi
Şoldur ol kim ola Allah iyisi
İnnî le-ecidu nefese'r-rahmâni min-kıbeli'l-yemeni ⁵²

Şol nefes kim ol velîlerden gelür
Hak yiyisin bu burun andan alur

Sen dahı cân burnını dutgıl aña
Kim gele hem ol yiyi Hakdan saña (9351-9355)

Nefes Hakk'ın nimetidir. Hayat nefes ile devam eder. Can, nefesi Tanrı'dan alır ve verir. Ten kafes can ise kafesin içerisindeki kuştur:

Bil ki cân bir kuş-durur ten bir kafes
Degme bir sâ'atda cânım biñ nefes

Tañrı'dan alur virür hem Tañrıya
Hak honıdur bî-dirîg u bî-riyâ

Her nefes kim Tañrıdan câna gelür
Bu tene dirlik ü câna cân olur (9356-9358)

3.4.25.4. Ağız

Haram ve helal ağız yoluyla cana ulaşır. Çünkü bütün gıdalar ağızdan alınır. Böylece hangi sesin hangi gıdadan geldiği anlaşılır. Almasını bilen için bir sesten bile binlerce mânâ alınabilir. Dil ağzın içerisinde yer alır. Bilgilerin dışa aktarımı, konuşmak ve diğer insanlarla iletişim kurmak dil ile yapılır. Ayrıca, Allâhu Teâlâ'ı zikretmek de dil ile olur:

⁵² Ben Yemen tarafından Hakk'ın nefesini buluyorum (Hadîs-i Şerîf)

Bu kez ağız bâbına kıldı nazar
Kim bile anda dahı ne ma‘ni var

Zîra kim dördinçi bâb ağız-durur
Ma‘ninin bilmek anuñ câyiz-durur

Ya‘ni şoldur kim halâl u hem harâm
İrişüdur câna ağızdan müdâm

Ya‘ni ağızdan alur cümle gıdî
Her gıdîden ma‘lum olur bir nidî

Bir nidîden biñ ma‘ânî cânuma
Ma‘lum oldu cân-fızâ vü reh-nümâ

Dilüm anuñ ma‘lumâtından söze
Geldi hoş ma‘nî beyân kıldı bize

‘İlm içinde bülbül olup ötdüğü
Ol eserdendür Hakı zikr itdüğü

Bu zikirle ol ma‘ânî lezzeti
Her dem olur câna rahmet şerbeti (9362-9369)

3.4.25.5. Eller

İnsan her işini elleriyle yapar. İşi yapan eller olsa da elle yapılan bazı işler Can için gıdadır. İnsanı manevî yönden besleyen bu işler, ihtiyacı olana yardım etmek, zekât ve sadaka gibi ibadetlerdir. Toplumda, kişinin cömert veya cimri olarak tanınması elleri sayesinde olur. Her kim bunlardan uzak ise onun Can’ı mana şerbetinden tatmamıştır:

Bu kitâbuñ el beşinçi bâbıdur
Elde oynar her ki hâkî âbîdür

Âlet eldür almaga vü virmege
Câna hem andan gerek ma'nî değe

Şoldur ol kim dâd u istâd andadur
İşi elde lîki dadı cândadur

Cânum el bâbında okır ma'niler
Añlayana elde ulu ma'ni var

Kankı el kim anda iş işlenmedi
Cânı ma'nî şerbetinden kanmadı

Şol zekât u sadkayı eldür viren
Düşmişi götürmege eldür iren

Eldür âhir kim gelür andan 'atâ
Zâhir olur hem sevâb u hem hatâ

Halk anı yâ buhl u ihsân okır
Kamusınuñ ma'nisini cân okır (9372-9380)

3.4.25.6. Ayaklar

İnsanın vücudunu taşıyan ve hareket ettiren onun ayaklarıdır. Camiye ayaklarla gidilir, namaz ayaklarla kılınır. Ayakların her işinde Can'a gıda olan farklı sırlar gizlidir:

Zîra kim altıncı bâb ayak-durur
Hem bu bâbda gizlü ma'nî çok-durur

Geldi cânım bu ayak ‘ilmin okır
Ma’nisi biñ biñ ü harfi bir bir

Gördi kim bu sûrete atdur ayak
İmdi gel sen bu ‘ilimden al sebak

Gör bu ayakdan niçe işler kopar
Niçeler bu ayagı yatup öper

Ayag iltür mescide mü’mînleri
Kim anuñla kâyim olur dînleri

Ayag üzre binüben bu hâs u ‘âm
Hazrete karşu durup dutdı kıyâm

Her bir iş kim bu ayakda işlenür
Ol işe elbette ma’nî istenür (9385-9392)

3.4.25.7. Nefis

Vücut kitabının yedinci bölümünde nefis yer almaktadır. Âşık Paşa’ya göre küfür ve din nefis içerisinde yer alan iki sözdür. İbadet ve günah bu iki sözden doğar. İbadet edilerek Tanrı sevilir. Tanrı sevgisi ise insanı arşa yükseltir. Küfürden ise şirk ve inkar doğar. Şirk ve inkara bulaşan kimse kafirden de aşağı seviyeye iner:

Geldi bu kez kim nefis bâbın göre
Okıya ma’nisini bir bir dire

Bu kitâbda nefis-durur yidinçi bâb
Yazludur anda sevâb u hem ‘ikâb

Hem günâh hem tevbe anda yazludur
'İlmi zâhir liki ma'nî gizlüdür

Geldi cânım okıdı nefis bâbını
Bellü bildi ne'ydügi küfri dini

Gördüm anda küfr ü dîn yazlu-durur
harf içinde ma'nisi gizlü-durur

İki harfdür nefis içinde küfr ü dîn
harfini diñle vü añla ma'nisin

Bu iki harfden iki ma'ni açılır
Fısk u tâ'at halka andan saçılır

Tâ'atından Tañrı'yı sevmek togar
Götürür şahsı alur 'arşa agar

Şirk ü inkâr ol fesâdından biter
Mücrim eyler şahsı kâfirden biter (9395-9403)

3.4.25.8. Akıl

Âşık Paşa insan âlemi beş duyusuyla temaşa edenken aklı sayesinde bunların yaratıcısına ve sanatkarına ulaşabileceğini söylemektedir. Gökyüzünde ayı ve günü yaratan, yağmuru ve karı yağdıran, yaratılanların rızkını her gün düzenli olarak verenin Allâhu Teâlâ olduğunu aklı sayesinde idrak eder. Allâhu Teâlâ'ının varlığını aklı ile bulur:

Fikr içinde gökleri gördüm tamâm
Ma'lum oldu her mukîm ü her makâm

Görnügeldi her makâmda her bir iş
Yirde gökde dün ü gündüz yaz u kış

Çünkü fikrüm irdi gökde yılduza
‘Aklum eydür uşbu işi kim düze

Kim ola kim gökde ay gün yorida
Kim ola kim yirde dün gün durıda

Uşbu hikmet birle eyvân kim duta
Uşbu san‘at birle sayvân kim duta

Kim ola kim kar u yagmur yagdura
Kim ola kim indüre vü agdura

Kim düze ırmakların böyle yolın
Tagların kim berkide böyle ulın

Suları bir deñize kim dirşüre
Dirşürüben ne’yleye kança süre

Bunça dürlü ni‘meti kim bitüre
Bunça halka yidüre vü yitüre

Bunça dürlü dilleri kimdür bilen
Bunça hâcetler revâ kimdür kılan

Uşbu işler kendüzinden olmadı
Hem dahı bu halk elinde gelmedi

Pes bu sun‘uñ sâni‘i var Hakdur ol
Cümle işde hâkim-i mutlakdur ol

Çün bu ‘ilmi ol ‘akıl bâbında cân
Okıdı bildi ‘ayân-ender-‘ayân

Bildi Allah varlığın u oldı şâd
Bu bilüden aldı cân biñ dürlü dad

Okıdum çün ‘akl bâbında şunı
Bu bilü oldı baña rahmet hönı (9410-9425)

3.4.25.9. Gönül

Kitabımın dokuzuncu bölümünde gönül yer almaktadır. Gömül başı ve sonu olmayan bir dünyadır. Gönülde hareket, canlılık ve sessizlik yoktur. Gönül denizinde Hakk’ın varlığı dışında kalan her şey yok olmuştur. Sadece Hakk’ın zat ve sıfatları mevcuttur. Hakk’ın cemali orada perdesiz görülür. Bu mânâ Can için nimettir:

Gördüm anda bir cihân kim ne cihân
Bî-nazîr ü bî-nihâyet bî-nişân

Ne aşut var ol cihânda ne geçüt
Anda ne harkât u cünbiş ne sükût

Hîç belürmez yir ü gök ü garb u şark
Cümle olmuş ol deñizde mât u gark

Uşbu varlık olmuş anda mahv u mât
Kâyim ol hak zâtı dâyim ol sıfât

Ad virenler çün aña göñül didi
Ya‘ni kim tar olmagıl giñ ol didi

Anda mülk ü pâdişâhlık bî-hisâb
Görnüdur ol döst didârı bî-hicâb

Hâzır anda evliyâ vü enbiyâ
Kıgırışur her dem bize kim zûbiyâ

Çünkü cânım okıdı bu ma‘niyi
Aldı ol ma‘nî içinden hôş yiyi

Dutdı dad u dutdı devlet buldı hön
Yidi ol hõndan u hakk’a dutdı yön (9433-9441)

3.4.25.10. Aşk

Âşk âşıkların canının mihrabıdır. Bütün âşıklar orada secdeye kağanarak kendisini unuttur. Nihayetinde insan nimetlerin en büyüğüne ulaşarak sevgiliyi görür. Varlık Hak uğrunda feda olur. Sonunda, ezelî ve ebedî diri olan Allâhu Teâlâ kalır. Gören, görünen, söyleyen O’dur:

Gördüm ol ma‘şûk-ı bî-hemtâ yüzün
Anı gören unıdurmuş kendüzin

Geldi ol lezzet beni mahv eyledi
Cümle dürlü ‘ilmümi sehv eyledi

Varlıgum sarf oldu cümle ol Haka
Gitdi benlik kaldı ol hayy u Bekâ

Söyleyen ol oldu dilde söz anuñ
Görinen ol oldu gören göz anuñ (9453-9456)
Añladı iş ne’ydüğün ü oldu şâd
Bu ganimet lezzetinden aldı dad

Cânım anuñla tena‘‘umlar sürer
Kâfir ü münkir anı kanda görer (9459-9460)

3.4.26. Bâtınî ve Zâhirî Nimet

Âşık Paşa'ya göre zahir ilmi akla ait bir ilimdir. Zahir ilmiyle meşgul olan kişinin hem kulağı duyar hem de gözü görür. Zahir ilmi yavaş yavaş ilerleyen bir süreçte öğrenilmektedir. Başarılı olabilmek için istikrarlı bir biçimde tahsile devam edilmeli ve bilinmeyen, veya anlaşılamayan bir konu olduğunda bilene danışılmalıdır:

Hâli zâhi 'ilmine kim el urur
İşidür uşbu kulag u göz görür

Arkun arkun öğrenüdurmak gerek
Bilmedüğün bilene sormak gerek (9622-9623)

Bâtın ilmi ise Âşık Paşa'ya göre gönülde, insanın iradesi dışında birdenbire kendiliğinden doğar ve ortaya çıkar. Bu öyle bir ilimdir ki, bir başkasından öğrenilmez. kendinin ve aslının neden olduğu bilinmez. Ancak, Allâhu Teâlâ'nın nasip etmesiyle vâkıf olunabilir.. Âşık Paşa, insanın gönlünde saklı gizli hazinenin Can içindeki can olduğunu ve Allâhu Teâlâ'nın nasip etmesiyle bilinebileceğini ifade etmektedir. Allâhu Teâlâ'nın batın ilmini nasip ettiği kimsenin söylediğiye O'na göre gerçek ilimdir. Sahibinin içi ve dışı süslenir ve güzelleşir. Bu kişinin bulunduğu yer her neresiyle Tur dağı gibi tecelliye erer:

Ol ki bâtın 'ilmidür kendü gelür
Sini saña komaz ol kendü olur

Öğrenimez anı kimse kimseden
Kim bilür kim kendü ne aslı neden

Cân içinde bir dahı cân ol-durur
Kim gönülde genc-i pinhân ol-durur

Allah anı kime rûz eyler-ise
'İlm olur her ne kim ol söyler-ise

Zâhirî vü bâtını ma'mûr olur
Kanda dursa durduğı yir Tûr olur (9625-9629)

3.4.27. Anne Şefkati Nimettir

Âşık Paşa'ya göre bir çocuk için en büyük nimet annesinin ona olan şefkatidir. Çünkü, çocuklar şefkatle büyürler:

Nitekim oğlanuñ ulu ni'meti
Bu cihânda nedür ana şefkati
Kiçiler şefkatla şöyle ulalur
Kim ulu adlu ata mülkin alur (10314-10315)

3.4.28. İnsan Ömrü Nimettir

Âşık Paşa bir başka ifadesinde insanın kendisine verilen en büyük nimetin ömür olduğunu ve en verimli şekilde değerlendirilmesi gerektiğini öğütler. Zaman kavramını farklı bir bakış akışıyla ele alarak insan ömrünü analiz etmiştir. Şöyleki, ortalama seksen yıl sürdüğü kabul edilen insan ömrü uzun gibi görünsede aslında bu seksen yıl bir yıl gibidir ve çabucak geçer:

Yıl geçer 'ömri bile harca sürer
Niçe uzun yaşlar uçına irer
Şimdi hûd çok yaşayan seksen yaşar
Doksana irer-ise 'aklı şaşar (1943-1944)
Sekseni gelmiş-durur bir yıl gibi
Bir yıl içinde düşüpdür tertibi (1947)

İnsan ömrünü ancak bir yılın uzunluğu kadar olduğunu ifade eden Âşık Paşa tıpkı yılın mevsimleri gibi insan ömrünü de dört bölüme ayırır. Bu dört bölüm içerisinde her bir bölümü insanın yirmi yılına denk gelir:

Uşbu seksen yıl dahı dört fasl olur
Degme faslına yigirmi yıl gelür (1987)

Fasl-ı evvel kim yigirmi yıl-durur
Şol yazuñ üç ayına kâbil-durur

3.5. Zenginlik

Âşık Paşa yaratılan her varlığın kendisine muhtaç olması cihetinden Allâhu Teâlâ'dan başka herkesin yoksul olduğu görüşündedir Buradaki fakirlik maddî fakirlikten ziyade Allâhu Teâlâ karşısında fakirliğinin idrâkinde olmak halidir. Gönlünde Allah sevgisinden başka bir şeye yer verilmedikçe maddî zenginliğin bir mahsuru yoktur:

3.5.1. Allah'tan Başka Herkes Yoksuldur

Âşık Paşa'nın zenginlik hakkındaki görüşlerini Muhammed 47/38 ve Zariyat 51/58 ayetlerinin tefsirine yer verdiği beyitlerinden anlamaktayız. Bu çerçevede Âşık Paşa, Allâhu Teâlâ'dan başka herkesin yoksul ve gerçek zengin olanın yalnızca Allâhu Teâlâ olduğunu ifade etmektedir. Bunun delili olarak, Allâhu Teâlâ 'nın yaşadığı müddetçe bütün canlılara rızık vermesini gösterir:

Ud ola sagvan dimek sayru kişi
'Ayb ola bayvan dimek yoklu kişi

Halk kamu yohsuldur illâ Tañrı bay
Kamuya rızkın virür yıl on iki ay (2943-2944)

Vallâhü 'lganiyyü ve entümü 'l-fukarâ 'u. (Muhammed 47/38)⁵³
İnna 'llâhe hüve 'r-rezzâku zü 'l-kuvveti 'lmetînü, Zariyat 51/58)⁵⁴

3.5.2. Herkes Allâhu Teâlâ'ya Muhtaçtır

Zengin veya fakir herkes Allâhu Teâlâ'a muhtaçtır. Allâhu Teâlâ ise muhtaç olmayandır. Her şeyi yoktan var eden, nimetleri yaratan ve eksikleri gideren sadece O'dur:

Kâmil ol birdür kim oldur bî-niyâz
Ol-durur ol hükm-rânda kârsâz

Ol-durur kim kimseye muhtâcı yok
İşiginde kamu aç u kendü tok

Ol-durur kim halk yog-iken kıldı var
Cümle eksüklülere kıldı timâr (8142-8145)

3.5.3. Mânevî Zenginlik

İnsan maddî olarak zengin olabileceği gibi mânevî olarak da zengin olabilmektedir. Âşık Paşa'ya göre birlik mânevî bir zenginliktir. Fitnenin ayrıştırıcı etkisinin ilacı birlikten geçer. Gönül birliği kuranlar hem fitneden korunurlar hem de mânen zengin bir hayat sürerler. Birlik içindekiler dünyada adeta bir sultan gibi yaşarlar:

Birlige bitenler irdi menzile
İkilikle kimse gelmez hâsıla

Kanda kim iki gönül birlikdedür
Göresin bunlar ganî dirlikdedür

⁵³ Allah zengindir, siz ise yoksulsunuz (Muhammed 47/381)

⁵⁴ Şüphesiz rızkı veren, sarsılmaz gücün sahibi olan yalnızca Allah'tır

Birlik ehli hôş geçirür vaktını
Birikenler dutdı dünyâ tahtını (339-341)

3.5.4. En Büyük Zenginlik Allah Aşkındır

Âşık Paşa'ya göre dünyada Aşk haricindeki her şey gelip geçicidir ve bir gün mutlaka ölecektir. Geçici olmayan tek şey Allâhu Teâlâ aşkıdır. Bu nedenle insan Allâhu Teâlâ aşkına tutunmalı ve diğer şeylerden vazgeçmelidir. Dünyada en büyük zenginlik Aşk'tır:

'İşkdan ayruk ne ki varsa fânîdür
'İşkî berk dut ayrugınuñ terkin ur

'İşk saña sermâyedür tap dut anı
Kim anı dutdı-y-ısa oldı ganî

İy 'Aşık sen 'ışka dutgıl yüzüñi
'İşk yolında harca sür kendüzüñi (1066/1068)

3.5.5. Hayırlı Amel Sahibi Kimse Zengindir

Âşık Paşa'ya göre insanın kimseye kalmayacak olan bu dünyaya gönül vermesi doğru değildir. Dünya hayatı kimseye lezzet ve iyilik vermemiştir. Asıl olan ahiret hayatıdır İnsan dünyadayken iyi bir isim bırakmak için uğraşmalıdır. Allâhu Teâlâ'ya layık ameller işleyen kimseler dünyada olduğu gibi ahirette ebedi saadet ve huzura kavuşurlar:

İy yaranlar uşbu işe cehd idüñ
İş içinde pâdişehle 'ahd idüñ

Eyle işleñ kim geçiçek rûzigâr
Kala sizden dünyada bir yâdigâr

Anı görenaña sizi dem-be-dem
Eydeler kim zîhi yol zîhî kadem

Eyle etmeñ kim görenler kakıya
Arduñuzça kamu la‘net okıya

Dünyadan hîç kimsene almadı dad
Devlet anuñ kim koya bir eyü ad

Kendüden soñra cihânda yâd ola
Kendünüñ anda revânı şâd ola (2390-2397)

Mesela, hayattayken sahip olunan mal ve servetin okul, köprü, kervansaray gibi halkın istifade edeceği işler için kullanılması kişinin isminin ölümünden sonra bile hayır ile anılmasına vesile olacaktır:

Bir ogul oldur ki mâlından dogar
Şöyle kim mâlın döker mescid yapar

Medrese hem köpri hem kârvânsarây
Ataya alkış ider yıl on iki ay

Zîra mâlından dogan oğlu-durur
Anuñ-ıçun ata adın aındurur (2362-2364)

3.5.6. Cimrilik ve Açgözlülük

Âşık Paşa’ya göre cimrilik insanı Allâhu Teâlâ’nın emrinden uzaklaştırırken iş, güç ve açgözlülük insanı sürekli dünya işleriyle meşgul eder:

Kibr ü kîn ü buhl u hem fîsk u fesâd
Katlarında hak sözi yavlak kesâd

Fi‘l ü fitne hırs u hıkd u şerr ü şûr
Halvet olmaga kişiyi kanda kor (2923-2924)

3.5.7. Sekiz Çeşit Zenginlik

Âşık Paşa, zenginlik kavramını farklı zenginlik hallerinden bahsetterek ve örnekler vererek açıklamaktadır. Bu çerçevede, dünyadaki sekiz türlü mertebe ve ihsan olduğunu ifade eder. O’na göre insanlar arasında kim bu sekiz şeyden birine sahipse zengin sayılır ve toplumda saygınlık ve itibar kazanır. Zira sbu hasletlerden ekizinin birden aynı kişide bulunması zordur:

Lîki halk içre sekiz dürlü kişi
Kamudan artuk-durur bahşâyîşi

Her biri bir mertebeyle ol sekiz
Hem uludur halk içinde hem ‘azîz

Bes sekiz dürlü ‘atâ vü mertebe
Kim ta‘alluk dutmaz ol hiç meksebe

Ol sekizden bu sekiz devlet bulur
Halk içinde ‘izzet ü hürmet bulur

Ol sekizden kimde kim olsa biri
Kanda varsa sadr olur anuñ yiri

Kamusı ger bulına bir kişide
Nâdir ola ol kişi bu dünyada (5841-5846)

3.5.7.1. Uzun Ömürlü İnsanlar

Uzun ve hayırlı bir hayat yaşamış olan yaşlılar Âşık Paşa'ya göre zengin kabul edilmelidir. Bunların zenginliğiye edindikleri tecrübelerden ileri gelir. Uzun ve hayırlı bir ömür geçiren bu kimseler ömürleri boyunca birçok ay ve yıl görmüş, olumlu veya olumsuz birçok olaylarla karşılaşmışlarsada doğruluktan, Allâhu Teâlâ'nın emir ve yasaklarından hiç ayrılmamışlardır. Bunlar, zor zamanlarda tecrübeleriyle halka yol göstermişlerdir. Bu nedenle hayırlı bir hayat sürmüş olan yaşlılar yoksul değil aslında zengindirler:

Biri şoldur kim ola 'ömri dirâz
Ömr içinde kıla ol çok çok niyâz

Cânı gönli hazrete dogru ola
Dogrulıgda durmag aña hû ola

Sohbete sarf eyleye ol 'ömrini
'Ömr içinde komaya hak emrini

Tâ çıkınca ol uzun yaş soñına
Niçe işler gelür anuñ öñine

Kahr u lutf u şâdî vü gam nef' ü zarr
Bu cihânda çok görür ol hayr u şer

Niçe düşmen kînesin görmiş ola
Niçe dōstuñ vaslına irmiş ola

Kamusından bâ-haberdür ol kişi
Bes bilüñ kim var-durur bahşâyışı

Key ‘atâdur Tañrı’ dan ol ‘ömr aña
Ma‘ni birle bayımışdur görseñe

Her ne kim ma‘nî dilerseñ anda var
Aña bir bir gösterüpdür rûzigâr

Pîrleri yohsul bilme bay bil
Zîra bunlar çok görüpür ay u yıl (5850-5859)

Âşık Paşa’ya göre, akıllı bir kimse onlara bolca hizmet ederek tecrübelerinden istifade eder. Yaşlılara hizmet etmek Allâhu Teâlâ’nın rahmetine vesile olmasına vesile olan bir davranıştır:

Pîr vücûdın key ganîmet gör i yâr
Hîdmet eyle dün ü gündüz bende-vâr

Ger dutarsañ pîr gönlinde makâm
Üstüne rahmet yaga Hakdan müdâm (5860-5861)

3.5.7.2. Dünya Malı Gönülünde Yer Etmeyen Zengin

Bazı kimseler maddî olarak diğer insanlardan daha zengindirler. Onların her işi rast gider, hangi işi yapsalar muvaffak olurlar. Fakat, bu gruptaki insanlar dünya malına asla değer vermedikleri gibi hasetlik veya kıskançlık huyları da yoktur. Onların dünya malında gözleri yoktur, akıl ve gönülleri Allâhu Teâlâ’ya bağlanmıştır. Her daim, Allâhu Teâlâ’nın hoşnut olacağı işlerle meşgul olurlar. İhtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderirler. Dünya onların akıl ve gönüllerinde yer etmemiştir. Aksine onlar sahip olduklarının üzerine binerek dünya malını bir binek gibi kullanır olmuşlardır:

Şol-durur ol kim Çalap çok mâl vire
Kaңaru kim sunsa dünyâ el vire

Sanmaduk yirden gele dünyâ aña
Bî-nevâlık görmeye öñden soña

Kamulardan dünyâlığı çok ola
Halk içinde gözi gönli tok ola

Ne hased ilte kimesne halına
Ni harîs ola kimesne mâlına

İlla her dem hayr ola işledügi
hazrete baglu ola ussı ögi

Ulu kiçi ni‘metinden gönene
Toyına açlar u yalıñ tonana

Kendüzin ol dünyalige virmeye
Gönlini hak hazretinden ırmaya

Üstine binmiş ola ol dünyânuñ
Başı üzre agmaya dünyâ anuñ

Dünya fikri cân başından aşmaya
Aklı gönli Hak yolından şaşmaya (5863-5872)

Niçe kim çok oldısa ni‘metleri
Artdı her dem her nefes tâ‘atları

Bes bilüñ baydur kimüñ kim mâlı var
Mâl içinde hakk’a lâıyk hâlı var (5874/5875)

İşte bu kimseler gerçek zenginlerdir. Bu dünyaya ilgi göstermedikleri için servetleri onları yollarından ayırmaz. Nimetleri arttıkça ibadet ve Allâhu Teâlâ’a kullukları da artar. Bu halleri nedeniyle Allâhu Teâlâ’ da onları üstün tutmaktadır:

Dünyaya bunlar yönin döndürmedi
Dünyelik bunları yoldan ırmadı

Niçe kim çok oldısa ni‘metleri
Artdı her dem her nefes tâ‘atları

Bes bilüñ baydur kimüñ kim mâlı var
Mâl içinde hakk’a lâyıık hâlı var

‘İzzet eyleñ aña kim lâyıık-durur
hak ‘azîz dutmış anı bayık durur (5973-5876)

3.5.7.3. Akıllı İnsan

Üçüncü sırada akıllı insanlar gelir. Akıllı insnalar, akıllı oldukları gibi her işin içerisinden de akıllarıyla çıkarlar. İlim ve hüner ile ilgili hangi işe girmişlerse muvaffak olmuşlardır. Çünkü ne yapacağını bilmeyen bir insan bir işe başlasa bile başarılı olamaz. Eğer ki bir gün topluma kaos hakîm olursa o vakit akıl ve bilgileriyle halka yol gösterirler:

Bir dahı bu dünyede baylık nedür
Bir kulag ur ol dahı gör niçedür

Şerhini bir bir saña eydem tamâm
Bir işit kim kime degmiş ol makâm

Ol kişi şoldur kim ol ‘âkil ola
Aklı anuñ her işe kâmil ola

Fen içinde şöyle ola ol kişi
Kim dutarsa başa ilte her işi

Her ne kim işlerse halka hış gele
Her ne kim söylerse sözi tuş gele

Ger gele bir buñ günü halk üstine
Pâdişâh meyl eyleye baş kasdına

Gide halkdan ‘akl u bilü kalmaya
N’eylemek n’itmek gerekdür bilmeye

Bulına ol kişide ‘akl u bilü
Kim anuñla kurtıla uslu delü

Ya ola kim bir kişi iş başlaya /
Bilmese ol işi niçe işleye

Her kişi kim anda iş bu rây ola
Ol hakikat kamulardan bay ol (5877-5886)

3.5.7.4. Temiz Bir Soybağı Olan Kimse

Âşık Paşa, soylu ve temiz bir aileye mensup olan ve Allâhu Teâlâ yolunda toprak olan bir kimsenin zengin kabul seilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu kimselerin aileleri vaktiyle halka büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Halk ise karşılık olarak onlara saygı ve hürmette kusur etmez:

Şoldur ol kim ol neseble pâk ola
Lîki nefsi hak yolında hâk ola

Aslın añup kamular ol servere
Her kim adın işide baş indüre

Aslın añup halk aña ‘izzet kıla
Server aslı diyüben server bile

Kamudan artuk ola kadri anuñ
Kanda varsa ola yir sadrı anuñ (5896-5899)

Bu makam onlara Allâhu Teâlâ tarafından verilmiştir. Onlar, tıpkı ayın yıldızlar arasında parladığı gibi toplum içerisinde parlarlar:

Bes bilüñ ol halk içinde bay-durur
Şöyle kim yılduz içinde ay-durur

Çün Çalap virdi aña bu mansıbı
Dutmañ anı siz bu kamu halk gibi

‘İzzet eyleñ ‘izzete lâyık bilüñ
Hak ‘azîzlepdür anı bayık bilüñ (5906-5908)

3.5.7.5. Âlim Kimseler

Âşık Paşa, âlim kimseler dediği grubu da zenginler arasında saymaktadır..Çünü ,âlim, dinde mutlak söz sahibidir. Onun yanında kimseye söz düşmez. Onlar, hakkı bâtıldan yerli yerinde ayırırlar. Onların hükümlerine hükümdarlar bile karşı gelemmez. Âlimler, halka ve idarecilere dînin hükümlerini bildirerek yol gösterirler:

Şoldur ol kim ‘ilm içinde fenni var
Her ne kim ol buyurursa halk dutar

Pâdişâhlar mahkûm anuñ hükmine
Zîre ol mutlak hakemdür bu dine

Tañrı’nuñ genc-hânesidür sînesi
Zehresi yok kimse aña dinesi

Kanda kim ol oturuban söz aç
Din içinde hakkı bâtıldan seçe (5911-5914)

3.5.7.6. Alçakgönüllü İnsan

Bazı insanların bahtı açık olduğu gibi onların diledikleri her şey gerçekleşir. Talih ve nimetler Allâhu Teâlâ tarafından verildiği için bu insanlara kimse zarar veremez. Bunlar, bahtları açık olmasına ve diledikleri her şeyin gerçekleşmesine rağmen Allâhu Teâlâ katında acizliklerinin farkındadır. Kibirden uzak, alçakgönüllüdürler. Halka yardım için çabalarlar. Bu halleri sayesinde gönüllerde yer eder, halkın sevgisini ve takdirini kazanırlar. Aşık Paşa'ya göre bu grup insanlar da zengin kimseler arasındadır.

Şoldur ol kim devleti Hakdan duta
Göñli ne iş kim dilerse ol bite

Her dilek Hakdan bite hîç sanmadın
Her bir işi işlene el sunmadın

Devleti şöyle dürüst ola anuñ
Kim zafer kılmaya fi'li düşmenüñ

Her kim anı yıkmaga zûr eyleye
Ol hakikat kendüzin kûr eyleye (5926-5929)

Halk anuñ kutlu yüzün görmeg-içün
İşiginde yüz süreler dün ü gün

Lîki ol kendüzini miskîn göre
hak yolında özini elgin göre

Halk içinde ‘ucb u kibr eylemeye
Söylese da‘vi-y-ile söylemeye

Hem tevâzu‘ hem kerem ola işi
Cümle halkuñ gönlin ala ol kişi

Hükmine münkâd ola her bir gönül
Halk içinde ol ola sâhib-kabûl

Eyle olsa bay olur bes ol i yâr
Görseñe kim her gönülde yiri var (5932-5937)

3.5.7.7. Kanaatkâr İnsan

Dünyevî dertler ve sıkıntılar kanaatkâr insana zarar veremez. O her zaman kendi kusurlarıyla meşguldür. Allâhu Teâlâ’dan gelen her şeyden memnundur. Allâhu Teâlâ’ın verdiğiyle yetinir, dünya malına meyli yoktur. Diğer insanların malına bakarak kendisini kıyaslamaz. Her zaman kendi halinden memnundur ve şükür halindedir. Her koşulda gönül gözü hep toktur. Dünya malının az veya çok olması onun nazarında aynıdır. Çünkü gönlü Allâhu Teâlâ’a bağlanmıştır. Gönlünde dünya malına yer yoktur. Halk arasındayken de gönlü Allâhu Teâlâ ile beraberdir. Bu nedenle kanaatkâr insan zengindir:

Şol-durur ol kim kanâ‘atdur işi
Dünya derbendinde tokdur ol kişi

Cem‘ olup kendüzine gönli gözi
Olmaya hergiz kimesneyle sözi

Hak ne kim viridi-y-ise şükr eyleye
Şükr-ile Allah adın zikr eyleye (5941-5944)

Dünyada hîç nesneye aldanmaya
Hakdan ayruk kimseye bağlanmaya

Göñlini aldurmaya gördüğine
Kâni‘ ola Pâdişâh virdüğine

Hîç nazar kılmaya kimse mâlına
Şâkir ola kendü kendü hâlına

Dünyelik ger az ola ger çok ola
Ol kişinüñ göñli gözi tok ola

Dünyanuñ şol azlığı vü çoklığı
Düpdüz ola varlığı vü yoklığı (5942-5949)

Halk aña müştâk ol halkdan kaçır
Gevde bunda göñli hazretde uçar

Halk du‘â almag-ıçun muhtâc aña
Fârig ol halkdan yöni Hakdan yaña

Dünyada çün cân göñül döndi Haka
Eyle olsa bay olur ol mutlakâ (5951-5953)

Âşık Paşa’ya göre böyle bir kimse dünyanın ağırlıklarından kurtulmuştur. O, kimseye muhtaç değildir. Zaten akli dinç, gönlü zengin, canı tok olan kimsenin başka herhangi bir şeye ihtiyacı olmayacaktır:

Düşdi boynından bu dünyâ yükleri
Hîç görünmez dünyelik eksükleri

‘Aklı tâze gönli bay u cânı tok
Dünyada hergiz anuñ eksügi yok

Tañrı katında bitedur işleri
Tañrı hönından gelüdur aşları (5954-5956)

Kanaatkâr insanın tüm ihtiyaçları Allâhu Teâlâ katında giderilmektedir . Kanaatkâr insan, yemeğini Hak sofrasından temin eder. Sadece Allâhu Teâlâ’ın veli kullarına hass olan kanaat, Hz.Peygamber’in de ifade ettiğı üzere tükenmeyen bir hazinedir.

Tañrı katında bitedur işleri
Tañrı hönından gelüdur aşları
Şol kanâ‘at kim erenler kıldılar
Bir dükenmez gencdür ol kim buldılar (5956-5957)
*El-kanâ‘atu kenzün lâ-yefnâ*⁵⁵

İşte bu nedenlerden dolayıdır ki, Âşık Paşa’ya göre kanaatkâr insan zengindir ve hürmete layıktır:

Ol ganîdür bes aña ‘izzet gerek
Cân içinden key ulu hürmet gerek (5958)

3.5.7.8. Güzel Ahlâk Sahibi İnsan

Âşık Paşa’nın zenginlik kriterlerinin sekizinci sırasında kalem68/4 ayetine istinaden Hz.Peygamber’in bir vasfı olan güzel ahlak yer almakatdır. Bu cihetten, güzel huylu, sözleri tatlı ve sıcak olmak zenginliktir. Bu kimseler sözlerinde karşısındakini incitecek bir üslup kullanmazlar. Zengin, fakir veya kafir onun güzel huyundan etkilenmeli, hatta fErmeni bile belindeki zünnarı çıkarıtarak dînini dahi değiştirmelidir:

⁵⁵ Kanaat tükenmez bir hazinedir (Hadîs-i Şerîf)

Şoldur ol kim görklü hulk issi ola
Kime söylerse sözi ıssı ola

Kimseye andan savuk söz gelmeye
Kimse anı urmaya vü sögmeye

Görklü hulkından gele kâfir dine
Ermeni zünnâr kesüp dînden döne

Bay u yohsul ‘âşık ola hulkına
Hôş gele hulkı bu ‘âlem halkına (5961-5964)

Kalem 68/4’te ifade edildiği üzere, bu hal Allâhu Teâlâ’nın ahlakıyla ahlaklanmaktır. Hz. Peygambere kısmet olmuştur. Güzel ahlâk Allâhu Teâlâ’nın kullarına bir lütfudur. Güzel ahlâk sahibi insanın dünyası güzelleştiği gibi Tanrı’nın memnuniyetini de kazanır:

Halk içinde Tañrı hulkın duta ol
Cümlenüñ göñlin şunuñla uta ol

Nitekim Peygâmbere’de degmiş-idi
Tañrı anuñ hulkını ögmiş-idi
*İnneke le ‘alâ hulukın ‘azîmin (Kalem68/4)*⁵⁶

Kime degse hulk ulu devlet-durur
Pâdişâhdan kullara ni‘met-durur
Hem ‘imâret dünyası hulkdan anuñ
Hem rızâsında olur ol Tañrı’nuñ

Her kime kim degdise uşbu nasîb

⁵⁶ *Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin. (Kalem68/4)*

Halk içinde ol kişi oldı habîb (5961-5965)

Âşık Paşa, bu sekiz çeşit zenginliği sekiz cennete benzetir. Sekiz çeşit zenginlik adeta sekiz cennetin yeryüzünde inmesi gibidir. Allâhu Teâlâ bunu dostlarına vermiştir. Allâhu Teâlâ tarafından verildiği için bu kimseler hayatları boyunca kıymetli ve itibarlıdır:

Halk içinde hak buları kıldı bay
'İzzet anın dutdılar yıl on iki ay

Bu sekiz baylık ki vardır dünyede
Şol bihiştün 'aksidür bil iy dede

San kim ol uçmak-durur indi yire
Virmedi hak anı illâ döstlara

Her ki buldu ol sekiz bahşâyışı
Eyle bil uçmakda yorır ol kişi (5976-5979)

3.5.8. İnsan ve Para İlişkisi

Aşağıda yer alan beyitlerden Âşık Paşa'nın parayla olan mnasebetine dair ipuçları elde edebiliyoruz. Analdığımız kadarıyla, müellifimizin dünya hayatının idâme ettirilmesi için paranın gerekli olduğu noktasında bir itirazı yoktur. Dünya işlerinin parayla yapılabileceğinin gayet farkındadır. Hatta, Allah nakdi bizden esirgemesin diyerek duada bulunur. Duasına Allah bizi dünya ve ahirette doğru yoldan ayırmasın ifadeleriyle devam eder:

Nakd-ıdı bitdi biten iş dünyede
'Akd-ıla hîç nesne bitmez iy dede

Bizden ol nakdı Çalap ayırmasun

3.5.9. İnsanın Gönlünde Dünya Malının Yer Etmesi

Âşık Paşa, insanın dünya hayatıyla ilişkisinin nasıl olması gerektiğine ilişkin bizlere yol haritası olabilecek kalitede görüşlerini deniz ve gemi metaforlarını kullanarak vermiştir. . Şöyleki, Âşık Paşa dünyayı denize ve insanı da gemiye benzetmiştir.

Çün deñizdür dünya sen anda gemi
İmdi ne'ymiş gör selâmatlık emi (7226)

İnsan dünya hayatında, hayatının idâmesi için çeşitli işler yapmak , alışverişte bulunmak durumundadır. Evvelce yaşamış olan peygamber ve evliyalar da bu şekilde yaşamışlardır. Fakat, bunlar dünyaya dönüp bakmamışlar ve dünya sevgisi ni gönüllerrine almamışlardır:

Deñze girse bu gemi gemye ne bâk
Çün deñiz gemye gire olur helâk

Geldi bunda evliyâ vü enbiyâ
Bir nazar kıl 'akl-ıla bu ma'niye

Girdi bunlar dünyaya gördi zamân
Aldı virdi dünyada sürdi zamân (7228-7230)

Dolayısıyla, insanın dünya denizine girmesinin yani dünyada mal mülk edinmesinin herhangi bir mahsuru yoktur.. Âşık Paşa'nın sakıncalı gördüğü şey dünya sevgisinin insanın gönlünde yer etmesidir. İnsanın gönlünün dünya sevgisiyle dolması geminin su almasına benzer. Su alan bir gemi en nihayetinde suya batmaktan kaçamayacaktır:

Dünyaya girmekligün pes ‘aybı yok
Gam degül bu dünyelik olursa çok

İlla dünya gönlüne yol bulmasun
Key sakın kim gemiye su tolmasun (7235-7236)

Âşık Paşa, sorunu tespit edip ortaya koyduktan sonra bize çözüm önerilerini de vermektedir. Şöyleki, eğer dünya sevgisi ve nefsin arzuları insanda ağır basarsa dînin kurallarına sıkı sıkıya bağlanılmalıdır. Dünün buradaki vazfesi geminin lengerine benzer. Lenger gemiyi nasıl tutuyorsa, dînin kuralları da şeytanın insanı alıp götürmesi engeller. Böylece insan temiz ve doğru bir gönülle Allâhu Teâlâ’ya ulaşarak isteğine ulaşacaktır:

Gâlib olursa saña devrân yili
Kim neye sunsañ ire nefsün eli

Bu şerî‘at lengerin çöksü bırak
İltmesün ol yil seni yoldan ırak

Hem deñizde bu gemi gark olmasun
Ya‘ni kim şeytan imânun almasun

Tâ selâmat iresin maksûduña
İltesin sıdk u safâ ma‘bûduña (7237-7240)

3.5.10. Bağış ve ihsan

Âşık Paşa, mal, mülk ve diğer bütün nimetler eldeyken bağış ve ihsanda bulunmanın gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü ölümden sonra birileri bugün senin olanların sahibi olacak ve adını dahi anmayacaklardır. O halde öldükten sonra isminin yaşamasını isteyen insan hayattayken mümkün olduğu kadar cömert olmalıdır:

Mâl u mülk ü ni‘met elüñde-y-iken
Yi yidür bahşâyış eyle anı sen

Yohsa bir gün alalar senden anı
Yiyeler añmayalar hergiz seni

Çün ölesin mâluñı ayrug ala
Yidür ü ayrug-ıçun dartma belâ

Kişi oldur kim anuñ ihsânı var
Ol kıla ihsân kim anuñ cârı var (10356-10359)

Cömertliği huy edinen kimseye herkes köle olacaktır. Büyük İskender bile ülkeleri askeri gücüyle fethederken , kalpleri ihsanla fethettiğini ifade etmiştir. Cömertiğin kıymetini anlattığı ifadeleri desteklemek amacıyla Hz.Peygamber’in *cömert fasık da olsa cehenneme girmez* hadisine yer vermiştir:

Her kime kim pîşe oldı bezl ü cûd
‘Âlemüñ halkı aña kıldı sücûd

Kâle İskenderu melektü’l-bilâde bi’l
fürsâni ve emlikü’l-kulûbe bi’l-ihsâni

Her kim ihsân ehlidür Allah aña
Cenneti yurd eyleye vallâh aña (10363-10365)
*Es-sahiyyu lâ-yedhuli ’n-nâra velev kâne fâsıkan*⁵⁷

⁵⁷ Cömert fasık da olsa; cehenneme girmez (Hadîs-i Şerîf)

3.5.11. Allah Cömertler Cömerdidir

Allâhu Teâlâ'nın cömertler cömerdi olduğunu ifade eden Âşık Paşa, O'nun her daim çeşit çeşit nimetlerini hiç esirgmeden ve karşılık beklemeden üzerimize adeta saçtığını belirtir. Allâhu Teâlâ'nın cömertliğini kelimelerle ifade edebilmek veya rakamlarla hesaplayabilmek mümkün değildir. Bu sayısız nimetlere layığıyla şükredebilmek de kolay değildir:

Bî-kerân u bî-hisâb u bî-şümâr
Kendü fazlından kılur her dem nisâr

Fazlın anuñ kankı dil söyleyesi
Feyzin anuñ kim hisâb eyleyesi (5026-5029)

3.5.12. İlim Maldan Üstündür

Garîb-nâme'nin en uzun hikayelerinden birisi ilmin mala üstün olduğunun açıklandığı kıssadır. Âşık Paşa, burada ilim maldan üstündür görüşünü savunmaktadır. Bu nedenle zengin olan mal sahibi değil ilim sahibidir. O'nun İlim ile kastedtiği şey Tanrı ilmidir:

Tañrı 'ilmin hôş-durur ögrense çok
Anı kim çok bildise ol oldı tok

Hem eyü dirler aña vü hem ganî
Cümle halk muhtâc olup ister anı

Dünya mâlından 'ilim yigdür bilüñ
İy yarânlar 'ilme key ragbet kılüñ

Gerçi mâldâr adı bay u beg-durur
İlla mâldan bu 'ilim çok yig-durur (9479-9482)

Mal insanı geriletirken ilim insanı Hakk’a ulaştırır. Âlim kimse hem Hakk’ın hem de halkın yanında değerlidir. Âlim halk arasında erdemli olarak bilinirken zengin cimri ve her işe karışan birisi olarak tanınır. Zengin dünyanın her türlü sıkıntısına sıkıntılarına maruz kalmakla birlikte Hakk’ın rahmetini bulacağı da şüphelidir.

‘Âlimüñ çün halk katında sadrı var
Hem dahı hak hazretinde kadrı var
Ve’llezîne ûtu’l- ‘ilme derecâtin (Mücadele58/11) ⁵⁸

Mâlî çok dardır bu dünyâ zahmetin
Hem gümândur kim bula hak rahmetin

Dünyada ‘ilmüñ ve mâluñ dadı var
Bunları kim çok direrse adı var

Birnüñ adı ‘âlim ü fâzıl-durur
Birnüñ adı nâkes ü müdhil-durur

Pes ‘ilim yigdür bu mâldan mutlaka
Mâl girü kor şahsı ‘ilm iltür Haka (9479-9487)

Âşık Paşa, ilmin mala üstün olduğu tezini Garîb-nâme’nin onuncu bölümünün beşinci kıssasında yer verdiği beyitlerde detaylandırarak izah etmektedir. Hikaye, Hz.Ali’nin kendisine on ayrı kişi tarafından sorulan ilim ve maldan hangisinin üstün olduğuna yöenlik soruyu ilmin maldan üstündür şeklinde sebepleriyle birlikte on farklı şekilde cevaplayışını anlatmaktadır:

Çün bularda var-ıdı küfr ü nifâk
Pes bu kez on kişi kıldı ittifâk

⁵⁸ İlim sahibi olanları yüksek derecelere çıkarsın. Yapıp ettiklerinizden Allah tamamen haberdardır. (Mücadele58/11)

Eytdiler görlüm ‘Alî uşbu söze
Soralum bir ne cevâb eydür bize

Onumuz bu sözi bir bir soralum
Mâl mı yigdür ‘ilm mi yigdür görelüm

Biri geldi sordı eytdi yâ ‘Alî
Bu ‘ilim mi yig yahûd dünyâ malı

Eyt baña kankısı yigdür bileyim
Ol ki yigdür aña ragbet kılayım

Ol Emîrû’l-mü’minîn eytdi ‘ayân
Tañrı ‘ilmi yig-durur bellü beyân

Niçe kim renc yir-iseñ ‘ilme yigil
Dünya mâlından ‘ilim yig bellü bil (9499-9505)

3..5.12.1. İlimi Peygamberlere Allah Vermiştir

Peygamberlere ilmi veren Allâhu Teâlâ’tır. Onlar Allâhu Teâlâ’tan aldıkları bu ilimle halka yol gösterici olmuşlardı. Karun ise topladığı onca mala rağmen yerin dibine geçerek harap olmuştur. Mal insanı yolda bırakır. İlim ise Allâhu Teâlâ’a ulaştırır. Bu nedenle ilim maldan üstündür:

‘İlmi peygâmlere virdi Celîl
Anuñ-ıla oldılar halka delîl

Mâlî Kârûn dirmiş-idi bî-hisâb
‘Âkıbet anuñ-ıla oldı harâb

Pes ‘ilim yigdür bu mâldan mutlaka
Mâl girü kor şahsı ‘ilm iltür Hakk’a (9508-9510)

3.5.12.2. İlim Sahibini Korur

Hız.Ali'nin ilmin mala üstünlüğüne sebep olarak verdiği ikinci cevabı şu şekilde olmuştur. Mal sahibi daima malını korumak için bekçi gibi beklemek zorundadır. Halbuki ilim öyle değildir. Malın aksine ilim sahibini korur:

Ol 'Alî eytdi ki mâlı her zamân
İssi bekler issi olur pâsbân

Bu 'ilim oldur ki saklar issini
Diri dutar dîn ü hem dünyâsını (9517-9518)

3.5.12.3. İlim Harcandıkça Çoğalır

Hız.Ali'nin ilmin mala üstünlüğüne sebep olarak verdiği üçüncü cevabı şu şekilde olmuştur İlim sahibi Allâhu Teâlâ'ını emirlerini bilir ve ona göre bir ömür sürer. Mal sahibi ise o emirlerden bihaberdir. Ayrıca, mal harcandıkça eksilirken ilim tam aksine artar:

Eytdi mâlı harc idiçek eksilür
'İlmi harc itdükçe artar açılır

Didi 'ilmüñ yigligi şoldur i yâr
'İlmi olan Tañrınıñ emrin tayar

Mâlı olan ne bilür hak emrini
Ma'siyetde geçürür ol 'ömrini (9530-9533)

3.5.12.4. İlim Çalınamaz

Hız.Ali'nin ilmin mala üstünlüğüne sebep olarak verdiği dördüncü cevabı şu şekilde olmuştur Mal hiç beklenmeyen bir zamanda hırsızlar tarafından çalınabilir. İlim ise çalınamaz. Kimse ilme zorla sahip olamaz:

Eytdi mâlı ogır alur ańsuzın
Hem harâmî urur iltür geńsüzın

Lîki bu ‘ilmi kimesne alımaz
Hükm idüben kimse hâkim olımaz (9543-9544)

3.5.12.5. İlim Ölümünden Sonra Fayda Sağlar

Hız.Ali’nin ilmin mala üstünlüğüne sebep olarak verdiği beşinci cevabı şu şekilde olmuştur İnsan öldükten sonra malı mülkü başkalarına kalır, yanında hiçbir şey götüremez. İlim böyle değildir. İlim hem dünyada hem de ahirette kişi ile birlikte dir:

Yıglıgı şoldur kişi çün kim ölür
Mâlını vü mülkını ayrug alur

‘İlmını alur gider anda bile
Nitekim bunda-y-ıdı anda bile (9554-9555)

3.5.12.6. İlim İle Dünya ve Ahiret Kazanılır

Hız.Ali’nin ilmin mala üstünlüğüne sebep olarak verdiği altıncı cevabı şu şekilde olmuştur Mal ile sadece dünya nimetleri ve lezzetleri elde edilir. İlim ise öyle değildir hem dünya hem ahiret nimet ve izzetleri elde edilir:

Eytdi mâl birle bu dünyâ ni‘meti
Hâsıl olur şahsa dünyâ ‘izzeti

‘İlm-ile dünya vü ‘ukbâ alınur
İkisinden ‘izz ü evlet bulunur (9565-9566)

3.5.12.7. İlim Endişelerden Uzaklaştırır

Hız.Ali'nin ilmin mala üstünlüğüne sebep olarak verdiği yedinci cevabı şu şekilde olmuştur Mal sevgisinin gönle yerleşmesi insana endişe verir , gönlü karartır. Halbuki ilim can ve gönlü aydınlatır. İnsanın baktığı her yer gül bahçesi görünür:

Eytdi mâl sevgüsü çün mâla konar
Endişeyle kişinüñ gönli tunar

Cân gönül bu 'ilm-ile rûşen olur
Bakduğı yir gözine gülşen olur (9575-9576)

3.5.12.8. Âlim Ahirette Şefaattçidir

Hız.Ali'nin ilmin mala üstünlüğüne sebep olarak verdiği sekizinci cevabı şu şekilde olmuştur Mal sahibi ahirette malının helal olup olmadığı ile ilgili hesaba çekilir. Haram olan malları nedeniyle cezasını çeker. Buna karşılık alimler suçlunun elinden tutarak yardımcı olacaktır:

Eytdi mâl issi halâl-içun hisâb
Vire, göre hem harâm-içun 'azâb
Halâlühâ hisâbun ve harâmuhâ 'azâbun ⁵⁹

İlla 'âlimler şefâ'atçı ola
Yarın anda suçluyı elden ala (9585-9586)

3.5.12.9. İlim Sahibini Göğe Çıkarır

Hız.Ali'nin ilmin mala üstünlüğüne sebep olarak verdiği dokuzuncu cevabı şu şekilde olmuştur Alim kişi Ay diğer insanlar yıldızlar gibidir. Sırlar ve gizliliklerin

⁵⁹ *Helâlin hesabı, haramın azabı vardır (Hadis-i Şerîf)*

keşfi ilim ile mümkündür. Allâhu Teâlâ ilmi gökten göndermiştir ve sahibini göğ-e çıkarır. Mal ise yeryüzüne aittir. Malı seven kişi yerde kaybolur gider:

Eytdi bu mâldan ‘ilim yig şeksüzin
‘İlm-ile gördi gören ma‘nî yüzün

Her kimüñ kim ‘ilmi çoksa baydur ol
Kamular yılduz gibidür aydur o (9594-9595)

‘İlmi gökden viribidi ol Celîl
İssini iltidi göge oldı delîl

Mâlun aslı yir-durur yirden biter
Kim anı sevdiyse bu yirde yiter (9598-9599)

3.5.12.10. İlim Sahibi Yolunu Şaşırmaz

Hz.Ali’nin ilmin mala üstünlüğüne sebep olarak verdiği onuncu cevabı şu şekilde olmuştur İlim sahibi insan zamanını zikir ve ibadet ile geçirir. Başka bir düşüncesi yoktur. Kulluklarının farkında olduklarından Tanrılık iddiasında bulunmazlar. Fakat mal sahibi elinde tuttuğu güç nedeniyle şaşıır ve Tanrılık iddiasında bulunur:

Eytdi şol ma‘ni-y-ile kim ‘ilmi çok
Tañrılık da‘visini itdügi yok

Zikr ü tâ‘atdur hemîşe işleri
Andan artuk yok-durur teşvîşleri

İlla her kim mâlı çok oldı bular
Tañrılık da‘visini kıldı bular (9608-9610)

3.5.13. Malın İbadeti

Âşık Paşa, her birinde Allâhu Teâlâ'nın rahmetinin gizli olduğu ibadetlerin çeşitli şekillerde olduklarını ifade etmektedir. Bunlardan bazıları zenginler, bazıları da fakirler tarafından yerine getirilmektedir. İbadetlerin bazıları nefse emredilirken, bazıları mal ile ilgilidir. Bazı ibadetleri can yerine getirirken bazıları dile emredilmiştir. Ayrıca ibadetlerin akıl ve gönüle yönelik olanları da vardır. Bunların her biri birbirinden farklıdır:

Şek degül kim rahmet ol tâ'atdadur

İlla bilmezler ki ne sâ'atdadur

Tâ'atuñ ya kankısında yazludur

Lâcerem kim rahmet anda gizlüdür

Bu tâ'at bir dürlü degüldür ahir

Kimisin baylar kılur kimin fakîr

Kimisi bu nefse hükm olmuş-durur

Kimisi mâl üstine gelmiş-durur

Kimisi oldur kim anı cân kıla

Kimisi oldur kim emr oldı dile

Kimisin 'akl üstine farz eyledi

Kimisin gönüllere 'arz eyledi

Her biri durmuş-durur bir tâ'ata

Muntazırdur bir mübârek sâ'ata (353-358)

Âşık Paşa, malın ibadetiinin Allâhu Teâlâ yolunda harcanmakla olacağını ifade etmektedir. İnsan .bu şekilde Hakk'ın rahmetine kavuşabilir:

Mâluñ oldur harc ola Hak yolına
Kim anuñla rahmet-i Hak bulına (362)

3.6. Kanaat

Kanaat tükenmeyen bir hazinedir hadisinden hareketle Âşık Paşa'nın kanaat ile ilgili fikirlerini çalışmamızın bu bölümünde ele alacağız.

3.6.1. Kanaat Tükenmez Hazinedir

Kanaat tükenmez hazine olduğunu ifade eden Âşık Paşa, kanaati harcadığı halde tükenmeyen inci tanelerine benzetir:

Kim kanâ'at key ulu genc-hânedür
Hiç dükenmez harc idüp dürdânedür (1750)
El-kanâ 'atu kenzün lâ-yefnâ ⁶⁰

3.6.2. Kanaat Etmek Allah'ın Rızasını Kazandırır

Kanaat etmek Allâhu Teâlâ dostlarının en belirgin vasıflarındandır. Bu nedenle, Allâhu Teâlâ rızasını kazanmak niyetinde olanlar kanaat etmelidir:

İşid imdi yol eri verzîşini
Gözün aç bak kim göresin işini

Ne iş-ile hak rızâsın buldılar
N'eyleyüben hak yolından vardılar (847-848)

⁶⁰ Kanaat bitmek tükenmez hazinedir (Hadîs-i Şerîf)

3.6.3. Kanaat İki Türldür

Âşık Paşa'ya göre kanaat iki türldür. Bunlardan bir tanesi kişiyi Allâhu Teâlâ'a götürürken diğeri yolundan alıkoyar. Burada belirleyici olan neye kanaat edildiği meselesidir:

İki dürlü kâni' olmak var-durur
Birisi reh-zen biri rehber-durur

Birsin işle iresin Tañrı'ya
Birsin kılma seni yoldan koya

Bir kanâ'at var eri iltür Haka
Bir kanâ'at var kılan dînden çıka (849-851)

3.6.3.1. Allah Rızasına Vesile Olan Kanaat

Kanaat ile şükür birbirlerini tamamlayan iki kavramdır. Dünyada sahip olunan mal veya nimet az dahi olsa şükrederek kanaat etmek insanı gerçek saadete götürür. Kanaat edenlerin yardımcısı bizzat Allâhu Teâlâ'tır. Kanaat tükenmez bir hazinedir. Allâhu Teâlâ'ın yardım ettiğinin hazinesi asla tükenmez ve dünyada olan ne varsa onun emrine girer. Dünya hayatında hal böyleyken ahiret hayatının hediyesi cennet olur ve o insan Hakk'a ulaşanlardan olacağını ifade etmiştir:

Her ki kani'se azacuk ni'mete
İresidür ol hakîkî devlete (852)
*Fe-lenuhyiyennehû hayâten tayyibeten (Nahl16/97)*⁶¹

Mâl azına kim kâni' olur-ısa
Tañrıya her dem şükür kılur-ısa

⁶¹ Muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz. (Nahl16/97)

Tañrı anuñ yanudın uçmak vire
Hiç gümânsuz ol kişi Hakka ire (854-855)
Le'in şekertüm le-ezîdenneküm (İbrâhim14/7)⁶²

Dünyelige kâni' olmak kân-durur
Zîra kim yarıçısı Rahmân-durur

Ol nese kim kân-durur eksilmeye
Yarı kim Hakdan-durur kesilmeye

Kimse kim yarıçısı Rahmân ola
Tag u taş cümle aña fermân ola (858/859)

3.6.3.2. Allah Rızasından Uzaklaştıran Kanaat

Vaktinin çoğunu dünya işi ile harcayan kimse, mevzu ibadet ve iyilik yapmaya geldiğinde azla yetinmeyi tercih eder. İnsana yaptığı iyilik ve ibadetin fazla olduğu düşündüren şey ise şeytanidir. Görüşlerini İsra 7/64 ayetinin tefsiriyle açıklayam Âşık Paşa,. ibadet ve tâ'at, azıyla yetinenler nefsinin esiri olmuşlardır ve Allâhu Teâlâ'nın rahmetinden uzak kalacaklarını ifade etmektedir:

Her ki tâ'at azına kâni' ola
Rahmetinden Tañrınıñ mahrûm kala (853)

Ol ki tâ'at azına kâni'-durur
Kendü işi kendüye mâni'-durur

Komaz anı kim ulaşa hazret'e
Ol kişi lâıyk degüldür rahmete (856-857)

⁶² Eğer şükrederseniz size (nimetimi) daha çok vereceğim, (İbrâhim14/7)

Tâ‘ata kâni‘ olan kâfir-durur
Zîra anuñ yolını şeytân urur
*Ve eclub ‘aleyhim bi-haylike ve racilike ve şârikhüm fi ‘l-emvâli ve ‘l-evlâdi*⁶³

ustlığı andan-durur ol kişinüñ
Hazrete lâayıkı yokdur işinüñ

Ol kişi kâni‘ anın olmuş-durur
Nefsi elinde zebûn kalmış-durur

‘Âkila degmiş ola söz ma‘nisi
Anbaruñ bir avuç olur çâşnisi (861/864)

3.6.4. Kanaat Âlimlerin Vasfıdır

Âlim kabul edilen kimseler ilim ve amellerinin yanında dünyaya bağlanmamalı, dünya nimetleri karşısında kanaatkâr olmalıdırlar. Ancak bu şekilde bütün insanlık onların hükümleri altına girer ve insanların dertlerine derman olabilirler:

Hem üçinçi kâni‘ ola dünyaya
Ne ki hak viridi-y-ise şükr eyleye (1749)

Çün ola ‘ilm ü ‘amel ârâste
Hem kanâ‘at kıla ol bî-vâsıta

Kamu ‘âlem hükmüne fermân ola
Şeksüz ol derdlülere dermân ola

⁶³ Süvarilerinle yayalarınla onlara karşı ordu topla; mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaadde bulun. (İsrâ17/64)

Yohsa ger böyle degülse n'idiser
Kendü 'âcizdür kime hükm idiser (1751-1753)

3.7. Gelecek Kaygısı

Günümüzün en büyük sorunlarındna birisi olan gelecek kaygısını Âşık Paşa bir gönül hastalığı olarak tanımlamaktadır. Hastalığın tedavisi gönlün ilim ve hikmetle paslarından arındırılmasıyla mümkün olacaktır. Temizlik aşamasında tevekkül ve rıza en büyük yardımcılarıdır:

3.7.1. Gelecek Kaygısı Gönül Hastalığıdır

Gelecek kaygısını bir gönül hastalığı olarak tarif eden Âşık Paşa bu hastalığa düşenlerin karamsar, kederli ve üzgün bir ruh hali içerisinde olduklarını ifade eder.. Kendisinde kaygının yer edindiği bir gönül O'na göre paslanmış ve bu haliyle kirli bir aynaya benzer. Kaygıdan ve kederden arındırılmış bir gönüldeyse çiçekler açar ve marifet yemişleri biter:

Çün gönül rencûr ola kaygu dutar
Kaygudan kaynar yine kaygu biter

Bu gönül sayrılığı kaygu-durur
Vây aña kim kaygu aña hû-durur

Kaygu eglense gönülde jeng olur
Jeng olıçak gözgü yüzi neng olur

Gussa vü kaygu gönülden gidiçek
Bu gönül bağçaları virür çiçek

Biter anda ma'rifet yemişleri /
Sag gönülün böyle olur işleri (2984-2988)

Âşık Paşa'ya göre kaygı tedavisi mümkün olan bir hastalıktır. Gelecek kaygısının tedavisi gönlü ilim ve hikmetle beslemek suretiyle yapılır. İlim ve hikmetle beslenmek uluların sohbetlerine katılmakla olur. Uluların sohbetlerine katılmak tedavinin ilk aşamasıdır. Sonrasında, hikmet dolu sözleri işiten gönül zamanla açılacaktır ve bütün sıkıntılarından kurtulacaktır. Gönüldeki üzüntüler tamamen kovulduğunda hasta iyileşir. Âşık Paşa, Furkan 25/48-49 ayetleriin tefsiriyle, yağmur suyunun kuru toprağı canlandırması gibi ölmüş olan gönülleri hikmet nuruyla canlanacağını ifade etmektedir. Çünkü, hikmet denilen şey Allâhu Teâlâ'nın nuruna sahiptir:

Her kim ister göñli rencden kurtıla
Eydeyüm kim n'eyleye vü ne kıla 2989

Ol ulular sohbetini istesün
Varsun anda 'ilm ü hikmet diñlesün

Çünki hikmet işide ol şâd ola
Göñli kamu kaygudan âzâd ola

Çün göñülde kaygu küllî sürile
Renci anuñ saglığa degşürile

Bil ki irdük yirde bu hikmet nuri
Dirgürür ölmiş-iken göñülleri
*İnna'llâhe yuhyi'l-kalbe'lmeyyite binûri'l-hikmeti kemâ
yuhyi'l-arza'l-meyyite bimâ'i'l-matari* ⁶⁴

Nitekim yagmur suyu gökden yagar
Ölü yirler dirilür ni'met dogar

⁶⁴ Allah ölü kalpleri hikmet nuruyla, yağmurun ölü toprağı dirilltiğı gibi diriltir. (Hadis-i Şerif)

Ve enzelâ mine 's-semâ 'i mâ 'en tahûren linuhyiye bihî beldeten meyten ⁶⁵

Pes bu gönül rencini hikmet savar
Zîra kim hikmetde Allah nûrı var (2989-2995)

3.7.2. Tevekkül İnsanın Zırhıdır

Âşık Paşa'ya göre inananlar için tevekkül askerin zırhı gibidir. Tevekkül elbisesini giyen kimseye dünya düşüncesi, vesvese gibi oklar tesir edemez. Tevekkül sahibi kimse güven ve mutlulukla hayatını sürdürür. Zırh nasıl bir askeri savaşta ok, kılıç gibi tehlikelerden koruyorsa tevekkül de dinin zırhıdır. Tevekkül içinde olmayan bir insan nefesine yenik düşmekten kaçamaz:

Şol-durur ol kim tevekkül tonını
Tonana vü duta Hakka yönini

Ol tevekkül aña muhkem berk ola
Kim anuñla cânı gönli berk ola

Geçmeye hergiz aña düşmân ohı
Ya'ni dünyâ fikri vü şeytân ohı

Kimde kim yoksa tevekkül er degül
Kendü nefsi leşkerin yiñer degül (8600-8603)

Bu tevekküldür tonı dîn ehlinüñ
Anuñ-ıla alpı oldı bu dinüñ

Kime kim Hak virdise ol hil'ati
Süren oldur dîn içinde devleti (8605-8606)

⁶⁵ Gökten de tertemiz su indirdik ki onunla ölü toprağı canlandıralım (Furkan 25/48-49)

Âşık Paşa' Âl-i İmrân 3/159 ayetini tefsir ederek, tevekkülün peygamber ve velilelere has bir özellik olduğunu, , bütün peygamber ve velilerin her koşulda Allâhu Teâlâ'ya tevekkül ettiklerini ifade etmektedir:

Nitekim ol enbiyâ vü evliyâ
Kıldılar düpdüz tevekkül Tañrı'ya (8604)
*Fe izâ 'azemte fetevekke'l 'ala'llâhi)*⁶⁶

3.7.3. Rıza

Âşık Paşa, rıza'nın Allâhu Teâlâ aşıkların istisnasız her birinde görülen yüksek bir mertebe olduğunu belirtmektedir. Allah aşıkları, kahr veya lütuf Allâhu Teâlâ'tan geleni herneyse itirazsız kabul edip rıza göstermişler hatta bunarı lütuf olarak kabul etmişlerdir. Allah aşıkları, kahrın içindeki lütfü görebilmiş bu nedenle başlarına gelen her olaya sabır göstermiş ve hiçbir itirazda bulunmamışlardır:

Her kim ol Hak 'ışkına virdi göñül
Ne ki Hakdan geldise kıldı kabûl

Kahr u lutf u her ne kim geldi aña
Kamusın nûş eyledi õñden soña

Hîç Hazretten yüzün döndermedi
Anda kim bakmış-ıdı göz ırmadı

Dogru durdı her ne kim geldi-y-ise
Pâdişâh anuñla ne kıldı-y-ısa

Belki minnet dutdı kendü cânına
Andan irdi derdinüñ dermanına (3765-3769)

⁶⁶ karar verince de Allah'a güven, sever. (Âl-i İmrân 3/159)

Pes bilũn kim kahr içinde lutfı var
Şunı bilen kıldı kahrı ihtiyâr

Anuñ-içün sabr iden her bir işe
Her ne kim olursa dimez bu nişe (3833-3834)

Peygamberler tarihi dışarıdan bakıldığında sıkıntı ve zorluk olarak görülen olaylar sayesinde miracıa eren örneklerle doludur. Âşık Paşa, örnek olarak altı peygamberin ismine ve başlarına gelen musibetleri örnek olarak vermektedir. Hz.İbrahim Nemrud'un kendisini ateşe attığı gün, Hz.İsmail kurban edilmek üzere bıçak boynuna dayandığı gün, Hz.Yusuf kardeşleri tarafından kuyuya atıldığı gün, Hz.Yunus kendini kınarken balığın onu yuttuğu gün, Hz.Eyyub'un vücusunu kurtlar sardığı zaman, Hz.Cercisin kafir elinde ölüme giderken etrafındakiler tarafından kınandığı günlerin kendileri içinmirac olduğunu ve Allah'ı karşılarında perdesiz olarak gördüklerini aktartır:

Tanug eydem bu söze diñler-iseñ /
Diñleyüp söz ma'nisin añlar-ısañ

Gör Çalab'ıñ dōstları ne kıldılar
Dōstlıg içre bir işit ne buldılar

Niçe şâkirdür bular işlerine
Gerçi geldi vâkı'a başlarına

Ol Çalab'ıñ dōstları hōd çok-durur
Niçe eydem kim hisâbı yok-durur

Bir kaçınıuñ takrir eylep vafını
Eydevem kim bilesin söz aslını

Ayrugın andan kıyâs eylesin
Anuñ-ıla cânuñı toylayasın

Geldük imdi eydeyüm maksûd nedür
Kim bilesin bu hikâyet nitedür

Altı peygâamber birer söz söyledi
Her biri bir gün içün âh eyledi

Şöyle kim çıkdı tütün ol âh-ıla
Gör bilimek ne-y-imiş Allâh-ıla

İşid ol âh eyleyenler adını /
Kim bilesin uşbu sözüñ dadını

Biri İbrahim-idi kim urdı âh
Eytdi bir yine görem mi iy İlâh

Şol günü kim Nemrûd od urmış-ıdı
Od katında mancınık kurmış-ıdı

Nemrûd odı dolmuş-ıdı yir yüzi
Tütüninde tunmuş-ıdı gökyüzü

Yanar oduñ yalıñından bu havâ
Toptolu olmış-ıdı tag u ova

Ol oda atmış-ıdı Nemrûd beni
Kanda bulam bir dahı ben şol günü

Sordılar kim yâ Halîlullah digil
Niçe-y-idi hâlüñ ol dem söylegil

Didi kim ol dem baña mi‘râc-ıdı
Pâdişâh nûrî başumda tâc-ıdı

Cümle perde götrülüb ol Çalap
Gözüme görnü-dururdu bî-hicâb

Kanda bulam ol demi ben bir yene
Kim bakam şöyle anuñ dîdârına

Bir dahı âh iden İsmâ‘îl-idi
Âh idüp ol dahı işid ne didi

Dem-be-dem eydür-idi kim âh u âh
Şol günü kanda görem ben yâ İlâh

Kim senüñçün cân u ten kurbân-ıdı
El ayak baglu saña fermân-ıdı

Bogazumda çalınurdu iti bıçak
Bir dahı kanda görem şunı i hak

Sordılar ol demde ne hâlde idüñ
Ne-y-idi zikrûñ ü ne kâlde idüñ

Didi kim mi‘râc-ıdı ol dem baña
Cân u gönül virmiş-idüm ben aña

hazret’e ırmış-idüm hîç şeksüzün /
Gözlerüm görü-tururdu dôt yüzün

Kanda bulam ol demi ben bir dakı
Kim hicâbsuz şöyle görem ol Hakı

Bir dahı kim-idi ol âh eyleyen
Âh içinde zârî kılup söyleyen

Yûsuf idi kim didi âh iy Çalap
Bir dahı şol günü görem mi ‘aceb

Kim yalınçak düşmiş-idüm kuyıya
Gider-idüm kuyı dibinde suya

Ne anam bilürdi hâlüm ne atam
Kim bilür kanda düşem kanda yatam

El ayag u baş unıdılmış-ıdı
Uşbu varlık cümle mahv olmuş-ıdı

Külli yavu kılmış-ıdum ben beni
Kanda görem bir dahı ben şol günü

Sordılar ol demde hâlün ne-y-idi
Ne-y-idün sen menzilün kanda idi

Didi kim ol hazret’e irmiş-idüm
Bî-hicâb ol döst yüzün görmiş-idüm

Kanda bulam ol demi benbir dakı
Kim hicâbsuz gördüm-idi ol Haki

Bir dahı kim-idi kim ol urdı âh
Yûnus idi eytdi âh iy pâdişâh

Bir yene ben şol günü kanda görem
Yâ anuñ gibi deme kanda irem

Kim münâfıklar beni dutmuş-ıdı
Bağlayuban deñize atmış-ıdı

Yutdı balık deñiz içinde beni
Kanda görem bir dahı ben şol günü
Fe'ltekamahü 'l-hûtu ve hüve mülîmün ⁶⁷

Sordılar ne hâlde-y-idüñ anda sen
Kim añañçak âh idersin bunda sen

Didi kim ol döst benümle yâr-ıdı
Dün ü gündüz gördüğüm dîdâr-ıdı

Pes anuñ gibi deme kanda irem
Kim hicâb gide bakam döstü görem

Bir dahı ol âh iden Eyyûb-ıdı
Kim tagayyurlık aña mensûb-ıdı

Eytdi âh iy pâdişâh ire miyem
Bir dahı ben şol günü göre miyem

Kim tenüm kaynar-ıdı toptolu kurd
Kandasa bulmaz-ıdum durası yurd

Kanda varsam beni söylerler-ıdı
Renci yavuz diyü yirürler-ıdı

⁶⁷ Kendisini (büyük bir) balık yuttu. Doğrusu o (bundan önce) kınanacak bir iş yapmıştı.
(Saffat37/242)

Yimiş-idi itümi ol kurd benüm
Sünügüm kalmışdı getmişdi tenüm

Şol güneş kim üstüme düşer-idi
Bu yanumdan ol yana geçer-idi

Bu tenüm galbır gibi olmuş-ıdı
Ne diriydi vü ne hûd ölmüş-idi

Bir dahı ben ol demi kanda bulam
Ançılâyın şâd olup kanda gülem

Sordılar ol dem niçeydi dirligün
Kimün-ile biriküpdi birligün

Didi kim Allah benümle yâr-ıdı
Dün ü gündüz gördüğüm dîdâr-ıdı

Bir dahı ben ol deme kanda irem
Dôstı şöyle bî-hicâb kanda görem

Kaldı bir kişi dahı kim urdı âh
Cercis idi kim eyitdi yâ İlâh

Kanda irem bir yene ben şol deme
Kim melâmet olmuş-ıdum ‘âleme

Kâfir elinde siyâsetde-y-idüm
Hem ‘azâbda hem melâmetde-y-idüm

Dürlü dürlü öldürürlerdi beni
Kanda bulam bir dahı ben şol günü

Sordılar anda hâlün neydi senün
Kim şunuñ gibi ‘azâbdı tenün

Didi kim karşımda ol Allah idi /
Kanda baksam gördüğüm ol şâh-ıdı

Ol günü kanda bulam ben bir dakı
Kim hicâbsuz şöyle görem ol Hakı (3770-3830)

SONUÇ

Âşık Paşa'nın Garîb-nâme isimli eserinde rızık kavramının tespitiine yönelik olarak yaptığımız çalışma tamamlanmıştır. Eser ilk bölümden itibaren sonuna kadar incelenmiş ve ilgili kavramların tespiti yapılmıştır. Daha sonra tespiti yapılmış olan kavramlar çalışmamızın birinci ve ikinci bölümüne uygun olarak tasnif edilmiştir.

Garîb-nâme'de rızık kavramı farklı boyutlarıyla ele alınmış olmakla birlikte şu şekilde özetlemenin mümkün olduğunu düşünüyoruz:

Âlemin yaratılışına dair kabul gören bir hadîs-i kudsîye göre âlemin yaratılması Allâhu Teâlâ'nın gizli bir hazineyken bilinmeyi istemesi, sevmesi sebebiyle olmuştur. Yokluktan varlık âlemine getirilen insan yaratılışı gereği her an Allâhu Teâlâ'ya muhtaç hâldedir. Allâhu Teâlâ insana tahmin ettiğinden daha yakındır ve tüm ihtiyaçlarını en ince detayına kadar bilmektedir. Âşık Paşa'ya göre bu yönüyle, bakıldığında âlemdaki her şey nimettir ve insanın hizmetine verilmiştir. İnsan doğduğu andan itibaren vücudundan başlayarak, aldığı nefes, anne sütü ve aile gibi birçok şeyi hazır halde bulur.

Bu yönüyle nimet vermek, Cenâb-ı Hakk'ın kudretinin, cömertliğinin, kendisinden başka tapınılacak bir varlık olmadığının ve âlemde işleyen mükemmel sistemin delili durumundadır.

Dünya, ise Allâhu Teâlâ'nın tecellilerinin aynası ve yine aynı nedenle O'nu perdeleyen bir perde olmakla vazifelidir. Diğer taraftan, insanın sayısız nimetlere kavuştuğu ve bu nimetler vasıtasıyla imtihan edildiği geçici ikametgâhı konumundadır. İnsan, nimetlerden yola çıkarak Allâhu Teâlâ'yı bu dünyada tanıyıp O'nun bir olduğunu idrak edebilir.

Hayata bu gözle bakan bir kimse, dünya hayatının geçici olduğunu bilmekle birlikte alelâde bir ziyaretçi olmadığının da farkındadır. Bu kişi, layıkıyla dünyada yaşayan, ona hükmeden değil fakat âlemin halifesi sıfatıyla dünyayı koruyan ve gelecek nesillere aktarımında sorumluluğunun farkında bir şahsiyet olacaktır. Vefatına

yakın bir zamanda kendisinden sonra gelen nesillere miras olarak bırakmak üzere kaleme alınan Garîb -nâme bu düşünce tarzının güzel bir ifadesidir.

Garîb-nâme’de, rızık kavramının benzer bir tarifile ele alındığını görmekteyiz. Şöyle ki, rızık veren sadece Allâhu Teâlâ’dır. Allâhu Teâlâ kulları için sayısız nimetler yaratır ve onların bütün ihtiyaçlarını bilmektedir. O yarattıklarının tüm ihtiyaçlarını hiç aksatmadan, düzenli olarak ve herhangi bir ayırım yapmadan gidermektedir. Bu haliyle rızık vermek, Allâhu Teâlâ’nın kudretinin, tek ilah oluşunun ve âlemde işleyen mükemmel sistemin bir delili konumundadır Üstelik Allâhu Teâlâ’nın rızık vermesi dünya hayatıyla sınırlı olmayıp ahirette de devam edecektir.

Garîb-nâme’de yaratılan her varlığın kendisine muhtaç olması cihetinden Allâhu Teâlâ’dan başka herkesin yoksul olduğu görüşüne yer verilmiştir. Buradaki fakr kavramı ile maddî fakirlik halinden ziyade Allâhu Teâlâ karşısında fakirliğinin idrâkinde olmak hali şeklinde anlaşılmalıdır. Âşık Paşa bu fikrini desteklemek amacıyla Allâhu Teâlâ’nın yaşadığı müddetçe bütün canlılara rızık vermesine işaret etmiştir.

Garîb -nâme’de insanın madde (beden) ve mânâ (can)dan meydana geldiği, madde yönüyle dünyevi ve mânâ yönüyle gök ile bağlantılı olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda, insan beden sayesinde dünyayla ve can sayesinde ilâhî olanla bağlantılıdır.

Madde ve mânâdan oluşan insan için verilecek nimetler yaratılışına uygun olarak maddî ve mânevî olabilmektedir. Maddî nimetler daha çok insanın vücudunun beslenmesine yönelik iken mânevî nimetler ruhuna hitab etmektedir. Garîb-nâme’de her iki durumda da nimeti verenin Allahu Teâlâ olduğu ifade edilmiştir.

İnsanın dünyadaki temel besin kaynakları bitki ve hayvanlardır. Toprakta yetişen bitkiler farklı renk, tat ve çeşitlilikte olup herbiri türlü lezzet ve şifa ihtiva eder. Bitkiler yeryüzünde yetişiyor gibi görünse de rızık verenin Allâhu Teâlâ olduğu unutulmamalıdır.

Allâhu Teâlâ'nın kullarına verdiği bir diğer nimet hayvanlardır. Hayvanlar hem bedenleriyle hemde fiziksel güç ve kabiliyetleriyle insanların hayatını kolaylaştıran yardımcılardır.

Âşık Paşa, insanın aslı ve ilâhî olanla bağlantısı durumundaki canın gıdasının Allah'ı zikretmek ve ibadetler olduğunu ifade etmektedir.

Eserde Kur'ân-ı Kerîm, ruhun sabah akşam ilim ve hikmet gıdasıyla beslendiği bir sofraya benzetilmiştir. Bu sofraya herkes davetlidir ve daveti yapan Hz.Muhammed (sav.)'dir.

Garîb-nâme'nin bir başka bölümünde Kur'ân-ı Kerîm'in ezelin tohumu olduğundan bahsedilir. Kur'ân-ı Kerîm ezelin tohumudur çünkü tohumdan saçılan farklı farklı nimetlerle kendisini rehber edinenlere yol göstermektedir.

Âşık Paşa'ya göre varlık âlemine insan olarak gelmek ve yaratıcısına kul olmak insan için en büyük nimettir.

İnsana verilmiş olan ömür kendisi için bir rızıktır ve ziyan edilmeyerek en verimli şekilde kullanılmalıdır.

İnsan, doğduğu andan itibaren bedenini kendisinde hazır olarak bulur. Beden hem canı koruyan bir kafes hem de insanın dünya hayatının devam etmesini sağlayan araç konumundadır. İnsanın ââemi ve lezzetlerini kendisine verilen beş duyu organı vasıtasıyla tecrübe etmektedir.

Garîb-nâme'de ancak kendisini bilme mertebesine ulaşan insanın Allah'ı ve O'nun buyruğunun ne olduğunu anlayabilecek seviyeye geleceği ifade edilmektedir. Bu sebeple, kendini bilmek insan için büyük bir nimettir.

Allâhu Teâlâ'nın dünyanın her bölgesine herhangi bir ayırım yapmadan eşit olarak verdiği ve hayat için zorunlu olan bazı nimetler vardır. Garîb-nâme'de bu bedava

nimetler nefes, güneş, âlemi seyretmek, hayal etmek, rüya, isimler Allah sevgisi olarak sıralanmıştır.

Âşık Paşa'ya göre bir çocuk için en büyük nimet annesinin ona olan şefkatidir. Çünkü, çocuklar şefkatle büyürler.

Garîb-nâme'de, aşk Allâhu Teâlâ'nın kuluna en büyük lütfu olarak görülmüştür. Nasibi olan kişi için ödülü sonsuz hayattır. Aşk can için nimet ve aynı zamanda en büyük zenginlik kaynağıdır.

Garîb-nâme'de yer alan tarife göre zahir ilmi akla ait bir ilim olup zaman içerisinde bir eğitmen eşliğinde belirli bir gayret sarfedilerek ve duyu organlarıyla öğrenilebilen bir ilim türüdür..

Bâtın ilmiyse bir başkasından öğrenilmeyen. ancak Allâhu Teâlâ'nın nasip etmesiyle vâkıf olunabilecek bir ilim türüdür. Bu özelliğiyle bâtın ilmi, zahir ilminin üzerindedir ve bâtın ilmi sahibinin söylediği gerçek ilimdir.

Allahu Teala'nın nimet vermesi ölümden sonra da devam edecektir. Âşık Paşa, ölüm sonrası verilecek nimetlerin en büyüğünün insanın Rabb'ini perdesiz olarak görebilmesi olduğunu ifade etmektedir.

Garîb-nâme'de insana nimet olarak verilen şeylerin zamanla kendisi ile yaratıcısı arasına giren perdeler olabileceğinden bahsedilmiştir. Bunlar servet, rızık kaygısıyla biriktirmek, hayvanlar, hizmetçiler, aile ve diğerleri şeklinde bir sıralamayla okuyucuya izah edilmiştir.

Garîb-nâme'nin bir başka yerinde benzer şekilde insana nimet olarak verilen mal, çocuk gibi şeylerin geçilmesi gereken bir imtihan olabileceği ifade edilmiştir.

Garîb-nâme’de insanı hayvandan ayıran bazı özelliklerin nimet olduğu ifade edilmektedir. Bunlar; akıl, fazilet, kuvvet, saltanat, soy bağı, sevinç, zenginlik, fakirlik, beylik ve gayret olarak sıralanmıştır.

Allâhu Teâlâ’nın sevmediği ve kişiyi Allah’tan uzaklaştıran huylar cimrilik, açgözlülük, kibir, riyâ, olarak zikredilmiştir.

Garîb-nâme’de Hz. Peygambere duyulan sevgi ve saygının üzerine sayısız nimetlerin saçılacağı ifade edilmiştir.

Garîb-nâme’de alçakgönüllüğün Allâhu Teâlâ’nın sevdiği bir huy olduğu ve sahibini Allah’ın sonsuz nimetlerine ve rahmetine kavuşturacağı ifade edilmektedir.

Alçakgönüllü olmanın karşıtı olan kibir ise Allâhu Teâlâ’nın insanda hiç sevmediği bir huydur ve bunlar Allâhu Teâlâ’nın rahmetinden ve hikmetinden mahrum kalacaklardır.

Zenginlik maddî bakımdan olabileceği gibi mânevî değerler üzerinden de olabilir. Bu çerçevede, Garîb-nâme’de birlik mânevî bir zenginlik örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Âşık Paşa’ya göre dünyadaki sekiz türlü mertebe ve ihsandan birisi kimde varsa o kişi zengindir Bu kişilerin zenginlikleirnin kaynağı toplumda edindikleri itibar ve saygınlıktır. Bu haller uzun ve hayırlı bir hayat yaşamış olan yaşlılar, dünya malı gönlünde yer etmeyen zengin, akıllı insan, temiz bir soybağı olan kimse, âlim kimseler, alçakgönüllü insan, kanaatkâr insan, güzel ahlâk sahibi insan olarak sıralanmıştır.

Para dünya hayatının idâme ettirilmesi için en temel unsurlardan birisidir. Bu nedenle, para dünyada gereklidir. Fakat, insan aklını ve gönlünü Allâhu Teâlâ’ya bağlamış olmalıdır.

Dünya sevgisi akıl ve gönüllerinde yer etmemiş olan kimseler için maddî servet edinmenin herhengi bir mahzuru yoktur. Bu kimseler Allâhu Teâlâ'nın hoşnut olacağı işlerle meşgul oldukları gibi İhtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderirerek topluma hizmet ederler.

Garîb-nâme'de ilmin maldan üstün olduğu görüşüne yer verilmiştir. Çünkü, mal insanı geriletirken ilim insanı Hakk'a ulaştırır ve toplumda itibar kazandırır. Bahsedilen ilim Tanrı ilmidir.

İnsan ölmeden önce yani mal, mülk ve diğer bütün nimetler kendi kontrolündeyken bağış ve ihsanda bulunulmalıdır. Ölümünden sonra kimse adını dahi anmayacaktır.

Cömertlik hem Hak hem halk nazarında insanın kıymetini, mertebesini artıran bir vasıftır. Hz. Peygamber, *Cömert fasık da olsa cehenneme girmez* buyurmuşlardır. Cömertler cömerdi ise Allâhu Teâlâ'dır.

Garîb-nâme'de, kanaatin Allâhu Teâlâ'nın rızasına vesile olan ve Allah dostlarının en belirgin vasıflarından biri olduğu ifade edilmektedir. Eserde iki türlü kanaatten bahsedilir. Bunlardan birincisi Allah rızasına vesile olurken diğeri insanı Allah rızasından uzaklaştırır

Garîb-nâme'de gelecek kaygısı gönlün paslanmasıyla ortaya çıkan bir gönül hastalığı olarak tarif edilmiştir. Hastalığın tedavisi gönlün ilim ve hikmetle beslenmesi suretiyle paslarından arındırılmasıyla mümkün olacaktır. Temizlik aşamasında tevekkül ve rıza hastanın en büyük yardımcılarıdır.

Garîb-nâme'de belirtildiğine göre tevekkül peygamber ve velilere has yüksek bir mertebedir. Tevekkül, adeta savaşta insanı koruyan zırh gibi insanı dünyevi sıkıntı ve dertlerden korur.

Garîb-nâme’de, rızanın Peygamber ve Allâh aşıklarının istisnasız her birinde görülen yüksek bir merteye olduğuna işaret edilmiştir. Allah aşıkları, Allâhu Teâlâ’dan her türlü kahır veya lütfu itirazsız kabul ederek rıza göstermişlerdir.

KAYNAKLAR

- Abdülkerîm Kuşeyrî (2021). *er-Risâle (Tasavvuf ilmine dair)*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yay.
- Âşık Paşa (2000). *Garîb-nâme I-II*. haz. Kemal Yavuz, İstanbul: Türk Dil Kurumu.
- Cebecioğlu, Ethem (2021). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Otto Yay.
- Coşkun, Ahmet (2016). *Kur'ân-ı Kerîm'de Rızık Meselesi*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Bursa.
- Çağırıcı, Mustafa (2001). “Kanaat” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 24, 289-290.
- Çağırıcı, Mustafa (2010). “Şükür” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39, 259-261.
- Çağırıcı, Mustafa (2012). “Tevekkül”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41, 1-2.
- Çağırıcı, Mustafa (1993). “Cimrilik” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 8, 4-5.
- Çağırıcı, Mustafa (2008). “Sabır”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35, 337-339.
- Çağırıcı, Mustafa (1998). “Hırs”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17, 383-384.
- Devellioğlu, Ferit (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara, Akaydın Kitabevi.
- Doruk, Mehmet, (2012) *Garîb -nâme'de Aşık Paşa'nın Kur'ân-ı Kerîm Ayetlerine Yaklaşımı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Ebû Nasr Serrâc Tûsî (2019). *el-Lüma' (İslâm Tasavvufu)*. çev. H. Kâmil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yay.
- Ebû Tâlib el-Mekkî (2004). *Kûtu'l-Kûlub (Kalplerin Azığı)*. C.4. çev. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yay.
- Enver, Bayram (2020). “Lokmân Sûresi 20. Âyet Bağlamında Allah'ın Zâhir ve Bâtın Nimetleri”. *Tokat İlmîyat Dergisi*, 8, 1, 253-275, Tokat.
- Eraydın, Selçuk (2021). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Yay.
- Gölcük, Şerafettin (2008). “Rızık” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35, 73-74.
- Guénon, René, (2019), *Modern Dünyanın Bunalımı*, çev. Mahmut Kanık, İstanbul: İnsan Yay.
- Günaydın, Fatma Candan (2007). “Nimet” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33, 129-130.

- Güncel Türkçe Sözlük*. TDK. <https://sozluk.gov.tr/>
- Hücvirî (2020). *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yay.
- İmam Gazâlî (1983). *İhyâu Ulûmi'd-dîn 2,4*. çev. Ahmed Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yay.
- İmam Kurtubî (1998). *el-Câmi' Li-Ahkâmî'l-Kur'ân*. C. 7. haz. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul, Buruc Yay.
- Kallek, Cengiz (2001). "İsraf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23, 178-180.
- Kılıç, Mahmud Erol (2020). *Tasavvufa Giriş*. İstanbul Sufi Kitap.
- Köksal, Mehmet Fatih (2021a). "Fakr-Nâme (Âşık)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü-TEES*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/fakr-nâme-asik-pasa> (e.t. 9.01.2022).
- Köksal, Mehmet Fatih (2021b). "Hikâye (Âşık)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü-TEES*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/hikaye-asik-pasa> (e.t. 9.01.2022).
- Köksal, Mehmet Fatih (2021c). "Kîmyâ Risâlesi (Âşık)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü-TEES*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/kimya-risalesi-asik-pasa> (e.t. 9.01.2022).
- Köksal, Mehmet Fatih (2021d). "Risâle fî Beyânî's-Semâ' / Semâ' Risâlesi (Âşık)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü-TEES*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/risale-fi-beyani-s-sema-sema-risalesi-asik-pasa> (e.t. 9.01.2022).
- Köksal, Mehmet Fatih (2021e). "Vasf-ı Hâl (Âşık)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü-TEES*. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/vasf-i-hal-asik-pasa> (e.t. 9.01.2022).
- Kut, Günay (1991). "Âşık Paşa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 4, 1-3.
- Mert, Muhit (1990). "Kur'ân-ı Kerîm'de Rızık". *Diyanet Dergisi*, 26, 4, 69-86.
- Mutralı, Serdar (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yay.
- Orman, Sabri (2020). "Gazâlî'nin İktisat Felsefesi", İstanbul, İnsan Yay.
- Öngören, Reşat (2011). "Tarîkat". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40, 95-105.
- Râgıb el-İsfahânî (2010). *Müfredât-Kur'ân-ı Kerîm Kavramları Sözlüğü*. çev. Mustafa Yıldız. İstanbul: Çıra Yay.
- Sevgi, H.Ahmet (1986). "XIII. Asırda Anadolu'da Fikrî ve Tasavvufî Hareket". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri, 4, 3, 283-296.

Sofuoğlu, Mehmed (1972). *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*. C. 3, İstanbul: İrfan Yay.

Topaloğlu, Bekir, (2008) “Rezzak”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35,47-48.

Topaloğlu, Bekir,(1998), “Ahiret” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1, 543-548.

Topçu, Ecemnur (2019). *Garîb -Nâme Hikâyelerinin Tasnifi ve Hikâye Konularının Birbirleriyle Olan İlişkisi*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Uludağ, Süleyman (1995). “Fakr, Fakir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 12,132-134,

Uludağ, Süleyman (2012). “Tevekkül”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41, 3-4,

Yazır, Elmalılı Hamdi (2021). *Hak Dili Kur’ân Dili*. C. 1, İstanbul: Zehraveyn Yay.

Yılmaz, Hasan Kâmil (2021). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Yay.

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Âşık Paşa’nın Garîb-nâme’sinde Rızık Kavramı” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım

25.01.2023

Nur SERTÇELİK